

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE KENTLEŞME TECRÜBESİYLE DİNDAR KADININ
DEĞİŞEN MAHREMİYET ALGISI**

Yüksek Lisans Tezi

İLKNUR PALA

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE KENTLEŞME TECRÜBESİYLE DİNDAR KADININ
DEĞİŞEN MAHREMİYET ALGISI**

Yüksek Lisans Tezi

İLKNUR PALA

Danışman: DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA ODABAŞI

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi İlknur Pala'nın TÜRKİYE'DE KENTLEŞME TECRÜBESİYLE
DİNDAR KADININ DEĞİŞEN MAHREMİYET ALGISI adlı tez çalışması, Enstitümüz
Yönetim Kurulunun 4.07.2019 tarih ve 2019-20/25 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy
birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 18.07.2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi FATMA ODABAŞI	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ALİ COŞKUN	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ZEKİ ARSLANTÜRK	

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR.....	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları	2
3. Araştırmanın Hipotezleri	3
4. Araştırmanın Yöntemi	4
4.1. Araştırmanın Modeli	4
4.2. Araştırmanın Evreni	5
4.3. Veri Toplama Aracı	5
4.4. İlgili Literatür.....	6
I. BÖLÜM.....	7
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	7
1. Kent ve Kentleşme Olgusu	7
1.1. Kent Tanımı.....	7
1.2. Kentleşme Olgusu	10
1.2.1. Sosyo-ekonomik Değişim Sürecinde Kentleşme	12
1.2.2. Sosyo-kültürel Değişim Sürecinde Kentleşme.....	14
1.3. Kentleşme Kuramları	19

1.3.1. Klasik Yaklaşımlar	19
1.3.2. Çağdaş Yaklaşımlar	22
1.4. Kentlilik ve Dini Hayat	29
1.5. Türkiye’de Kentleşme ve Din.....	33
1.6. Türkiye’de Kentleşme Sürecinde Kadın	37
2. Mahremiyet Olgusu	41
2.1. Mahremiyet’in Tanımı	41
2.2. Mahremiyetin Kavramının Tarihsel Gelişimi.....	45
2.2.1 Kamusal Alan Kavramı	48
2.2.2. Mahrem Alan Kavramı	53
2.3. Mahremiyetin Boyutları	55
2.3.1. Beden Mahremiyeti	56
2.3.2. Cinsellik Mahremiyeti	57
2.3.3. Ev ve Aile Yaşantısı Mahremiyeti	58
2.3.4. Enformasyon Mahremiyeti	60
2.4. İslamiyet’in Mahremiyet Anlayışı	60
2.4.1. Beden Mahremiyeti	62
2.4.1.1. Söz, Kulak ve Göz Mahremiyeti.....	63
2.4.1.2. Avret Mahremiyeti.....	63
2.4.2. Görüntü Mahremiyeti	64
2.5. Toplumsal Süreçte Mahremiyeti Dönüştüren Etmenler	65
2.5.1. Popüler Kültür ve Mahremiyet.....	66
2.5.2. Gösteri/Teşhir Toplumu ve Mahremiyet	69
3. Kentleşmenin Kadın Mahremiyetine Yansımaları.....	72
3.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet	73
3.2. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Dindar Kadının Görünümü	76
3.3. Dindar Kadının Kentsel Görünümü ve Mahremiyet.....	80
II. BÖLÜM	88
UYGULAMALI ARAŞTIRMA.....	88
KENTLEŞMEYİ TECRÜBE EDEN DİNDAR KADINLARIN MAHREMİYET	
TASAVVURLARINDAKİ DÖNÜŞÜM	88

1. Kent Yaşamının Dönüştürücü Etkisi	88
1.1. Kimlik Tanımlamaları: Dindar/Seküler	88
1.2. Kentte Yaşama Süresi	89
1.3. Kent Hayatının Gündelik Yaşama Etkisi	90
2. Mahremiyet Algısı	92
3. Mahremiyet Kapsamı.....	93
3.1. Ev/Mekân Mahremiyeti.....	94
3.2. Söz Mahremiyeti.....	98
3.3. Cinsel Mahremiyet.....	103
3.4. Beden mahremiyeti	108
3.4.1. Ses.....	108
3.4.2. Beden Görünümü (Kılık ve Kıyafet)	112
3.4.3. El.....	116
4. Kent Yaşamının Mahremiyet Algımıza Yansıması	120
5. Kent Yaşamının Dindar Kadının Mahremiyet Algısına Yansıması	123
6. Mahremiyetten Teşhire	125
SONUÇ	128
EKLER	134
Ek 1: Mülakat Formu	134
KAYNAKÇA.....	136

KISALTMALAR

bkz. Bakınız

ev. Çeviren

der. Derleyen

ed. Editör

s. Sayfa

ss. Sayfalar arası

yay. Yayınları

GENEL BİLGİLER

Adı Soyadı : İlknur PALA
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Programı : Din Sosyolojisi
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Fatma ODABAŞI
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2019
Anahtar Kelimeler : Kent, Kentleşme, Mahremiyet, Dindar Kadın

ÖZET

TÜRKİYE’DE KENTLEŞME TECRÜBESİYLE DINDAR KADININ DEĞİŞEN MAHREMİYET ALGISI

Kent ve kentlileşme salt bir mekan değişimi yada nüfus hareketi olmayıp, sosyal, siyasal, ekonomik, dini ve kültürel olarak hayatın derinine nüfus eden toplumsal bir gerçekliktir. Bu sebeple kentler, insanların yaşamlarını sürdürdükleri fiziki ve mimari gerçeklikten öte, değer üreten ve taşıyıcılık sağlayan yerleşkeler olarak öne çıkmaktadır. Kentler sahip oldukları öge, değer ve imkanlar çerçevesinde birey ve toplumların yaşam ve ilişkilerinde, değişimin önemli parametresi olmuştur. Bu bağlamda araştırma konumuz olan kentleşmeyi tecrübe eden dindar kadınların mahremiyet algısındaki dönüşüm, kentin dinamikleri çerçevesinde yeni bir anlam ve görünüm kazanmıştır. Araştırma dindar kadınların kentleşme tecrübesiyle mahremiyet tasavvurundaki değişimi ortaya koymakla birlikte, bir önceki kuşakla arasındaki farklar ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu noktada geçmişle bugün arasında anlamsal ve fonksiyonel olarak pek çok farklılıkların olduğu görülmüştür. Kentleşmenin odağında yeniden anlam bulan mahremiyet, bireylerin yaşamında sır ve sınırlar konusunda önemini korurken, teknolojik gelişme ve sosyal medyanın etkin kullanımı bu sınırları daraltmıştır. Araştırmanın uygulama kısmında elde edilen bulgular bu düşünciyi doğrulamakla birlikte, konuda belli bir iz sürmeyi zorlaştırmıştır. Zira bu durumun seküler yaşamda olanaksız hale geldiği görülmüştür. Değişen konjoktür, özellikle dindar kadınların dünyevi yaşam akışında mahremiyet tasavvurunu, İslami anlayışın dışına taşımıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name Surname : Ilknur PALA
Department : Philosophy and Religious Science
Program : Religious Sociology
Supervisor : Dr. Professor Fatma ODABASI
Type and Date of Thesis: Master Degree, 2019
Keywords : Urban, Urbanization, Privacy, Religious Woman

ABSTRACT

RELIGIOUSWOMEN'SCHANGING PERCEPTION OF PRIVACYWITH URBANIZATION EXPERIENCE IN TURKEY

Urban and urbanization is not solely a location change or population movement, but a social reality that penetrates deep into life socially, politically, economically, religiously and culturally. Therefore, cities stand out as more of producing settlements that provide value and carrier than physical and architectural realities in which people live. Cities have always been an important parameter of change in the life and relationships of individuals and societies within the framework of their elements, values and opportunities. In this context, the transition for the perception of privacy of religious women who experience urbanization as our research topic has gained a new meaning and appearance within the framework of the city dynamics. This study not only reveals the change in the concept of privacy and the experience of urbanization of religious women, but also it aims to reveal the differences between the previous generation. At this point, it is obvious that there are many semantic and functional differences between past and present. While privacy, which finds meaning in the focus of urbanization, retains its importance on the secrets and limits of individuals' lives, technological development and effective use of social media have narrowed these limits. Although the findings obtained in the application part of the research confirm this idea, it has made it difficult to follow a certain trace on the subject. It has been observed that this issue became impossible in secular life. The changing conjuncture has taken the concept of privacy out of Islamic understanding, especially in the worldly life flow of religious women.

ÖNSÖZ

Tarih boyunca kentler değişimin merkezi olmuştur. İnsanoğlu bu yerleşkelerde kalıcı izler bırakmakla birlikte yaşamın daha derinine nüfuz eden toplumsal bir gerçekliği de inşa etmiştir. Bu yönüyle kentler, maddi yapısının dışında yaşamın her yönünü dönüştüren bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tez, kentleşmeyi tecrübe eden dindar kadınların mahremiyet algılarındaki değişimi açıklamayı amaçlanmıştır. Mahremiyete yönelik değer, tutum, algı ve zihniyetteki yaşanan değişim, kentin dinamikleri ve toplumsal değişimlerin odağında değerlendirilerek, kavrama yönelik dönüşün tutumlar ve değerler açıklanmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamda büyük desteği ve emeği olan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi ***Fatma ODABAŞI*** Hanımefendiye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu araştırma sürecinde benden desteğini esirgemeyen ve nihayete erme konusunda inancımı pekiştiren ailem ve dostlarıma teşekkür ederim.

İstanbul, 2019

İlknur PALA

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İnsanoğlu mekân ve zaman algısıyla kuşatılmış bir dünyanın içerisinde yaşamaktadır. İnsan yapıp eyledikleriyle mekân içerisinde kalıcı izler bırakmakta ve bu izlerin ışığında yaşamını sürdürmektedir. Mekân inşa etmenin farklı biçimlerinden biri olan kentleşme, yapısal özellikleri ve maddi öğelerinin dışında hayatın daha derinine nüfuz eden bir hayat şeklini ifade etmektedir.

Mekân ya da kentler, insanların yaşamlarını sürdürdükleri yerleşme/coğrafya olmasının dışında insanı biçimlendiren ve onun tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyutu ifade etmektedir.¹ İnsan eylemleri ve yapıp eyledikleriyle toplum içine dâhil olup, kimlik ve kişiliğini inşa etmektedir. Kuşkusuz bu durum kent veya mekânların bulunduğu düzlemde etkilenerek gerçekleşmektedir. İster toplumsal ister bireysel olsun gerçekleştirilen davranışların mekân düzleminde bir karşılığı vardır.² Mekânın tezahürü olan kentler sahip olduğu öğeler, değerler ve imkânları nispetinde bir medeniyet inşa etmektedir. Medeniyetlerin izlerini taşıyan kentler yapısal özellikleri, sahip olduğu öğeler ve insana sunduğu göstergeler ile medeniyetin iz düşümü olarak karşımıza çıkmıştır.³ Bu bağlamda kentleşmeyi, toplumsal gerçekliği merkeze alan ve sosyokültürel boyutuyla öne çıkan bir yaşam tasavvuru olarak görebiliriz.

Kentin yapısal ve kültürel dinamikleri, modern unsurlarla birlikte toplumsal değişimin önemli parametrelerini oluşturmaktadır. Bu minvalde kent yaşamının bireysel ve toplumsal hayattaki dönüştürücü etkisi, mahremiyet alanında da karşımıza çıkmaktadır. Kentin ve modern unsurların merkezinde yeniden anlam bulan mahremiyet olgusu, kapsamı, sınırları ve boyutlarıyla bugün önemli bir dönüşüm yaşamıştır.

Bu araştırmanın konusu, göçle kente yerleşmiş olan dindar kadınların sosyokültürel ve sosyoekonomik düzlemde yaşadıkları değişimin mahremiyet algılarına

¹ David Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, Çev. Mehmet Morali, 4 Basım, İstanbul, 2013, s. 11.

² Bekir Hergüner, “İnsanın Kentinden kentin İnsanına: Öykü Kent, Kentleşme, Kentleşme Görünümleri”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 9, Bahar 2017, s.220.

³ Bekir Hergüner, s.220.

yansımasını tespit etmektir. Bu sebeple araştırmamızda, kent yaşamını tecrübe eden dindar kadınların, modern unsurları benimserken, mahremiyetin görme/görülme, kamusal/mahrem alan ve teşhir ve ifşa gibi konularda yaşadıkları dönüşümü anlamak ve pratikte yaşadıkları değişimleri analiz etmektir.

Araştırmanın genel amacı, Türkiye’de kentleşmeyi tecrübe eden dindar kadınların mahremiyet algılarındaki değişimi inceleyerek mahremiyet araştırmalarına katkı sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirilirken, kentlileşen dindar kadınların mahremiyet tasavvurlarındaki dönüşümü objektif bir yaklaşımla tahlil etme amaçlanmıştır. Ayrıca ön yargılı bakış açısından uzak bir anlayışla konu anlaşılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Araştırma, teorik yaklaşımlar çerçevesinde, dindar kadınların kent yaşamını tecrübe ederken mahremiyet algısında yaşadıkları değişimi anlamayı hedeflerken bu değişimi toplumsal süreçler ve kentin dinamikleri etrafında sınırlandırmıştır.

Mülakat çerçevesinde belirlenen başlıklar araştırmanın sınırlarını belirlemektedir. Ayrıca araştırmayı oluşturan kaynakçaların doğruluğu ve görüşme yapılan katılımcıların samimi olduğu varsayımı ile sınırlıdır.

Araştırma İstanbul’ un göç alan, kentleşmeyi tecrübe eden ve farklı ilçelerinde yaşayan kadınlarla görüşme yapılarak sınırlandırılmıştır. Görüşmelerde kent yaşamını tecrübe eden dindar kadınların mahremiyet algılarıyla ilgili yaklaşımlarında meydana gelen değişim açıklanmaya çalışılmıştır. Görüşmeler, küçük yerleşkelerden göç alan, kentleşmenin devam ettiği farklı bölgelerden seçilen yirmi kadınla gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların göç alan farklı merkezlerden seçilmesindeki amaç aynı dinamikler çerçevesinde benzerlik ve farklılıkları tespit etmektir. Bulgular mülakata katılan deneklerin görüşleriyle sınırlı olup, benzeri araştırmalar için genel bir kanaat oluşturabilir.

Araştırma 2019 Mart tarihinde gerçekleştirildiği için kesitsel bir araştırmadır. Mülakat belli bir zaman aralığında gerçekleştirilerek sınırlandırılmıştır. Amaç katılımcıların zamana bağlı olarak görüş ve kanaatlerindeki değişimi araştırmanın dışında tutmaktır. Ayrıca, araştırmayla elde edilen bulgular, gerçekleştiği dönemin toplumsal gerçekliğine katkı sağlayacaktır.

3. Araştırmanın Hipotezleri

Her geçen gün kişiye ait özel alanın daraldığı bir mahremiyet tasavvuru geliştirmekteyiz. Gerek toplumsal değişim, gerek enformasyon kültürünün yerleşmesi gerek modern unsurların yarattığı etki, bu değişimin kaynağını oluşturmuştur. Bir kuşak önce mahrem olan, açığa vurulmasından çekinilen konuların, bugün özel yaşamın dışına taşınıp aşikâr bir hal aldığı görülmüştür. Değişimin mekânı olan kent yaşamı mahremiyet olgusunda da karşımıza çıkmaktadır. Kentin ve modern unsurların merkezinde yeniden anlam bulan kavram, kapsamı, sınırları ve boyutlarıyla yeni bir form kazanmıştır. Bu çerçevede araştırmanın konusu; ‘mahremiyet, kentin dinamikleri çerçevesinde değişen bir olgudur’ düşüncesinden şekillenmiştir.

Çalışmamız kent yaşamını tecrübe eden ve kentin dinamikleri etrafında yeniden kendini konumlandıran dindar kadınların mahremiyet anlayışına dair bir araştırmayı içermektedir. Bu minvalde kişiye ait özel alanın her geçen gün daraldığı günümüzde bireylerin, değişimin odağında mahremiyeti nasıl tanımladıkları, kavramın kentsel faktörler etrafında nasıl bir anlama büründüğünü açıklamaya çalışılacaktır.

Araştırma, “kentleşmeyi tecrübe eden dindar kadınların mahremiyet algısının esneklik kazanmasıyla mahrem alan sınırları daralmaktadır” temel hipotezinden yola çıkarak gerçekleşmiştir. Bu ana hipotezin dışında çalışmamızda bazı alt hipotezler oluşturulmuştur. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- i. Günümüzde insanlar cinsel konuları rahatlıkla konuşmaktadır.
- ii. İnsanların ev ve aile yaşamı artık mahrem alan olarak kabul edilmemektedir
- iii. Bireyler kişisel bilgilerini ve özel hayatlarıyla ilgili konuları rahatlıkla çevresindeki kişilerle paylaşabilmektedirler.

- iv. Bedenin görünürlüğü her geçen artmaktadır.
- v. Kişilerin mahremiyet algılarındaki değişim/dönüşümde sosyal medyanın büyük payı vardır.

4. Araştırmanın Yöntemi

4.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada model, araştırma konusunun tespitinden sonuçlarının sunulmasına kadar gerçekleşen tüm aşamaları içerir.⁴ Bu süreçte öncelikle araştırma konusu ve amacı belirlenir, kullanılacak metot ve teknikler saptanır, hipotezler ortaya konulur, veriler toplanıp değerlendirilerek araştırmanın sonucuna ulaşılır.⁵ Araştırma modelinin amacına uygun seçilmesi ve doğru yöntem ve metotların kullanılması araştırmayı hedefine götüren önemli bir aşamadır. Bilimsel araştırmanın ilk basamağını oluşturan model kurma aynı zamanda, toplumsal konuların incelenmesinde tarafsız kalınmasını sağlamıştır.⁶

Araştırmanın teorik kısmının modeli dokümantasyon metoduyla oluşturulmuştur. Uygulamalı bölümü ise mevcut durum ve şartları olduğu gibi ortaya koymaya çalışan(tasvir modeli) üzerinden gerçekleşmiştir. Araştırma, belli bir zaman aralığı içinde gerçekleştiği için anlık tarama, birden fazla değişken arasındaki ilişkiyi saptamaya çalıştığı için ilişkisel tarama modelleri kullanılmıştır.

Bilgi oluşturma sürecinde görüşme tekniği kullanılmıştır. Niteliksel araştırmalarda kullanılan görüşme tekniği bireylerin kendi gerçeklik ve anlam haritalarında gizli olan verilere ulaşmada kolaylık sağlamaktadır. Böylece kişilere ait olan özel bilgilere erişim sağlanmış olur.

Yapılan görüşmelerde veriler, not almak ve ses kaydetmek suretiyle elde edilmiştir. Ayrıca bireysel görüşmelerde mülakat formundaki sorulara bağlı kalarak, konuyla bağlantılı sorular sorulmuştur. Katılımcıların göç alan farklı merkezlerden

⁴ Zeki Arslantürk ve E. Hamit Arslantürk, **Uygulamalı Sosyal Araştırma**, 2.Baskı, İstanbul, 2011, s. 351.

⁵ Fatma Odabaşı, **Gençlerde Din ve Sivil İtaatsizlik**, İstanbul, 2016, s.19.

⁶ Odabaşı, s.19.

seçilmesindeki amaç aynı dinamikler çerçevesinde benzerlik ve farklıları tespit etmektir.

Görüşme esnasında üç problemle karşılaşmıştır. Bunlardan ilki katılımcıların adını vermek istememesi, ikincisi ise görüşmenin kaydedilmesini istememesi olmuştur. Bu konularla ilgili katılımcıların endişeleri giderilerek, istemeyen kişilerden ses kaydı alınmamıştır. Üçüncü problem ise kişiler araştırmanın ana temasını oluşturan kavramlara yönelik düşüncelerini ifade etmede kimi zaman güçlük yaşamalarıdır.

4.2. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini İstanbul'un göç alan çevre merkezleri oluşturmaktadır. Araştırmanın ana kitlesini, Sarıyer ilçesi ve bu ilçeye bağlı Bahçeköy, Sanayi ve Çelik tepe mahallerinde yaşayan ve kentleşmeyi hala tecrübe eden kadınlar oluşturmaktadır. Bu sayede farklı kültürden birçok kadının araştırmaya katılımı sağlanarak ana kitleyi yansıtmayı amaçlandı. Bununla birlikte farklı eğitim seviyesine sahip kadınlar örneklem grubumuzu oluşturdu.

Görüşmeler 2019 Mart ayında başlayıp Nisan 2019'da sona ermiştir. Katılımcılar, küçük yerleşkelerden göç alan, kentleşmenin devam ettiği bölgelerden seçilen 20 kadındır. Katılımcıların yaşları 24-59 aralığındadır. Eğitim seviyeleri 2 yüksek lisans, 6 lisans, 1 ön lisans, 4 lise ve 6 ilkokul mezunudur.

4.3. Veri Toplama Aracı

Bilgiyi toplama aracı olan mülakat sorularının hipotezlerimizi test edecek nitelikte olmasına dikkat edilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorular araştırma konusunun ana temasından seçilerek ve ilgili literatür taranarak oluşturulmuştur.

Mülakat formunda kişisel bilgilerin yer aldığı beş soru bulunurken araştırmamızın ana temasını oluşturan kent ve mahremiyete dair sekiz soru bulunmaktadır. Araştırma konusuyla ilgili soru başlıklarımız, çalışmamızın başlığı olan 'Türkiye' de kentleşme tecrübesiyle dindar kadındaki dönüşen mahremiyet algısı' çerçevesinde oluşmaktadır.

Görüşme, katılımcıların mahremiyet kavramı ve mahremiyetin boyutlarına dair neler bildiğini ölçen sorularla başlamış, mahremiyetin boyutları olan beden, cinsellik, ev ve söz konularına yönelik algılarını ölçen sorularla devam etmiştir. Katılımcılardan geçmişten günümüze bu başlıklar altında gözlemledikleri değişimi değerlendirmeleri istenmiştir. Son olarak ise kent yaşamının mahremiyet algımızda nasıl bir değişim oluşturduğunu ve özellikle dindar kadınların bu konuda yaşadıkları değişimi ölçen sorular sorulmuştur.

Araştırmada katılımcıların konuyla ilgili genel ve özel değerlendirmeleri yer almıştır. Kişilerin verdikleri bilgiler ışığında karşılaştırma yapılarak benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşme yoluyla elde edilen veriler yer yer doğrudan alıntı yaparak yorumlanmıştır. Veriler, elde edilen bulgular çerçevesinde neden-sonuç ilişkisi kurularak yorumlanmıştır.

4.4. İlgili Literatür

Araştırma konusunu oluşturan kent ve dindarlık olgularını birlikte işleyen kısıtlı çalışma olduğu için bu konuda Celaleddin Çelik'in “Şehirleşme ve Din”, “Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına” adlı kitapları, Esra Aslan'ın “Şehirleşme ve Din: Diyarbakırda Kadın Dindarlığı” tezi, Celaleddin Çelik ve İlkay Şahin, “Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri” ve İlkay Şahin'in “Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı: Boğazlayan Örneği” adlı çalışmalarına sıklıkla atıfta bulunulmuştur. Bununla birlikte araştırma konusunun ana temasını oluşturan mahremiyet olgusunu işlerken Nalan Çelikoğlu'nun “Mahremiyet: Kişiyeye Ait Özel Alan Tartışmaları” kitabı ve Sezin Baysal Bergup'un “Sosyal Ağlarda Bireysel Mahremiyetin Paylaşımı: X ve Y Kuşakları Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz” adlı tezine sıklıkla atıfta bulunulmuştur.

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın teorik kısmı kent, mahremiyet, dindar kadın ve kentleşmenin mahremiyete yansımaları olmak üzere dört temel konu üzerine kuruludur. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle kentleşme ve mahremiyet kavramının sosyolojik analizi yapılarak, konuya ilişkin kuramlar ele alınıp, toplumsal değişim incelenmiştir. Akabinde ‘dindar kadın’ öznesini sosyolojik bağlamda ele alıp, inanç göstergeleri ve dini görünümleri değerlendirilmiştir. Son olarak ise dindar kadının kentsel görünümü ve mahremiyet anlayışına geçilmiştir.

1. Kent ve Kentleşme Olgusu

1.1. Kent Tanımı

Kent ve kentleşme süreci kökünü tüm tarihi süreçlerden alarak varlık bulmuş, uygarlığın kalıcı izlerini günümüze kadar ulaştırmış yapıtlardır. Kenti açıklamak aynı zamanda bir kültürü ve uygarlığı açıklamaktır. Bu sebeple şehri sadece mekânsal bir yapı olarak görmemeli, değer üreten, zihniyeti dönüştüren, kültür üretip taşıyıcılığını sağlayan canlı bir organizma olarak düşünmeliyiz. Anatole Kopp’un ifadesiyle “*Yaşamı değiştirmek, kenti değiştirmek*” olduğu gibi, kenti değiştirmek de yaşamı değiştirmektir.⁷

Sosyal bilimler literatüründe kente yönelik kavramsal bir araştırma yaptığımızda kaşımaza alana yönelik birçok tanım ve açıklama çıkmaktadır. Herkesin üzerinde uzlaştığı kapsayıcı bir tanım yapılamamıştır. Nedeni ise kentin karmaşık bir olgu olmasının yanında mekân ve zaman göre değişen çok yönlü bir yapı olmasıdır. Kimi araştırmacılar kenti bazı öğelerine ayırarak açıklama girişiminde bulunmuş, kimileri ise kent olgusunun özüne inip daha soyut, kapsayıcı ve dinamik tanımlar elde etmeye çalışmıştır. Araştırmamız gereği kente yönelik yapılan tanımlamalarda tüm kent tiplerinde bulunan özellikler dikkate alınarak, kentin mekânsal özelliklerinden çok

⁷ Kürşat Bümin, *Demokrasi Arayışında Kent*, 4.Baskı, Konya, 2010, s.1.

sosyo-kültürel muhtevasından hareketle kent tarifleri yapılacaktır. Bu nedenle Manuer'in *"nüfusuna oranla coğrafi temeli dar olan aileler, meslek grupları, sosyal sınıflar, mezhepler vs. gibi çeşitli heterojen grupları içine alan karmaşık bir yerleşme grubudur"*⁸ şeklindeki kent tarifi araştırmamız için referans olacaktır.

Batı literatüründe kent/şehir birimini ifade eden "city" sözcüğü, "kentli, yurttaşlık" anlamına gelen "civitas" sözcüğünden türemiştir. Aynı ontolojik kökene sahip "civilization" kelimesi "medeniyet" anlamına sahiptir. Şehir ve medeniyet arasındaki anlamsal birlikteliği Arapçadaki "Medine" ile uygarlık anlamına gelen "medeniyet" sözcükleri arasında da görmek mümkündür. *"Bu nedenle kentlerin tarihi biraz da uygarlık tarihidir"*.⁹

Bir kenti oluşturan ögeler çağdan çağa, toplumdan topluma farklılık göstermiş, *"bağlı olduğu döneme göre anlam kazanmıştır"*.¹⁰ İnsanlık tarihi ile nerdeyse eş olan şehrin gelişimi, Milattan önceki yıllarda ırmak kenarlarında kurulan, tarımsal üretimin yapıldığı mekânlardı. Kentler, verimli tarım ürünlerine sahip olan ve artı ürünlerin takas edildiği yerleşim yeri olarak işlev görmüştü. Geleneksel kentlerin ise siyasal, kültürel ve ekonomik işlevlerinden birinin etkin olduğu, yerleşkelerin genellikle mabet, saray ve pazar yerlerinde kümelenip, daha çok ayrıcalıklı grupların ikame ettiği yaşam alanları şeklinde karakterize olduğu söylenebilir.¹¹

Kent, mesleki örgütlenmelerin olduğu, sosyal baskı mekanizmalarının sınırlandığı, fertlerin "biz" duygusuna sahip olduğu cemaat hayatından, "ben" duygusunun hakim olduğu cemiyet hayatına geçtiği ve bu tarz içerisinde sosyal ilişkilerin yer aldığı cemiyetler olarak görülmektedir.¹² Bu nedenle kenti, *"birbirine benzemeyen yaşam biçimlerine sahip insanların aynı yerleşim alanında diğer yaşam biçimlerini kabullenerek yaşayabildiği mekândır"*¹³ şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tanım

⁸ Ayda Yörük, **Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri**, Ankara, 1968, s. 17 Aktaran: Hüsniye Canbay Tatar, **Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme**, (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1996), s.46.

⁹ Mehmet Altan, **Kent Dindarlığı**, 2.Basım, İstanbul, 2010, s.15.

¹⁰ Celalettin Çelik, **Şehirleşme ve Din**, 1.Basım, Konya, 2002, s.29.

¹¹ Çelik, **Şehirleşme ve Din**, s.30.

¹² Hüsniye Canbay Tatar, **Şehirleşme ve Din**, (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi,1996), s.46.

¹³ Ercan Tatlıdil, "Kent Kültürü ve Boş Zamanlar Değerlendirme", *Dünyada ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler*, **1.Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Cilt 1, 1994, s. 385 Aktaran: Hüsniye Canbay Tatar, **Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme**, (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1996), s.46.

kentin hayat tarzı olarak da heterojen bir kimlik ortaya koyduğunu gösterir. Kent tanımlarında, kentin insanı özgürleştiren yönüne vurgu yapılırken, diğer taraftan da onun ahlaki çöküntü, kuralsızlık, yoksulluk, suç, intihar, yardımlaşma ve aile ilişkilerini zayıflatması gibi olumsuz durumlara zemin hazırladığından söz edilir.¹⁴

Türkiye’de kent çalışmalarının ilk isimlerden bir olan Mübeccel Kıray kenti; *“tarımsal olmayan üretimin yapıldığı ve daha önemlisi hem tarımsal hem de tarım dışı üretimin dağıtımının kontrol fonksiyonlarının toplandığı, belirli teknolojik seviyelerde büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme biçimleri”* şeklinde tanımlamıştır.¹⁵ İlhan Sezal’in kent tanımı ise; *“idari açıdan şehir, belli bir nüfus cemaatine ulaşan yerleşme biçimi; sosyoekonomik ve kültürel açıdan sosyal hayatın mesleklere, işbölümüne, farklı kültür gruplarına göre organize edildiği, kurumlaşmaların yoğunluk kazandığı, karmaşık insan ilişkilerinin bütün bir günlük yaşayışı etkilediği yerleşme merkezi”* şeklinde olmuştur.¹⁶ Son olarak Ruşen Keleş, kentleşmenin tüm süreçlerini içine alan bir yaklaşımla şehri ve kent yaşamını tasvir etmiştir. Ona göre kent:

*“Sürekli toplumsal değişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu, köylere göre nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi”*dir.¹⁷

Dolayısıyla kent birçok işlevlerin iç içe yürütüldüğü, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutuyla her alanda çeşitliliğin var olduğu yerleşmelerdir.

“İnsanlık tarihinde bir dönüm noktası olan ulaşım ve iletişimdeki teknolojik gelişmeler, uygarlığımızın en önemli öğelerinden olan kentlerin rolünü artırarak kentsel yaşam biçimini kentin kendi sınırlarının dışına taşıdı”.¹⁸ Kentler bünyesinde, sanayi, iş,

¹⁴ Murray Boockin, **Kentsiz kentleşme**, Çev. Burak Özyalçın, 1. Baskı, İstanbul, 2014, s. 32-38.

¹⁵ Mübeccel Kıray, **Kentleşme Yazıları**, İstanbul, 2007, s. 28 Aktaran: Esra Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır’da Kadın Dindarlığı**, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), s.62.

¹⁶ İlhan Sezal, **Şehirleşme**, İstanbul, 1992, s. 22 Aktaran: Esra Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır’da Kadın Dindarlığı**, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), ss.62,63.

¹⁷ Ruşen Keleş, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 1998, s.75 Aktaran: Esra Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır’da Kadın Dindarlığı**, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), s.63.

¹⁸ Bkz., https://personel.omu.edu.tr/docs/ders_dokumanlari/4094_22302_1655.pdf (erişim tarihi 27.10.2018)

teknoloji, eğitim, sağlık, tiyatro gibi sosyoekonomik, sosyokültürel olanakları barındırmasıyla insanlar için çekim merkezi haline gelmiştir. Bu unsurlar toplumları değiştirmiş ve modern yaşamın karakterini oluşturmuştur.

Kent sadece bir yerleşim biçimi olmanın dışında bir yaşam kültürü inşa etmiştir. Kırdan kente göçle gelen insanlar modern yaşamın unsurlarıyla tanışmış, kentin yeni ilişki kalıplarını benimseyerek yeni bir yaşam kültürü oluşturmuştur. Bu değişim, kimi yerde kökten bir dönüşüm yaratmış, kimi yerde ise ne eskiye ait ne de yeniye ait melez bir desen şeklinde karakterize olmuştur.

Kentlerin bir diğer özelliği de çok kültürlü bir yapıya sahip olmasıdır. Türdeş olmayan toplumlardan göç alan kentler, bu yönüyle yapısal olarak heterojen kimliğe bürünmüştür. Bu farklılık “ötekine” toleranslı olma davranışını oluşturduğu gibi kentli bireylerde “yalnızlaşma” histerisini oluşturmuştur. Geleneksel yaşamın ilişki ağları ve himaye sistemi, kent hayatının “bireyci” davranış yapısına dönüşen bir süreç yaşamıştır.¹⁹

Kente yönelik birçok ölçütler ve tanımlamalar ortaya sürülmüş olsa da standart, geçerliliğini koruyan ve tüm toplumlar için geçerli olan bir tanım olmamıştır. Yapılan şehir tanımlarında, kentlerin işlevleri ve yol açtıkları sorunlar perspektifinde tarihsel sürecin izleri görülmüştür.²⁰

1.2. Kentleşme Olgusu

Kentleşme fertlerin yaşamlarını artan biçimde kentsel yerleşkelerde sürdürmesiyle ortaya çıkan değişimsel bir olgudur. Kentleşme gelişimsel bir süreç olduğu gibi değişimin de bir ifadesidir. Kent bilimciler kentleşmeden söz ederken iki kriter üzerinde durmuştur. Birincisi kentin demografik olarak büyümesi, ikincisi ise bir ülkedeki kent sayısıdır. Dar anlamda bir yaklaşımı ifade eden bu tanıma karşılık kentleşme niteliksel olarak örgütlenme, uzmanlaşma, iş bölümü, iktisadi ve sosyal yapı değişikliklerinin meydana geldiği sosyokültürel yaşam tarzını ifade eder.

¹⁹ Celaleddin Çelik, *Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına*, 1.Basım, İstanbul, 2013, s.21.

²⁰ Çelik, *Şehirleşme ve Din*, s.31.

Kentleşme toplumsal değişmeye yol açan bir süreçtir. Her kentin ve her toplumun kendine özgü sosyokültürel ve sosyo politik bir yapısı vardır. Bu durum her toplumu kendi ölçütleri içinde ve toplumsal gerçeklikleriyle tanımlamanın doğruluğunu ortaya çıkarır.²¹ Ayrıca bu tablo toplumların sosyal ve kültürel açıdan kırsal ve kentsel özellikleri yönüyle karşılaştırmaktan ve farklarını ortaya koymaktan öteye gidilemeyip, toplumsal gerçekliğin bütününe açıklayamama durumunu ortaya çıkarmıştır.²² Mübeccel Kıray'ın kentleşme olgusuna yönelik tanımı; *“kapalı köy topluluklarının, teknolojilerin hâkim olduğu, sanayileşmiş, uzmanlaşmış, farklılaşmış ve nüfusun örgütlendiği, demokratikleştiği ve sekülerleştiği, hayatın pek çok yönünün dinselikten arındığı, dinin kişiselleştiği bir toplum haline gelmesi”*²³ şeklinde yapısal değişikliği ifade eden tanımı daha kapsayıcı olmuştur.

Barlas Tolan kentleşmeyi kırsal toplumdan kentsel topluma evrimsel bir süreç olarak görmüş, sürecin modernleşme ve sanayileşme bağlamında tartışılması gerektiğini düşünmüştür. Bu sebeple kentleşmeyi kırsal toplumların ekolojik anlamda kentsel toplumlara dönüşmesi, mekan ve toplumsal pratiklerin değişim ve evrimleşme süreci olarak tanımlamıştır.²⁴

Gerçek boyutuyla kentleşme sanayi devrimiyle başlamıştır. Sanayi devriminden sonra yaşanan teknolojik ilerlemeler, yeni üretim biçimleri, iş olanakları, tarımsal üretim biçimindeki değişimler kırsal alandan kentlere göçü başlatmıştır.²⁵ Yaşanan bu değişimle kentler ciddi bir sosyal hareketliliğe sahne olmuş, insanlar iş maksadıyla kentlere göç etmiştir.²⁶

Sanayi kentleri, endüstri dönemi öncesi yapılanma durumundan farklı olarak iş bölümü, din adamları memur ve zanaatkâr gibi birçok alanda uzmanlaşmanın yaşandığı yerleşkelerdir. Her alanda yaşanan değişim gibi toplumsal yapıda meydana gelen

²¹ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.20

²² Barlas Tolan, **Sosyoloji**, Ankara, 1993, s.160 Aktaran: Celalettin Çelik, **Modern Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına**, İstanbul,2013, s.21.

²³ Mübeccel Kıray, Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006, s. 342 Aktaran: Esra Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı**, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), s.63.

²⁴ Esra Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı**, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), s.64.

²⁵ Altan, s.33.

²⁶ C.Tatar, s.47.

dönüşüm de geleneksel hayatı çözmüş, şehirli bir kültür inşa etmiştir. Bu gelişimsel süreç kentlerin niteliklerini farklılaştırarak modern kentin karakterini oluşturmuştur. Bu sebeple sosyal bir olgu olarak kentleşme “*sanayileşme ve modernleşmenin yarattığı toplumsal yapıda köklü bir niteliksel değişme süreci*” olarak tanımlanabilir.²⁷

Kent ve kentlileşme süreci farklı boyutlarıyla sürekli gelişen ve değişen canlı bir organizma gibidir. Bu yönüyle kentlileşmeyi tamamlanmış bir olgu değil devam eden süreç olarak kabul etmeliyiz. Şimdi de kentleşme sürecini sosyoekonomik ve sosyokültürel değişimlere bağlı olarak iki boyutla açıklamaya çalışacağız.

1.2.1. Sosyo-ekonomik Değişim Sürecinde Kentleşme

Kent sadece fiziki bir gerçekliği ifade etmez. Hayatı tüm yönleriyle dönüştüren, dönüştürürken bunu kendine özgü dokusuyla çok yönlü ve çok boyutlu gerçekleştiren bir süre ifade eder.

Sosyoekonomik boyutuyla kentleşme, kent sayısı ve nüfusun artması ile teşkilatlanma, sosyal tabakalaşma, kurumsallaşma, üretimdeki çeşitlilik ve uzmanlaşmayı belirtirken, sosyokültürel boyutuyla insanların yaşamlarındaki davranış, tutum ve ilişkilerinde kente özgü değişimlerin olduğu kapsamlı ve geniş bir süreci ifade etmektedir.²⁸

Kentleşme süreci sosyo ekonomik ve nüfus yönüyle kırsal yaşamdan şehir hayatına geçişi, sosyo kültürel boyutuyla “*kentlileşme*” kavramıyla ifade edilen toplumsal pratiklerin değişme sürecini içermektedir.²⁹ Toplumsal ve kültürel yapıda köklü değişimlere yol açan kentlileşme, toplumsal süreçlerle bağlantılı olarak gelişen bir süreçtir. Toplumsal süreçler açısından makro düzeydeki değişimler sanayileşme, modernleşme ve kentlileşmedir. Özellikle sanayi ve kentleşme arasındaki eş zamanlı gelişim, pratik yönüyle birlikte işleyen süreç olarak incelenebilir.

²⁷ Aslan, s.65.

²⁸ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.32.

²⁹ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.48.

Sanayileşmenin gelişmesi göçe kaynaklık eden en önemli nedenlerden biridir. Buna bağlı olarak gerçekleşen göçler kentleri demografik, etnik, kozmopolitlik yönüyle çeşitliliğin iç içe olduğu heterojen bir yapıya dönüştürmüştür. Ayrıca kentleşme gelişmişlik düzeyi farklı toplum ve kültürde farklı tezahürlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kentleşmenin Batı toplumlarına özgü bir süreç olup olmadığı ile ilgili ikilem ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçte sanayileşme ile eş zamanlı gelişen kentleşmenin Batı toplumlarına özgü görülmesi kentleşme sürecinin Batı'nın tarihi gelişiminin gölgesinde anlaşılmasını sağlamıştır.³⁰ Bu bakış açısı hatalı bir yaklaşımdır. *“Şehir hayatının bugüne uzayan yeni kabiliyetleri Batı’da geliştirildi ise, bu bütün bir şehir incelemesini Batı’ya ve burada başlayan, burayla özdeş olan bir olguya dayandırmayı gerektirmeyecektir”*³¹. Oysaki kent gerek iktisadi yönüyle gerekse kültürel boyutuyla tarih boyunca var olmuş ve ilk şehirleşme örnekleri Doğu toplumlarında görülmüştür. Batı dışı toplumlarda kentleşme süreci, farklı bir süreç olan Batılılaşma süreci ile eş zamanlı gelişme göstermiştir.³²

Sanayileşmenin etkisiyle kentlerde oluşan iş alanları büyük bir iş gücü açığı oluşturmuş, bu durum kırdan kente göç hareketini başlatarak, köylülerin kentlerde istihdam edilmesini sağlamıştır. Batıda kentleşme süreci ise köylerin itici koşullarından ziyade kentlerin çekici imkânları nispetinde gerçekleşmiş, şehirleri çekim merkezi haline getirmiştir. Gelişmiş ülkelerde kentin gelişimi fiziksel mekan ve kültürel yapı ile aynı zamanda gerçekleşerek, kişiler üzerinde bir alt sosyal sistem olarak işlev görmüştür.

Köyden kente göç eden insanların bir kısmı sanayi sektöründe istihdam edilemeyip, üretime dönük olamayan farklı hizmet sektörlerinde çalışmıştır. Bu durum işsizliğin fitilini ateşleyen zemini oluşturmuştur. İktisadi meşguliyetler yerleşim biçiminde ve yaşam tarzında farklılıklar oluşturmuştur.³³

³⁰ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.49.

³¹ Özkan Açığöz, **Küreselleşme, Şehir ve Küreselleşmenin Bir Boyutu Olarak Habitat Toplantılar**, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006), s.35.

³² Çelik, Şehirleşme ve Din, s.49.

³³ C.Tatar, s.47.

Sanayileşme süreci oluşum, gelişim, toplumsal yansımaları ve kurumsallaşma açısından Batı ve Batı dışı toplumlarda farklı süreçlerde gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan batı dışı toplumlarda kentlerde nüfusun artmasının nedeni teknolojik gelişme ve sanayileşmeden çok doğum ve ölüm oranları arasındaki farkın fazla olması ve geçim sıkıntısı gibi durumlardır.³⁴ Gelişmiş ülkelerde ise kentleşmenin sanayileşme süreciyle bağlantısı yoğun olarak kendini göstermektedir.

Kentleşme, modern unsurların geleneksel alışkanlıkların karşısında konumlanmasıdır. Bu bağlamda kitle iletişim araçları, okur-yazarlık oranındaki artış gibi etkenler kentleşmeyi ifade ettiği gibi modernleşmenin de unsurları sayılmıştır. Bu unsurların kentin yaşam kalıplarının yaygınlık kazanarak yaşama nüfuz etmesi modern unsurların yerleşik kültürü dönüştürdüğünü gösterir. Anthony Giddens modern sosyal hayatın bütün karakteristik özelliklerinin kent hayatında olduğunu söylemiştir.³⁵

Modernleşme ile ilgili yapılan çalışmalarda kentleşme olgusu ve sanayileşme birlikte işleyen süreç olarak öne çıkmaktadır. Farklı kültürlerin zemini olan kent hayatı, sağladığı sosyal, iktisadi, hukuki ve eğitim gibi imkânlar neticesinde bireyler için ideal bir yerleşim yeri olmuştur.

Modern zamanlarda özellikle kentlerde görülen teknolojik ilerleme, bilimsel gelişme, laik eğitim gibi gelişmeler fikri sahada da etkilerini göstermiştir. Dini, ideolojik, felsefi farklılaşmalar artarak çoğulcu bir zemin oluşmuştur.

Kentleşmeyi sadece bir nüfus hareketi olarak görmemeli, ekonomik ve sosyal süreçlerin işlemesiyle ortaya çıkan sonuç olarak düşünmeliyiz.³⁶

1.2.2. Sosyo-kültürel Değişim Sürecinde Kentleşme

Bir yapıda kentleşme, geleneksel statü ölçütlerinin ve katı sosyal tabakalaşmanın çözülüşü, meslek ve eğitim gibi yukarı hareketlilik kanallarıyla sosyal hareketliliğin

³⁴ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.50.

³⁵ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.50.

³⁶ C.Tatar, ss.47-48.

artışı, çok sayıda gönüllü birlik ve sosyal organizasyonların çıkışı gibi pek çok fenomenle ilgili gelişim göstermektedir.³⁷

Kentlileşme bir kültürlenme sürecidir. Kentsel yapılarda gerçekleşen yatay ve dikey ilişki biçimleri, kentli bireylerin tutum ve davranışlarında ait olduğu sosyal yapı ve kategoriye göre kültürlenme oluşturmuştur³⁸. Bu kültürel iklim yeni yaşam kalıpları sunarak, bireyleri kentin yaşam tarzlarıyla yüzleştiren, zihniyet dönüşümünde algı dinamikleri oluşturmuştur.

Sosyal bakımdan kentlileşme kır kökenli insanların kentin kendine özgü yaşam biçimi, davranış kalıpları ve kültürel yönlerini içselleştirerek gerçekleştirdikleri sosyalizasyondur. Bu anlamda kentlilik, değişmiş bir ikamet yerini ifade etmez, düşünce ve eylemlerinde insana tesir eden yeni sosyal hayatı da ifade eder.³⁹ Buna göre kentleşme, ikamet edilen mekân ile ilişkilerde yaşanan değişimi, kent toplumunun karakter kodlarıyla düşünme ve davranış tarzını bu yapıya uyarlayarak gerçekleşen kültürlenme sürecidir. Bu tanım kent mekânına dâhil olan insanların dayanışma ve yapılanmalarında, eğitim ve öğretim konusunda, siyasi katılım ile dini hayatın çeşitli boyutlarında yapıya uygun değişimler ve farklılaşmaları öngörür.⁴⁰

Geniş ve kapsamlı bir süreci kapsayan kentleşme olgusu, modern hayatın kurumsallaşmış yapıları ve sosyokültürel boyutlarını zihinsel ve kültürel yönüyle yeniden üreten bir nitelik gösterir. Dolayısıyla modern yaşamda toplum yapısında görülen kurumsallaşma, ilişkiler ve davranış yönüyle belli değişim ve ayrıştırmalar oluşturmuştur. Bu doğrultuda daha rasyonelleşen ilişki biçimleri gelişmiş, tolerans, uzlaşma gibi değerler ön plana çıkmıştır.⁴¹

Kentlerin insanları özgürleştiren atmosferi, fiziksel olarak birbirine yakın inşa edilmiş yaşamsal alanlarda insanların bir diğerinden habersiz, tanışık olmadan yaşanan bir düzeni inşa ettiğini görmekteyiz.⁴² Kırsal yaşamda yüz yüze samimi şekilde

³⁷ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.53.

³⁸ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.31.

³⁹ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.53.

⁴⁰ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.53.

⁴¹ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.54.

⁴² Aslan, s.87.

gerçekleşen ilişkiler kent yaşamında çözülmüş, işlev ve roller kent kültüründe daha rasyonel bir boyut kazanmıştır. Bu yönüyle kentler farklılıkların, çoğulculuğun, gruplaşmaların, çatışma ve dayanışmanın içi içe olduğu çeşitli davranışları ve toplumsallaşma biçimlerini içinde barındıran bir yapı olarak ön plana çıkmıştır. Ayrıca iletişim ağlarının güçlü etkisi hızlı bilgi akışının sağlanması değerlerin ve normların hızlı bir şekilde yön değiştirmesine neden olmuştur.

Kentleşme ve endüstriyel süreçle birlikte toplumsal yaşamda öne çıkan durumlardan biri de uzmanlaşmadır. Kent hayatı özel yetenek, bilgi ve beceriye sahip uzman kişilerin görev tanımlamasını açıkça belirterek iş bölümüne gidilmesini sağlamıştır. Bu durum toplumsal statü değişikliğine ve sosyal tabakalaşmaya neden olmuştur. Göçle kente gelen bireyler benzer ya da aynı rol ve statülere sahip kişilerle yeni bir toplumsal tabakalaşma biçimi oluşturmuşlardır. Zira kırdan gelenler sadece mekânsal bir değişim yaşamamışlardır, aynı zamanda ait oldukları toplumdan, rollerinden ve statülerinden ayrılarak yeni bir kültürlenme içine girmişlerdir. Kente özgü bütün bu mekanizmalar ve değişimler bireyleri her türlü değişime eğilimli davranışlar sergilemeye yöneltmiştir.⁴³ Kent hayatının kendine özgü dokusuyla kültürlenen bireyler bunun dışında davranışları yadırgamışlardır. Aynı zamanda şehir hayatı sınırları belirsiz olan bu hayat kuralları içinde hoşgörü ve uzmanlaşma anlayışını da üretmiştir. Bu durum hayatın rasyonelleşmesi ve sekülerleşmesine imkân verirken tanışıklık veya akrabalık bağı olmayan insanlarla birlikte yaşama imkânı vermiştir.⁴⁴

Kentler, fertlerin zihniyet ve davranışlarını mekânın formlarına uygun bir tarzda dönüşüme uğratmıştır. Bu bakımdan kentte ilişkiler bürokrasinin ilkeleri etrafında gelişir. Bir makamlar hiyerarşisi şeklinde örgütlenen bürokrasi, insanları belli kurallar ve yönetmelikler etrafında, yöneticinin astları ile ya da astların yüksek konumdakiler ile ilişki durumlarını ifade eder. Kurumsallaşma olan bürokrasinin yaptırım gücü eskiye oranla farklılık gösterir. Daha çok verimin elde edilmesinde örgütlenme yapısı ve ilkeleriyle bürokrasi, sermayeyi yönetmekte büyük güce sahiptir.⁴⁵ Modern dönemlerde etkinliğini arttıran bürokratik kurallar toplumsal alanlar olan eğitim, siyaset, sanat ve

⁴³ Aslan, s.88.

⁴⁴ Aslan, s.88.

⁴⁵ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.55.

din üzerinde işlerlilik kazanmıştır. Bireyler bu kurallar etrafında hayatlarını sürdürerek günlük problemlerine çözüm aramışlardır.⁴⁶

Kentlerin sosyal yapısında ve fiziki şartlarında oluşan değişim, beraberinde kültürün kentleşmesi denen bir yaklaşımı da gündeme getirmiştir. Bu durum bireylerin ve toplumların eylemlerinin arka planındaki düşünce yapısının kente özgü formları ifade etmektedir. Kente özgü düşünme ve eylem modelleriyle gerçekleştirilen davranışlar belli bir zümreye ya da tabakaya ait olma, yaşadığı çevrenin duruşunu sergileme gibi tavırlarla kentlileşme ortaya çıkmıştır.⁴⁷ Kentin yasalarını içselleştiren bireyler, hayatlarının tüm boyutlarında bu kuşatmayı ve yönlendirmeyi hissetmektedirler. Dolayısıyla kent kültürü yaşamın değişkenliği içinde sürekli gelişen canlı bir organizmadır.

Kent hem fiziksel hem de sosyal hacim genişliğiyle farklı etnik, dini köken, sosyal tabaka, farklı eğitim seviyeleri ve farklı değer ve tutuma sahip insanların bir araya geldikleri heterojen ortamı ifade eder. Bu durum sosyal ilişkiler yönüyle bireylerin şahsiyetlerinin yakın olduğu insanlarla ilişki kurmalarına neden olmuştur. Kent hayatında insanlar ayrışma ve birbirinden uzaklaşma eğilimi göstermiş olsa da aynı değerlerin etrafında kümelenen insanlarla dayanışmanın odağı haline gelmiştir. Bu nedenle kırdan göç edenlerin kentteki ilk davranışları kendilerine benzer dil ve etnik kökene sahip bireylerle bir araya gelmektir. Dolayısıyla kent hayatı pek çok yabancının yaşadığı alan olmakla birlikte birbirine benzeyenlerin bulunduğu bir zemindir.

Kent hayatında öne çıkan niteliklerden biri de kamusal ve özel alan ayrımıdır. Kent yaşamından ‘özel alan’, bireylerin gönüllü olarak katıldığı ekonomik ve siyasal alandan farklı olarak, toplumsal denetimin gevşediği, bireylerin hayatlarını düzenlemede kontrol sahibi olduğu mahrem alanı ifade eder.⁴⁸ “Yapısal olarak toplumsal kontrolün nispeten gevşediği ve ferdin kendi hayatını şekillendirmede hatırı

⁴⁶ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.54.

⁴⁷ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.58.

⁴⁸ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.59.

*sayılır bir esnekliğe sahip olduğu bu alan, kişi için büyük toplumsal kurumların baskıcı, anonim, parçalı ilişkilerden daha gerçekçi kabul edilmektedir”.*⁴⁹

Modern kent yaşamında fiziki mesafeler daralırken zihinsel mesafe artmakta ve buna bağlı olarak kültürün bireysel boyutta şekillendiği gözlenmiştir. Kent yaşamında düşünsel mesafelerin artması fiziksel yakınlığın etkisini ‘sıfırlama’ ve ‘ahlaki yükümlülüklerin’ etkisini kırmaktadır. Bu durum fiziksel olarak toplumun içinde ancak düşünsel olarak toplumdan uzak yaşamayı beraberinde getirmiştir.⁵⁰

Anomi(kuralsızlık) ve aksiyon modern kent yaşamının iki ana özelliği olarak öne çıkmaktadır. Kent hayatının sunduğu özgürlük birçok insanın özel hayatına ve özerkliğine hizmet etmektedir. Birçok yabancıyla kent hayatında birlikte yaşamak dezavantaj gibi görünse de bir yönüyle kentteki kuralsızlığın bireyleri özgürleştiren işlevi olmuştur.⁵¹ Büyük şehirlerin özgürlükçü ortamı, bireyleri gözetim altında olmaktan uzaklaştırarak, baskıdan kurtarmıştır. Ayrıca bu durum bireylere, kimseyi özel alanına sokmadan kamusal alanda yaşabilme olanağı sağlamıştır.⁵²

Göçle kentlere yerleşmiş bireyler büyük kentlerin kendine özgü soğuk, ilgisiz ve rasyonel ilişkileri karşısında mahrumiyet ve dışlanmışlık hali yaşamışlardır. Merkeze karşı yaşanan bu ikinci hal göçmen bireylerde yabancılık ve huzursuzluk histerisi oluşturmuştur. Bu durum merkez ve çevrede yaşayan insanlar arasındaki görünmez sınırların derinlemesine hissedilmesine sebep olmuştur. Soğuk ve ilgisiz davranış sergileyen kentli bireylerin davranışlarını Goffman’ın ifadesiyle ‘uygar ilgisizlik’ olarak nitelendirebiliriz. Uygur ilgisizlik veya bir tür sakınma ilişkisi olarak tanımlanmış olan bu davranış ve incelikli bedensel duruşun iletmediği güven mesajının aynı anda içerdiği kaygı ve yalnızlık duygularıyla şehir insanını, daha sıcak ve içten ilişkileri önceleyen cemaat hayatına yeniden yöneltebilme potansiyeline sahip olduğu da söylenebilir.⁵³

⁴⁹ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.59.

⁵⁰ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.59.

⁵¹ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.60.

⁵² Çelik, Şehirleşme ve Din, s.60.

⁵³ Aslan, ss.96-97.

Genel olarak kentlerin sosyo kültürel değişimi geleneksel yaşam ve modern kent ayrımında gelişen ve değişen niceliksel özellikler etrafında araştırılmıştır. Değişim sürecinde toplumsal ve bireysel hayatı dönüştüren süreçler, kültürlenme sürecinin de dinamiklerini oluşturmaktadır. Göçmen birey de rasyonelleşmiş ve kurumsallaşmış kamusal hayatta zamanla niteliksel değerleri niceliksel değerlere irca etmeye, zamanını ve başka insanlarla olan ilişkilerini belli ölçülere göre ayarlamaya başlar. Modern kentte yaşayan bireyin kendisini karmaşık ve çok yönlü ilişkilere uyarlaması, dakik olma ve hesaplı hareket etme gibi kişilik özelliklerini geliştirmiş olması beklenir.⁵⁴ Kentleşme sadece sosyo kültürel ya da sosyo ekonomik yapılarda değil, fertlerin sosyo psikolojik yapısında ve bilinç düzeyindeki değişimlerin toplamını da ifade eden bir süreci yansıtmıştır.

1.3. Kentleşme Kuramları

Sanayi devrimi sonrası yaşanan toplumsal sorunların merkezi, kentler olmuştur. Yoğun ve belirgin şekilde hissedilen problemler üzerine birçok bilim insanı kent ve kentlileşme sürecini inceleme alanlarına almıştır. Aguste Comte, Durkheim, Tönnies, Marx Weber ve Goergo Simmel gibi düşünürler “köyden kente göç, geleneksel değerlerin çözülmesi, ağırlığın birincil ilişkilerden ikincil ilişkilere kaydığı toplumsal ilişkiler, toplumun kurumlarının ve değerlerinin gittikçe artan rasyonalizasyonu ve bürokratikleşme”⁵⁵ gibi toplumsal olguları inceleyerek teoriler geliştirmişlerdir.

1.3.1. Klasik Yaklaşımlar

Klasik toplum bilimcilerin toplumsal temalardaki dönüşümleri açıklamada kullandıkları kavram ve tipolojileri incelediğimizde; Tönnies kırsal yaşamdan kentsel hayata evrilmedeki süreci “cemaat ve cemiyet” tiplemesi ile Durkheim toplumsal değişimi “mekanik ve organik dayanışma”, “anomi”, “denge”, “intihar”, Redfield’in ise” folk ve şehir toplumu ayrımı ile kır ve kent toplumları arasındaki nitelik ve farkları belirtmişlerdir. Böylece geleneksel anlayış, değer ve ilişkilerin hâkim olduğu homojen

⁵⁴ Aslan, s. 97.

⁵⁵ Ahmet Koyuncu, “Sosyoloji Kuramlarında Kent”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 25, 2011, s.33.

kırsal cemaatin karşısına uzmanlaşma, iş bölümü, kurumsallaşma ve bürokrasinin yaygınlaştığı heterojen kent toplumu çıkmıştır.⁵⁶

Kır ve kent hayatı arasındaki farklılıkları açıklamada kullanılan kavram ve tipolojiler batı dışı toplumları açıklamada zaaf göstermiştir. “*Bu durum kır ve kent kavramlarına atfedilen kültürel anlamların toplumsal ve tarihsel bağlamlara göre farklı içerikler kazanmasıyla ilgilidir*”.⁵⁷

Farklı yaşam ve mekân biçimini ifade eden kır- şehir değişkenleri hem mekânsal bir değişim hem de davranış biçimleri arasındaki değişiklikleri açıklamada kullanılmıştır. Bu farklılaşma gelişmekte olan ve endüstriyel gelişimini tamamlamış toplumlarda farklı görüntü ve tarzlarda meydana gelmiştir.⁵⁸ “*Weber için kent; kentte yaşayanların kendilerine has kolektif bir kimlik ruhuna sahip oldukları özerk bir cemaattir*”.⁵⁹ Ancak “*Weber’in tanımlaması zaman ve mekân ile sınırlıdır*”.⁶⁰ Avrupa idealize edilerek, oryantalist bir paradigmayla batı dışı kentleri değerlendirmiştir. Hatta “*Şehir, Modern Kentin Oluşumu*” adlı kitaplarında İslam’ın kadim şehirlerini zikretmemiştir.⁶¹ Nedeni ise Kent’in sadece bütün özellikleriyle Batı’ya ait olduğu ön kabulüdür. Batı’daki sosyal ilişkilerin feodalite dönemi dâhil olmak üzere kapitalist yapıyı ortaya çıkarabilecek doneleri içerdiğini savunur. Batıdaki kent tipinin sadece batıya özgü ideal kent olduğunu söylemiştir.⁶² Weber, tek bir kent tanımı vermek yerine; tüketici ve üretici kent; kale ve garnizon kent; politik-idari kent gibi tipleştirmelerle kenti açıklamıştır.

Weber’e göre kent ekonomik ve siyasal bir örgütlenmedir. İktisadi açıdan kent, içinde yaşayanların tarımdan çok ticaretle uğraştığı, siyasi açıdan kent ise gelişmiş bir özerklik ve bağımsızlığa sahip olma anlamında kullanılmıştır.⁶³ Bu özelliklere sahip olan yerleşim yerleri tarihsel ve özel bir tiptir.⁶⁴

⁵⁶ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.20.

⁵⁷ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.20

⁵⁸ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.38-39.

⁵⁹ Ferhat Ateş ve Tuncer Utkan, “İbn Haldun’a Göre Toplum ve Şehir”, *Uluslar arası Sosyal Araştırma Dergisi*, Cilt 10, Sayı:53, 2017, 227.

⁶⁰ Bkz., <https://dergipark.org.tr/download/article-file/100952> (erişim tarihi 21.06.2019)

⁶¹ Ateş ve Utkan, s.227.

⁶² Koyuncu, s.34.

⁶³ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.39.

⁶⁴ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.39.

Weber şehri kendini oluşturan kurumların denge ve düzen birlikteliği içinde ortaya çıkacağını söyler.⁶⁵ Bu birliktelik ruhuyla kentler meydana gelmiştir. Weber'e göre bir yerleşim yerini kent yapan kale, hukuki-siyasi özerklik, ticaret(pazar yeri), hukuki özerkliğe bağlı birlik gibi kriterlerdir. Ona göre bütün bu özellikler sadece Batı toplumlarında ortaya çıkmış ve gerçek manasıyla şehirleşmen yalnızca Batı'da yaşanmıştır. Weber şehir modellemesinden hareketle kentleri kendi sistematığı içinde parçaların birlikteliği olarak görür. Ayrıca şehir kendisini yönetebilmek için belli kural ve kanunları yapabilme özerkliğine sahip olmalıdır. Weber şehri temelde büyük bir yerleşim yeri olarak açıklamış, şehirleşmeyi ise toplumsal gelişmenin önemli bir aşaması olarak görmüştür.⁶⁶

Karl Marx ve Friedrich kır ve kent ayrımını iş bölümü çerçevesinde değerlendirmiş, iki kavram arasındaki karşıtlığı barbarlıktan uygarlığa geçiş olarak açıklamışlardır.⁶⁷ Kenti, feodal tipi üretimden kapital tipi üretime bir geçiş aşaması olarak görmüştür. Orta Çağ'a kadar insan topluluklarının tarihi kırsal hayatın tarihi olarak tasnif edilirken ilk kez feodal yapıda köy ve şehir ayrımı yapılmıştır. Bu dönemde oluşan kentlerin ilişkileri endüstriyel kentlerin doğuşuna neden olmuş, kırsal yaşamdan uzaklaşma ve sınıf bilincinin gelişmesine zemin hazırlamıştır.⁶⁸ Kentler endüstri ve iş bölümünün yoğunlaştığı mekânlar olması yönüyle kır hayatından ayrılmış, tabakalaşmayı ortaya çıkaran sınıf yapısının oluşmasına neden olan mekân olarak tanımlanmıştır. Marx ve Engels "*Alman İdeolojisi*"ndeki ifadeleriyle, kır ve kent ayrımının "*en büyük maddi ve entelektüel işbölümü*" olduğundan, iş bölümünü ortadan kaldırmanın bu ayrımı da yok edeceği yönündeydi.⁶⁹ Kır ve kent arasındaki ayrımın ortadan kalkmasını özel mülkiyetin dönüşümü üzerinden açıklayarak sosyalist aşamanın ortadan kalkmasıyla bu durumun gerçekleşeceğini söylemiştir. Bu durum kentten çok,

⁶⁵ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.39.

⁶⁶ Lütfi Sunar, "Weber'in Tarihsel Şehir Sosyolojisi: Modern Toplumun Temeli Olarak Şehir", *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 22, Ekim 2011, s.425.

⁶⁷ Bumin, age, s.84.

⁶⁸ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.40.

⁶⁹ Bumin, age, s.84.

onun ürettiği sermaye ve ilişli biçimlerini öne çıkarmaktadır. Kentler Marx’a göre kapitalist toplumu anlamada analiz nesnesi olarak ele alınmıştır.⁷⁰

Marx’ın kenti önemsemesinin diğer bir sebebi kentin sınıfsal tabakalaşmayı ortaya çıkarmasıdır. Sanayi modern kentte proletarya sınıfını yani işçi sınıfını orta çıkarmıştır. Marx komünist aşamaya geçmede işçi sınıfının önemli olduğunu söylemiştir.

1.3.2. Çağdaş Yaklaşımlar

Bourdelaire, Georg Simmel’i “modernliğin ilk sosyologu” olarak nitelemiştir.⁷¹ İlk dönem kuramcılardan farklı olarak kentten ziyade kent hayatı üzerine odaklanmıştır. Topluma yönelik açıklamalarını bütünsellik ve karşılıklı ilişki prensibi ile açıklamıştır. Bu ilişki sisteminin metropol kentlerde nasıl değişip dönüştüğünü toplumsal formlarda açıklamıştır. *“Bu yüzden o, esasen, sosyal etkileşim ve ilişkilere, gündelik toplumsal hayatın, sosyal sistemi meydana getiren büyük toplumsal kurumların temelini oluşturan ince ayrıntılarına ve bireylerin toplumsal etkinliğini yorumlama ve yeniden yorumlama biçimlerine odaklanır”*.⁷² Simmel topluma yönelik açıklamalarını diğer pozitivist yaklaşımçıların aksine, insan davranışlarının genel yasalarını keşfetmeye odaklanarak yapmıştır.⁷³ Simmel, kent düşüncesini homojenlik-heterojenlik, cemaat-cemiyet kavramlaştırmalarından hareketle sosyal psikolojik temelde açıklamıştır. Heterojenliğin toplumsal açıdan karmaşıklığını insan psikolojisi üzerinden değerlendiren Simmel, bu durumun en çok kent hayatında öne çıktığını söyler. Metropol yaşam sahalarında oluşan iş bölümü ve uzmanlaşma gibi değişimlerin bireyi yabancılar dünyasına ittiğini söyler. Geleneksel yaşamdaki samimiyete dayanan ilişkiler para ekonomisine indirgenmiştir. Simmel, metropol yaşamının insanları kendisi olmak yerine rol yapmaya ittiğini söyler.

⁷⁰ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.40.

⁷¹ Mehmet Gültekin, “Georg Simmel’in Düşüncesinde Modern Toplum ve Tüketim”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, Cilt 6, Sayı 20, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000068073/5000063137> (21.06.2019), s. 231

⁷² Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, Çev. Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz, 2.Basım, İstanbul, 2008, s.52.

⁷³ Slattery, s.52.

Kır ve kent toplumları arasındaki niteliksel özellikleri ortaya koymak adına İbn Haldun bu iki toplum tipinin farklarını ele alarak açık- kapalı toplum olarak tasnifte bulunmuş, toplumsal değişimi bedevilikten hadariliğe bir geçiş süreci olarak açıklamıştır.⁷⁴ “İbn Haldun, şehri, “istenilen ölçüde refaha ve bolluğa ulaşmış ve artık rahat ve huzurlu bir hayatı tercih eden toplumların edinmiş oldukları bir istikrar ve yerleşim yeri” olarak tanımlamaktadır.⁷⁵ Bu nedenle şehir hayatının sunduğu imkânlar, maddi güç, refah ve yaşam imkânlarının genişliğinin göçmenlerin şehir hayatını tercih etmelerinde etkili olduğunu söyler.⁷⁶ Böylece şehir hayatını benimseyen göçmenler kent hayatının imkânları ve şartlarını içselleştirerek bu yerlerde yaşamaya meyilli hale gelirler. Şehir hayatı geleneksel kültürü çözdüğü gibi fertleri akli ilimlerle meşgul olmaya sevk etmiştir. Mekânın dönüşümü sosyal- kültürel hayatın dönüşümü için bir zemin olmuştur.

Şehir yaşamının rekabet ve iktidar savaşının merkezi olması durumu birçok ilişki bağlarını çözmüş ve dönüştürmüştür. Birbirine yardım etme ve korumadan ibaret olan nesebin ve akrabalığın(asabiyetin) faydalarını ortadan kaldırmıştır. Zamanla şehirleşen aileler dayanışmacı özelliklerini kaybetmiştir.⁷⁷ “İbn-i Haldun’a göre hadari toplum, şehir hayatının insanlara sunduğu lüks imkânların ve insanların bu ihtiyaçlara gereğinden fazla önem vermeye başlamaları ahlaki bozulmanın en önemli sebeplerindendir”.⁷⁸ Modern yaşam, insanların kendi zevk ve tercihlerini her şeyin üstünde tutan bir zihniyet ölçüsü oluşturmuş, buna ulaşmada her yolu meşru göstermiştir. Ali Şeraî’nin deyimiyile insanın en derin zindanı metaya teslim olma hastalığı olmuştur.⁷⁹ İbn-i Haldun şehirleşmeyi toplumların mekânları dönüştürmesi, değer ve mana yönüyle yaşanan erimedeki zirve olarak tasnif etmiştir.

Kentleşmeyi tarihi açısından ezber bozan bir yaklaşımla ele alan Chicago Okulu düşünürlerinin, kente yönelik çalışmalarında iki kavram dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, Wirth’in geliştirdiği “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlilik-Kültüralist Yaklaşım”dır.

⁷⁴ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.35.

⁷⁵ Ateş ve Utkan, s.223.

⁷⁶ İbn-i Haldun, **Mukaddime** 1, 4.Baskı, Zakir Kadiri Ugan, M.E.B. Yay. İstanbul, 1997, ss.303-304.

⁷⁷ Haldun, s 310.

⁷⁸ Ateş ve Utkan, s.226.

⁷⁹ Ateş ve Utkan, s.226.

Diğeri ise “*İnsan Çevre Bilimi*”dir. Bu kavramlarla kentin yaşadığı problemler üzerine incelemeler yapmışlardır.

Wirth kent hayatını “*nüfusun büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenliği*” kavramları etrafında açıklarken Maunier’de şehri nüfus ve türdeş olmayan karmaşık toplumsal yapılar etrafında açıklamıştır.⁸⁰ Şehrin tanımını ve özelliklerini tasnif eden Wirth, Sorokin, Park, Burgess, Mc Kenzei gibi düşünürler kenti “*heterojenlik ve yoğunluk*” nitelikleri üzerinden açıklamışlardır.⁸¹ Şehir hayatında genellikle türdeş olmayan yapısal ve davranışsal boyutlar söz konusudur. Birçok karşıtlığın iç içe olduğu kent hayatında ilişkilerin rasyonel, soğuk, akrabalık bağlarının asgari düzeyde olduğu ve komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı bir yaşam mevcuttur. Nüfusun yoğunluğu ve heterojenliğinin söz konusu olduğu mekânlarda, doğal olarak insanlar arasındaki ilişkiler rasyonel, soğuk, anomik ve kısa süreli gerçekleşmektedir.⁸² Kentler, kırsal/geleneksel toplumlara ait olan ilişki biçimlerini dönüştürerek anomik, yapay, çıkarıcı, beklentili, genel- geçer nitelikte rasyonel ilişki biçimleri oluşturmuştur. Kentli hayatta akrabalık bağları ve komşuluk ilişkileri zayıflamış, sosyal tabaka ve rollerden oluşan davranış biçimleriyle yaşam devam etmiştir. Bu ilişki ağlarındaki dönüşüm insanları “*duygusal denetimden*” kurtarmış olsa da Durkheim’in toplumsal çözümde öne sürdüğü anomi(kuralsızlık) ve toplumsal boşluk durumlarını ortaya çıkarmıştır.

Kent hayatının doğurduğu diğer özellikler de uzmanlaşma ve iş bölümüdür. Bu durum bireyleri yarışa sürükleyerek meslek ve statü değişimine yol açmıştır. Şehir hayatı farklılıkların mekânıdır. Farklı etnik, kültür ve alt yapıdan insanlar yoğun bir şekilde birbirlerine yakın mekânlarda yaşamaktadırlar. Bu yakınlık fiziki bir göstergesi resmetmiş olsa da, kişisel farklılıkların çoğalması sosyal ilişkiler yönüyle insanlar arasındaki mesafeyi arttırmıştır. Duygu bağı olmayan bireylerin fiziki mekân üzerinde bir arada yaşamaları bireylerde yükselme arzusu, ötekini istismar etme, uzaklaşma gibi

⁸⁰ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.32.

⁸¹ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.53.

⁸² Çelik, Şehirleşme ve Din, s.32.

tutumlar ortaya çıkarmıştır.⁸³ Bu davranışsal dönüşümün bireyler üzerindeki psikolojik etkisi olumsuz olmuştur.

Kent hayatındaki toplumsal hareketlilik bireylerin toplumsal statü durumunda değişim yaratmış, kişilerde farklı gruplar içinde yer alam eğilimi oluşturmuştur. Bu durum kentli insanları rekabet, üstünlük ve yarış merkezli bir zemine çekmiştir. Bu hareketliliğin oluşturduğu yarış bireyselleşmeyi ön plana çıkararak kişilerin rol ve kimliklerinde değişime neden olmuştur.

Wirth'in kent olgusuyla ilgili yaklaşımını ele alan Çelik, şehrin bir değişim olgusu ve zihniyet problemi üzerinden ele alındığı şeklindedir. Şehrin yoğunluğunun, bireysel ilişki biçimlerindeki etkisini vurgulayarak bu durumun toplumsal yapı üzerinde oluşan ayrışmaların körükleyicisi olduğunu belirtir. Bu durumların yaratacağı sonuçların kente özgü bir hayat biçimi ürettiğini söyler.

Wirth'in kente yönelik tespitleri Batı şehirlerinin tarihsel yapısına ilişkin nitelikler üzerindendir. Bu analiz batı dışı toplumların sosyal ve kültürel gerçekliğini açıklamada yetersiz kalmıştır. Modern kentlerde Wirt'in açıklamasının aksini gösteren gerçeklikler mevcuttur. Toplumlar kendi kültürel nitelikleri içinden yeni toplumsallaşma biçimleri üreterek modern kentin içinde kaybolmaktan kurtulmuşlardır. Bu durumu destekleyen birkaç örnek vermek gerekirse modern yaşam alanlarında çevreden gelen insanlar aile ve akrabalık ilişkilerinde süreklilik göstererek anomilik durumunu yaşamadan farklı alt kültürler etrafında kümelenmişlerdir. Benzer kültür ve sosyal yapıya sahip insanların birlikte aynı mekânlarda yaşadıkları görülmüştür. Bu durum kentleri “*yabancıların dünyası*” olmaktan çıkarmış, kişisel ilişki bağlarını güçlendiren bir alan haline getirmiştir.

Chicago Okulu, Yörükan'ın ifadesiyle “*insan ekolojisi denilen yeni bir ilmin temellerini atmıştır*”.⁸⁴ Korkut Tuna *Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme* adlı çalışmasında, Park'ın kenti suni bir yapı olarak değil, insan

⁸³ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.33.

⁸⁴ Tülay Kaya, “Chicago Okulu: Chicago’ya Özgü Bir Perspektif”, **Sosyoloji Dergisi**, Cilt 3, Sayı 22, Ekim 2011, s.374.

doğasının bir ürünü olarak gördüğünü ifade eder.⁸⁵ İnsan çevrebilimi olan yaklaşım, toplumu canlı bir organizma olarak kabul etmiştir. Kenti bitki ve hayvanlar dünyasındaki ekolojik sistemden hareketle kavramsallaştırmalar yaparak açıklamıştır.⁸⁶ Şehir nüfusunun daha büyük bir mobilitesini ve yoğunlaşmasını sağlayan ulaşım ve iletişimdeki gelişmeler (tramvay, telefon, gazete, çelik yapılar, asansör, vs.) kentin ekolojik örgütlenmesindeki temel faktörlerdir. Kentin yalnızca coğrafi ve ekolojik değil, aynı zamanda ekonomik bir birim olduğuna da işaret eder. Kentin ekonomik teşkilatlanmasının özü ise işbölümüdür. Sonuç olarak kenti "uygar insanın doğal habitatı" olarak tanımlar.⁸⁷

Park, kent araştırmalarını belli konular üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bunlardan ilki kentin nüfusedur. Park, nüfusun mekansal dağılımını inceleyerek, bölge ve yerleşkelerdeki yoğunlaşma nedenleri üzerine araştırma yapmıştır. İkinci olarak, kentteki meslek grupları ve sınıflarının birbiriyle olan ilişkisini araştırmıştır. "*Paranın kent için asli varoluşuna dikkat çekerek; paranın değerlerin rasyonelleştirilmesinin ve duyguların yerine çıkarların geçmesinin temel aracı olduğunu savunur.*"⁸⁸

Park kent hayatını ilişkiler yönüyle de incelemiştir. Birincil, samimi ve dayanışmacı ilişkilerin kent yaşamında çözüldüğünü, yerine ikincil, rasyonel ve çıkarıcı ilişkilerin geçtiğini söylemiştir. Birincil ilişkilerin sağladığı toplumsal kontrolün kentlerde zayıflamakta olmasına neden olarak, büyük şehirlerde yüksek suç oranlarını gösterir.⁸⁹

Kent hayatı olumlu yönüyle ilerlemenin, gelişmenin, modernliğin ve aydınlanmanın taşıyıcılığını yaparken, olumsuz yönüyle, ahlaki yozlaşmanın ve toplumsal hastalıkların baş gösterdiği bir yaşam alanı olarak karşımıza çıkar. Toplumların ve insanların yaşamlarında köklü değişim yaratan kent yaşamı, hâkim olan yerleşik zihniyet ve anlam haritalarını değiştirerek yeni bir desen oluşturmuştur.

⁸⁵ Korkut Tuna, *Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Deneme*, İstanbul, 1987, s.59
Aktaran: Tülay Kaya, "Chicago Okulu: Chicago'ya Özgü Bir Perspektif", *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 22, 2011, s.374

⁸⁶ Kaya, s.376.

⁸⁷ Koyuncu, s.37.

⁸⁸ Koyuncu, s.37.

⁸⁹ Koyuncu, ss.37-38.

Toplum canlı bir organizmadır. Zaman içinde değişen toplumsal şartlar ve ilişkiler kent olgusunun yeniden tanımlanması ihtiyacını doğurmuştur. Günümüz kentleri değişen şartlar yönüyle yapısal değişime uğramıştır. Bu durum günümüz modern kentleri ile sanayi devrimi öncesi kentler arasında farklı yapı ve işleyişe sahip bir gerçekliğin olduğu göstermiştir.⁹⁰ Kentler iktisadi, sosyal, kültürel, teknolojik ve medya gibi unsurlarla yeniden şekillenerek üretim merkezi olmaktan çok hizmet sağlayan yerleşkeler haline gelmiştir. Bu yönüyle yeni bir yaşam tarzı meydana gelmiştir. Kentler geçmişten günümüze sadece maddi yönüyle değil kültürel boyutuyla da insanlar için çekim merkezi olmuştur.

Makro düzeyde gerçekleşen toplumsal dönüşümler şehirlerin mekânsal, sosyokültürel ve toplumsal yapı yönüyle farklı desenlerini ortaya koymuş, yeni bir kentleşme süreci başlatmıştır. Bu değişim modern kentlerin muhtevasını oluşturmuştur. Sanayi devrimiyle hızlı bir kentleşme sürecine giren dünya ülkeleri ve özelde Türkiye modern hayatın sosyokültürel özellikleri, bilimsel, dini, ideolojik ve felsefi bakış açısıyla kendini yeniden tanımlamıştır.

Modernleşme sürecinde kentlerde kırsal alana ait samimi ilişkilerin yerini rasyonel ilişkiler almıştır. Akrabalık ilişkilerinin zayıfladığı, toplumsal baskının azaldığı, mesleki örgütlenme ve uzmanlaşmanın ön plana çıktığı bir davranış kültürü hakim olmuştur. Sosyal denetimin zayıflaması fertleri “ben” olarak toplumda öne çıkarmıştır.

Kent hayatı geleneksel normların çözüldüğü ve özel alana ait sınırların genişlediği zeminlerdir. Bu yerleşkeler bireylere denetim ve müdahaleden uzak, seküler hayat tarzını anlamlı kılan bir atmosfer oluşturmuştur. Kişiler başkasını özel alanına sokmadan kamusal hayatta yaşayabilme imkânı bulmuştur.⁹¹ Bauman’ın ifadesiyle kentsel hayatta hakim olan “ahlaki görünmezlik” bireylere büyük ölçüde özgürlük alanı sunar.⁹²

⁹⁰ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.22.

⁹¹ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.24.

⁹² Zygmunt Bauman, **Postmodern Etik**, 1.Baskı, Çev. Alev Türker, İstanbul, 1998, s. 80.

Toplumsal ve bireysel ilişkilerde yaşanan çözümler bireyciliği ön plana çıkararak, benliğin özel yaşamla sınırlanması ve egoizm gibi bireysel anlayışları ortaya çıkarmıştır.⁹³

Kentsel yaşama ilişkin Bauman'ın vurguladığı önemli kavramlardan biri “*uygar ilgisizlik*” tutumudur. Bu davranış kent hayatında yabancılara yönelik bir tür kendine güven mesajı vermiş olsa da fertleri bireyselleşirken yalnızlaştırmıştır. Kendi hayatlarında özerk olan ve ilişkilerinde rasyonel davranış sergileyen bireylerin sosyal bağları zayıfladıkça yalnızlık duygusu artmış, bu durumunun histerisini önlemek için yeni toplumsallaşma ve örgütlenme arayışına girmişlerdir. Bireyler, sıcak ilişki bağlarının kurulduğu cemaat hayatına yönelerek kent hayatında yeni toplumsallaşma formları üretmiştir.

Kent hayatı heterojen bir yapıyla şekillenmiş olsa da, kentin önemli gerçekliklerinden biri de ürettiği yeni kültürle tekdüzelik ve benzerlik meydana getirmesidir. Kent hayatının hissettirdiği tecrit edilmişlik histerisi bireylerde yalnızlık ve değersizlik duygusunu gün yüzüne çıkarmıştır. İlişkilerde yaşanan ahlaki aşınma, değer ve manadan arınma davranışlarda ahlaki tüketimi arttırmıştır. Bu aşamada Durkheim, kolektif bilincin bireysel bilinç üzerindeki etkisini kıldığını, ortak inanç ve değerlerin ferdi yaklaşımla ele alındığını, sosyal ilişkilerde değerlerin çözülmesinin modern kent toplumlarında anomiyi oluşturduğunu söyler.⁹⁴

Kentler sahip oldukları toplumun yapısal özellikleri, iktisadi biçimleri ve kültürel dokusu ile karakterize olur. Kentin şekillenışı ile kentin kimliği arasındaki bağ, toplumsal yaşayışı biçimlendirir. Kendine özgü yapılanma ve kültürlenmesinin dışında kentlerin, evrensel kuralların taşıyıcılığını üstlenen bir yönü vardır. Bu konuda L. Wirth ve R. Redfield kentleşme ile ilgili; “*sekülerleşme eğilimi, ikincil gruplara özgü ilişkilerin hâkimiyeti ve gönüllü birlikleri(örgütler), sosyal rollerin ayrımlaşması ve*

⁹³ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.25.

⁹⁴ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.27.

sosyal normların değişmesi, müeyyidelerin sertliğinin azalması” şeklindeki nitelemeleri kentin evrensel yönünü biçimlendirmektedir.⁹⁵

1.4. Kentlilik ve Dini Hayat

Her toplumun kendine özgü şartlarıyla gelişen kentleşme tecrübesi vardır. Tarihsel ve toplumsal süreçlere göre şekillenen kentlerde genellenebilir tek bir şehirleşme biçimi ortaya konulamadığı gibi tek bir dindarlık şeklinden de söz edilemez.⁹⁶ Bu nedenle araştırma, tarihsel ve toplumsal süreçler etrafında şekillenen kentte ortaya çıkan dindarlık tecrübelerini ve görünümelerini analiz edecektir. Ayrıca toplumsal değişme sürecinde özelde kadınların, dindarlık deneyimlerini ve görünümelerini ortaya koymaya çalışacaktır. Sosyo-kültürel bir süreç olan kentleşme sürecinde değişen rol, statü, değer ve ilişki biçimlerinin etkisi dini hayatta da kendisini göstermiş, toplumsal alandan ‘dini çoğulculuk’ ve ‘sekülerleşme’ gibi birçok konuyu tartışma zeminine çekmiştir.

Dini yaşayış ve dindarlık tipolojileri sosyal etkileşime açık olan yönüyle değişkenlik göstermiştir. Başka bir ifadeyle sosyo-kültürel süreçlere bağlı olarak değişkenlik özelliğine sahiptir.⁹⁷ Kent yaşamı birçok değişkenin ve kültürün karşılaşma alanı olması yönüyle dini göstergeler açısından çeşitlilik arz eder. Ancak bu durum sadece dini gruplar ve dini çoğulculuk açısından bir gösterge olmamış, ayrıca bireyciliğin de hayat bulmasına kaynaklık etmiştir.⁹⁸ Kent yaşamında etkinlik gösteren resmi, ikincil, **anoni**, kurumsallaşmış ve bürokratik ilişkiler zaman ve mekân kullanımındaki algı, düşünce ve uygulamalar üzerinde değişime neden olmuştur. Weber’in toplumsal tabakalaşma, bazı meslek grupları ve farklı sınıflar üzerinden şekillenen dindarlık analizleri kent dindarlığı ve köy dindarlığı biçimlerinden

⁹⁵ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.43.

⁹⁶ Aslan, s.97.

⁹⁷ Celaleddin Çelik, **Din Sosyolojisi El Kitabı: Göç, Kentleşme ve Din**, Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, 1.Basım, Ankara, 2012, s.300.

⁹⁸ Çelik, Din Sosyolojisi El Kitabı: Göç, Kentleşme ve Din, s. 299.

bahsetmesi bu değişkenlerle bağlantılıdır.⁹⁹ Bu bağlamda kent dindarlığı şehrin şartları, bireyselleşmiş kimlik ve seküler kültür üzerinden gelişim göstermiştir.¹⁰⁰

Şimdi de çalışmamızı kent hayatının dönüştürücü atmosferinde dinin konumlanması, boyutları ve görünümüne yönelik kır/gelenek ve kent/modern yaşam ayrımında incelemeye çalışacağız.

*“Dinin; ‘kuşatıcı semboller sağlama’, ‘toplumsal kontrol görevini üstlenme’; ayrıca ‘toplumsal yapılandırmada da belirleyici bir güç olma’ gibi geleneksel toplumlar için söylenebilecek birtakım işlevleri modern toplumlarda görece zayıflamıştır”.*¹⁰¹ Modernleşmenin temel parametrelerini oluşturan sanayileşme, kapitalizm, kentleşme, akılcılık ve demokrasi gibi süreçlerin toplumsal yapılarda yarattığı değişim, dinin konumunda da değişiklikler meydana getirerek kendinin modern koşullara göre yorumlanmasına zemin hazırlamıştır.¹⁰² Bu süreçlerin yarattığı hareketlilik insanların günlük ve sosyal yaşantılarını, tutum ve davranışlarını kent normlarına yönelik değiştirmiş, algılarda kente yönelik dinamikler oluşturmuştur. Toplumsal hareketlilik ve bireysel tutumlardaki değişim dini zihniyeti dönüştürdüğü gibi dinin toplum içindeki işlevlerini de dönüştürmüştür. Dinin toplumun farklı kesitlerindeki birleştirici işlevi kentsel hayatta aşınarak, kurumsallaşma olgusu onun diğer sektörlere denk görülmesine yol açmıştır.¹⁰³ Din, kuşatıcılığını etnik cemaat veya geleneksel toplumlarda devam ettirmiş olsa da metropolün karmaşık yapısında bu etkinliğini devam ettirememektedir.

Modern kent, çoğulcu yapısı ve dinin etkinliğinin zayıflaması yönüyle sekülerleşmenin alanı olmuştur. Kozmopolit kent yaşamında geleneksel otorite ve denetim mekanizmalarının zayıflaması birey merkezli bir hayatı ön plana çıkarmış, bu durum dinin kamusal alan ve ilişkilerdeki etkinliğini kişiler arası ilişkiler düzeyine

⁹⁹ Çelik, Din Sosyolojisi El Kitabı: Göç, Kentleşme ve Din, s. 300.

¹⁰⁰ Çelik, Din Sosyolojisi El Kitabı: Göç, Kentleşme ve Din, s. 300.

¹⁰¹ Hasan Hüseyin Akgül ve Özgür Öztürk, “Dini Çoğulculuk ve Kamusal Alanda Dindar Tüketim Kültürü”, 2016, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, <http://docplayer.biz.tr/19589236-Dini-cogulculuk-ve-kamusal-alanda-dindar-tuketim-kulturu.html> (21.06. 2019), ss. 191-192.

¹⁰² Akgül ve Öztürk, s.191.

¹⁰³ Anton Zijderveld, **Soyut Toplum**, Çev. Cevdet Cerit, 2.Baskı, İstanbul, 1985, s.213.

çekmiştir.¹⁰⁴ Dinin özel alana çekilmesinin ve bireysel kimliğin bir ifadesi olmasıyla birlikte, tekelden arındırma sürecinde ele alınması gereken bir diğer değişimdir. Tarihsel süreçte toplumlara birleştirici semboller sağlama açısından din kurumları tekeli bir konuma sahipken, günümüzde birbiriyle rekabet halinde olan birçok din veya dinsel kaynaklı oluşumdan söz etmekteyiz. Bu durum “dini çoğulculuk” olarak adlandırılmaktadır.¹⁰⁵

Modern toplumun çoğulcu yapısı, dini kurumları kendini sunma açısından yeni bir sürecin içine sokmuştur. Dini oluşumlar rekabet temelinde pazar ortamına çekilerek tüketiciye arz edilen tüketim nesnesine dönüşmüştür.¹⁰⁶ Oluşan bu yeni durum bazı geleneksel anlayışları değişime açık bir hale getirmiştir. Bu anlamda geleneksel halden uzaklaşacak olan din, modern kent ortamında bireysel tercihlerde kalarak, toplumsal gelişmelerden kolay etkilenen, edilgen bir yapıya bürünecektir.¹⁰⁷

Kentin kurumsallaşmış rasyonel yapısında ortaya çıkan ilişki biçimleri insanları kadenci bakış açısından uzaklaştırmıştır. Kent yaşamında değişen yapılar, bürokratik zeminde yürütülen ilişkiler, bilimsel gelişmeler ve kitle iletişim araçlarının kullanımı gibi faktörlerin toplumsal alanda yarattığı dönüşüm gibi bireylerin bilinç ve anlam dünyalarında da değişime neden olmuştur. Böylece geleneksel yaşamda anlam bulan tanrı, ahiret inancı, kainat gibi metafizik konular kent yaşamında rasyonel bir zeminde yorumlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla kentleşmeyle beraber cemaat tipi hayat tarzı çok kültürlü yaşam biçimi olan, anonim ve gayri şahsi ilişkilerin merkezinde cemiyet tipi hayata dönüştür.¹⁰⁸

Geleneksel toplumlarda dinin bütünleştirme, anlam verme, özdeşlik sağlama ve sosyal kontrol sağlama işlevi kent yaşamında gerileme göstermiştir. Modern kent hayatında dinin bütünleştirici işlevini kurumsal ve bürokratik yapılar üstlenmiştir. Böylece din, toplumun bütünleştirici unsuru olmaktan ziyade, dar alanda belirli

¹⁰⁴ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.31.

¹⁰⁵ Akgül ve Öztürk, s.192.

¹⁰⁶ Peter L. Berger, **Dinin Sosyal Gerçekliği**, Çev. Ali Coşkun, 1. Basım, İstanbul, 1993, s. 201.

¹⁰⁷ Berger, s.109.

¹⁰⁸ Aslan,ss, 100-101.

toplumsal grupların bütünleştiricisi olmuştur.¹⁰⁹ Dinin bütünleştirici etkisinde yaşanan değişim gibi sosyal kontrol işlevinde de değişimin izlerini görmek mümkündür. Etnik cemaatler ve az gelişmiş toplumlarda sosyal kontrol sağlansa da kentin karmaşık yapısında bu durum gerçekleşmemiştir.¹¹⁰

Kırsal ve geleneksel değerlerin kent yaşamında yan yana bulunması geleneksel dindarlığın yapısını çözerek, gerek geleneksel kültür öğelerinden gerek kentsel motiflerden uzak, ama her ikisini de içinde barındıran melez unsurlarla kendini ifade etme imkânı bulmuştur. Bu manada kültürün farklı zeminlerinde karşılık bulan arabesk yönelimler dini alanda da etkisini göstermiştir. Dolayısıyla çarpık kentleşmenin değerler üzerinde yarattığı kırılmalar, dini anlam ve yorumlama biçimlerinde de değişim göstermiştir.¹¹¹

Kentleşme sürecinde toplumlarda dinin önemli sosyolojik tezahürlerinden biri olan cemaatleşme, özellikle hızlı kentleşmenin yarattığı toplumsal düzlemde yaygınlık göstermiştir.¹¹² Yani kent yaşamının bireylerde yarattığı bireyselleşme ile aidiyet duygusu ve samimi ilişkilerin tükenişi, beraberinde psikolojik temelli birçok problemi ortaya çıkarmıştır. Bu aşamada bireyler, hayatında ortaya çıkan boşluk ve yoksunluk duygularını giderici grup veya cemaatlere yönelmeye başlamışlardır. Fertler, kentsel yaşamda intibak ağını cemaat veya gruplar sayesinde sağlayarak toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmiştir. Ayrıca modern dönemde yaşanan hızlı değişim, modern-seküler süreç, rasyonalizm ve pozitivizm toplum yapısında büyük dönüşüme neden olup dini alanda anlam krizi yaratmıştır. Mevcut geleneksel inanç kalıpları yeni ihtiyaçlara cevap veremediğinde bu açık, tarikatlar veya dini cemaatler tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle dini grup ve cemaatlerin kentlileşen dindarlığa güçlü etkileri olmuştur.

Kentleşme sürecinde öne çıkan önemli başlıklardan biri de din ve siyaset ilişkisidir. Toplumsal alanda siyasi eğilimlerin şekillenmesinde eğitim, ekonomi, kültür gibi değişkenlerin etkisinin yanında dini yaşayış ve dindarlık biçimleri de etkili

¹⁰⁹ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.99.

¹¹⁰ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.99.

¹¹¹ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.34.

¹¹² Çelik, Şehirleşme ve Din, s.93.

olmuştur. Geleneksel yaşam anlayışına sahip olan göçmenler şehrin değişime açık yapısında birçok psikolojik ve toplumsal problemi de beraberinde getirmiştir. Özellikle gecekondü bölgelerinde yaşayanların içine düştükleri bunalım ve gerilimin oluşturduğu görece yoksunluk, bireylerin siyasal eğilimlerinde din-siyaset ekseninden karşılık bulmuştur.¹¹³

Modernliğin gündelik yaşamı değiştiren etkisi, dinin toplumsal etkisini dönüştürmüştür. Bireyleri ve toplumları kutsaldan arınmış bir sürece sokan modernleşme tam anlamıyla gerçekleşmeyince kutsalın içeriği değişerek dünyevileşme olgusu üretilmiştir. Dolayısıyla din daha bireysel ve özel alanda yaşanarak kamusal alan dışında tutulmuştur. Bu durumu kır-kent temelinde örneklendirmek gerekirse, göçle gelen bireylerin dini mekânları daha fazla kullandıkları görülmüş ancak kentte yaşayan bireyler ise dini daha gizli tutarak mahrem alan içine hapsetmiştir.¹¹⁴ Bu yönüyle “*dinin bireyselleştirilmiş görüntüleriyle özel alanda işlevlerini sürdürmesi ya da yeni boyutlar kazanmasını, modernleşme sürecindeki toplumlarda anomi ve yabancılaşıma gibi sosyo-psikolojik düzeyde ortaya çıkan yeni anlam ve kimlik krizleriyle ilişkilendirmek mümkündür*”.¹¹⁵

Sonuç olarak modern süreçte din, sosyal çevreden izler taşımakla birlikte, bireyin kendisinin kurduğu ve yaşadığı psikolojik bir süreci ifade eder hale gelmiştir.¹¹⁶

1.5. Türkiye’de Kentleşme ve Din

19 yy’dan günümüze kadar dünyada birçok ülkeyi etkisi altına alan kentleşme 1950’lili yıllardan sonra Türkiye’yi de kapsamı içine almıştır. Kırsal alandan kente doğru başlayan göçle Türkiye hızlı bir kentleşme süreci içine girmiştir. Ancak Türkiye’de kentleşme, Batı toplumlarından farklı olarak, gelişmekte olan ülkelerin yapısal özelliklerine benzer şekilde gerçekleşmiştir. Nitekim Türkiye’de kentleşme yapısal olarak sanayileşmeyle eş zamanlı ilerlemediği için, göç edenler daha çok sanayi

¹¹³ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.92.

¹¹⁴ Nevin Meriç, “Değişen Kentte Dini Hayat”, **Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni**, Yıl 17, Sayı 60, Ocak- Nisan 2006, s.13.

¹¹⁵ Çelik, Şehirleşme ve Din, s.100.

¹¹⁶ Bkz., <http://www.yorungedergi.com/2018/08/kentlilesen-dindarlik/> (Erişim tarihi: 15.11.2018)

dışı sektörlerde istihdam edilmiştir.¹¹⁷ Bu durum Türkiye’de kentleşmenin oluşturduğu problemlerden biridir. Batıda bu durumun aksine kentleşme, kalkınma ile birlikte gelişen bir süreç olmuştur. Mekânsal olarak meydana gelen bu değişim, sosyal alanda da birçok değişikliğe neden olmuştur. Her şeyden önce kentin sosyal ve kültürel yapısına uzak yeni kentliler, geldikleri coğrafyanın sosyal ve kültürel değerlerini tam olarak muhafaza edememiş, buna karşın şehirli olmanın gerektirdiği değerleri de özümseyememiştir. Böylece kırsal ve kentsel hayat tarzından farklı melez bir yaşam biçiminin oluştuğunu görebilmekteyiz. Kendisini yaşadığı kente ait görmeyen bu yeni kentliler; modern kent hayatının sahip olduğu ilişkiler yerine akraba, hemşehri dernekleri vb topluluklar gibi enformel ilişki ağları kurarak kente tutunma yoluna gitmişlerdir.¹¹⁸

Türkiye’de yapısal ve kurumsal temelleriyle gelişme göstermeyen kentleşme süreci, çarpık kentleşmenin mekânsal görünümü olan gecekondu olgusunu ortaya çıkarmıştır. Çevre ve merkez arasındaki fiziki ayrışmayı ifade eden gecekondulaşma çatışma potansiyelini içinde barındırır. Buna rağmen bu mekânlar aile, akrabalık, komşuluk ilişkileri gibi yerel bağların güçlü olduğu, göçmenlerin kent yaşamına intibak sürecinin kolaylaştırıldığı yerler olma özelliğine sahiptir.¹¹⁹

Şehirleşme toplum üzerinde önemli yapısal değişimlere neden olmuştur. Özellikle Türkiye’de 1970’li yıllardan sonra sanayileşme, kentleşme ve modernleşmenin etkisiyle toplumsal ve kültürel alanda yaşanan değişim “dini anlayış” ve “dini yaşayış” biçimiyle, kır ve kent ayrımı temelinde şekillenmiştir. Kırsal hayatın gelenek ve kültürü etrafında şekillenen halk dindarlığı ile kentin kendi değerleriyle üretilen kent dindarlığı arasında dini anlama ve yorumlama boyutuyla ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Geçmişte sembolik bütünleşmenin temel unsurlarını oluşturan din, homojen bir yapı arz ederken, bugün çeşitli nedenlerle heterojen bir görünüm almıştır.

¹¹⁷ Özcan Erdoğan, “Kentsel Yaşam ve Yozlaşma”, *ABMYO Dergisi*, 2016, Sayı 41, http://abmyod.aydin.edu.tr/makaleler/sayi_41/kentsel-yasam-ve-yozlasma.pdf (21.06. 2019), s.17.

¹¹⁸ Erdoğan, s.13.

¹¹⁹ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, ss.38-39.

Türkiye'nin özgül kentleşme deneyimi ve modernlik sürecinin yarattığı değişimle farklı dindarlık tipolojileri oluşmuştur.¹²⁰ Özellikle Batının örneklemiyile inşa olunan yeni kültürlenme gündelik hayat, siyasi anlayış, kültürel ve ekonomik alanları dönüştürdüğü gibi dini ve dindarlığı da etkilemiştir.¹²¹ Bu etkileşim beraberinde geleneksel dindarlık ve modern dindarlık biçimlerini ortaya çıkarır.¹²² Modern dindarlık dini kutsallıkla özdeşleştirmesine rağmen, dini modern tarzda ve akla dayandırarak yorumlayan bir dindarlıktır. Dini semboller ve görünürlülüğün geri planda kaldığı, ibadet yönüyle ise esnek bir anlayışın geliştiği görülmüştür. Geleneksel dindarlık ise alt ve orta tabakada karşılık bulmuştur. Burada gelenekselden kasıt dini ritüel ve anlayış biçiminde gelenekçi kodların hakim olmasıdır. Dindarlık şekilci ve semboliktir.¹²³ Bu durumu İlhami Güler şu ifadesiyle özetlemiştir: “*Şekli ibadetlere dayanan bir dindarlık algısı, özellikle Türk toplumunda oldukça yaygındır*”.¹²⁴

Modernleşmeyle ortaya çıkan önemli olgulardan biri dünyevileşme ise, dinin bireysel ve toplumsal alanda etkisinin zayıflamasına ve yeni dindarlık görünümünün oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹²⁵ 1980'li yıllarda dindarlığın bireyselleştiği ve sekülerleştiği görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde “muhafazakâr modernleşme” adında yeni bir dindarlık anlayışı ortaya çıkmıştır.¹²⁶ 1980'li yılların gündelik hayatını ifade eden arabesk yapının, dönemin tüketim kalıpları ve teknolojisiyle birleşmesi, tüketim anlayışı ve dini anlayış arasında çarpıklık ve zıtlıkların görüldüğü dini tipolojileri ortaya çıkarmıştır.¹²⁷

Şerif Mardin Türkiye’de iç göç hareketi yaşayanların kentin çevresinde konumlanmasını, çevre merkez paradigmasıyla açıklanmıştır. Bu süreci taşranın geleneksel dini kültürünün kentsel kültürü dönüştürmesi şeklinde niteleyip “çevrenin

¹²⁰ Bkz., <http://www.milliyet.com.tr/turkiyede-dindarlik-tipolojileri/>, (erişim tarihi 14.11 2018)

¹²¹ Necdet Subaşı, “Türkiye Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”, *İslamiyat*, cilt 5, sayı 4, Ekim- Aralık 2002, s.17.

¹²² Erol Sungur, *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri*, 1. Basım, 2016, s. 100.

¹²³ Sungur, ss. 100-101.

¹²⁴ İlhami Güler, “Ehl-i Sünnet’in Dindarlık Kriterleri ve Türkiye Dindarlığı”, *İslamiyat*, Cilt 5, Sayı 4, Ekim- Aralık 2002, s.103.

¹²⁵ Hüseyin Yılmaz, “Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik”, *İslamiyat*, Cilt 5, Sayı 4, Ekim- Aralık 2002, s.62.

¹²⁶ Sungur, s.101.

¹²⁷ Sungur, s.101.

merkezi fethi” şeklinde yorumlamıştır.¹²⁸ E.Geller bu modellemeyi farklı olarak geleneksel halk dindarlığının kentlerin potasında eriyerek, dengenin Yüksek İslam lehine değişim göstereceğini söyler.¹²⁹ Yaşanan ayrışma Türkiye’de belli düzeyde toplumsal gerçekliğe denk gelmiş olsa da bu durumu aşan dini toplumsal biçimler ortaya çıkmıştır.

Geleneksel İslam anlayışı dışında birçok farklı İslam anlayışı Türkiye’de kentleşen dindarlar tarafından üretilmiştir. 1960’lı yıllardan itibaren İslam dünyasında kabul görmüş Seyyid Kutup, Mevdudi ve Ali Şeriatî gibi düşünürlerin eserlerinin Türkçe’ye çevrilmesi dini anlayış ve uygulamalara farklı yön vermiştir. Bütün bu çeviriler Türkiye’de geleneksel İslam anlayışını çözmüş, dini anlama ve yaşamada kitabi ve entelektüel bir yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Günümüz Türkiye’sinde hac ibadeti için Kutsal Topraklara giden insanların yaşlarındaki düşüş, kent hayatının ibadet uygulamalarındaki dönüştürücü etkisini ortaya koymuştur.

Kentleşme süreciyle sosyo kültürel ve ekonomik yapılarda gerçekleşen hızlı değişim dini hareketlerin yapılanmalarında da belirleyici bir güç olmuştur. Bu değişimin birey ve toplumlarda oluşturduğu sarsıntı cemaat ve tarikat gibi dini yapılanmaların toplum içinde kabul görmesine ve etkinlik sağlamasına sebep olmuştur. Tarikat ve cemaatler göçmenlerin geleneksel yaşamdan kent hayatına geçiş sürecini hızlandırmış, yeni durumlara intibakını kolaylaştırmıştır. Toplumsal ilişkilerde dönüştürücü rol oynayan tarikat ve cemaatler, insanları dünyevileşmenin zararlı etkilerinden uzak tutmuştur.¹³⁰

Halk inançları ve dindarlığı kentsel yaşamda, geleneksel formdan uzaklaşarak kendine yer bulmuştur. Ziyaret dindarlığı, fal, büyü gibi inançlar sosyokültürel ve ekonomik düzeylere göre farklılaşarak her sosyal tabakada talep ve karşılık bulmuştur.¹³¹

¹²⁸ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, 1. Basım, İstanbul, 1991, s.234.

¹²⁹ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.41.

¹³⁰ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.42.

¹³¹ Celalettin Çelik, “Kentsel Dindarlık”, **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi**, Ed. Enver Günay ve Celalettin Çelik, 1.Baskı, Adana, 2006, ss.106-107.

Okullaşma oranındaki artış geleneksel din anlayışını kent karşısında çözerek, dinde entelektüel anlayışı üretmiştir. Kentleşme dini yaşamda ilmi yönüyle ve ritüelleriyle dönüştürücü olmuştur. Dinin getirdiği yaklaşımda yapılan her iyi işin hem dünya hem de ahirette mutlaka bir karşılığının olduğu gerçeği dönüştürücü bir güce sahiptir.¹³² Ayrıca kentte bilgiyi elde etme kanalları değiştiğinde bilgiye ulaşım bireyselleşmiştir. Bu aşamada geleneksel yaşamın şifahi kültürü ikinci planda kalmıştır. Kırsal yaşamda din adamının şahsiyetinde toplanan dini otorite, modern kültürde yerini kurumlara devretmiştir.¹³³

Kimliğin sosyal tezahürünü temsil eden kentler Türkiye’de İslami kesimin değişim alanı olmuştur. 1950’li yıllara kadar geleneksel kültürden beslenen Müslüman, bu tarihten sonra kentleşmeyle birlikte kimliğini eğitim, ekonomik şartlar, dini gruplar ve dünya konjonktürü gibi değişkenlerin etkisiyle yeniden tanımlamıştır.¹³⁴ Dindar kimliğin dönüşümüyle birlikte, toplumda bireylerin dini anlama ve yorumlama biçimlerinde değişim yaşanmış, 70’li 80’li yıllarda daha ayrışmacı, keskin ve öteki üzerinden inşa edilen dini söylem yerine daha bireyselleşmiş ve çoğulcu bir dil kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca dini hayat üzerindeki baskıcı gücün etkisini kaybetmesiyle oluşan olumlu hava, dini ilimlere yönelik bilgilenme sürecinde doğu batı olmak üzere klasik ve çağdaş tüm kaynaklardan zengin bir literatür oluşturup değişimi entelektüel bir zeminde oturtmuştur.¹³⁵

Genel olarak farklı dinamikleri içeren kentleşme olgusu, dini hayatta etkileşimi arttırdığı gibi, eski ile yeninin yan yana olabileceği hakikati ile kendine özgü yeni dini toplumsallaşma biçimleri oluşturmuştur.¹³⁶

1.6. Türkiye’de Kentleşme Sürecinde Kadın

Kentleşme, mekânsal değişim ve nüfuslanmanın ötesinde gündelik hayatın organize edilişi, toplumsal alandaki pratikler ve aile yapısı gibi insanı çevreleyen tüm

¹³² Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.43.

¹³³ Bkz., <http://www.yorungedergi.com/2018/08/kentlilesen-dindarlik/> (Erişim Tarihi:15.11.2018)

¹³⁴ Ramazan Bulut, “Türkiye’de İslami Kimliğin Oluşumu ve Değişimini Edebi Metinlerde Okumak”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 10, Sayı 18, Şubat 2017, s.395.

¹³⁵ Bulut, s. 396.

¹³⁶ Çelik, Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına, s.45.

boyutları içine alan çok yönlü bir süreçtir. Değişim ve örgütlenmeyi içeren kentleşme, fonksiyonel olarak sosyal değişme, bireysel kültürlenmeyi ve kentli yaşam tarzının içselleştirilmesini ifade eder.¹³⁷ Değişimin önemli parametrelerinden biri olan kentleşme her alanda olduğu gibi “kadın” öznesinin kent yaşamındaki konumu, kimliği, toplumsal cinsiyeti ve görünümünde de kente özgü değişiklikler meydana getirmiştir.

Türkiye’de 1950’li yıllar kentleşmenin hızlandığı bir dönemdir. İç göçle başlayan sosyal, siyasal ve ekonomik hareketlilik gecekondulaşma ve kentleşme olgularını öne çıkarırken, niteliksiz erkek iş gücü gibi alanları araştırma konusu yapmıştır. 1980’li yıllarla birlikte göçler daha çok aile ölçekli gerçekleştiği için kent araştırmalarına kadın, aile, iş gücü ve sağlık kapsamına dâhil edilmiş, ancak cinsiyet farklılıklarına değinilmemiştir.¹³⁸ Konumuz kentleşme tecrübesiyle dindar kadındaki değişimi analiz etme olduğu için, kentleşmenin dindar kadının hayatına etkisi önemli bir değişken olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de kentleşme sürecinde ‘kadın’ olgusu iç göçle değişen yaşam koşulları ve sosyo-kültürel boyutuyla kırdaki geleneksel yapının aksine bir gelişim göstermiştir. Geleneksel yaşamda işlevsel olan tutum, davranış, norm, toplumsal ve bireysel roller kent hayatının kozmopolitlik, heterojen ve rasyonel ilişki örüntülerinde fonksiyonlarını değiştirerek kente özgü yapılanmıştır. Çalışmamız açısından önemli değişkenler, kentleşme ve toplumsal cinsiyet olup, konu edilen kadınların çoğu göçle birlikte kentlerde yaşam sürenlerdir.

Göçle kentlerde ikamet eden kadınlar kültürel etmenlerden dolayı yabancı ortamda hareket etkinliklerinin kısıtlandığı ve eskiye oranla ‘ev kadın’ rolünü daha fazla benimsedikleri gözlenmiştir.¹³⁹ Sibel Kalaycıoğlu, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinden Ankara’ya göç etmiş olan ailelerle ilgili araştırmasında, kente göç eden kadının işgücü pazarından çekilmek zorunda kaldığını; zira kadının kentte çalışmasının, ev dışında gelir getiren bir işe girmesi anlamına geldiğini, bunun eşleri ya da aileleri

¹³⁷ Yasemin Hayta, “Kent Kültürü ve Değişen Kent Kavramı”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, Aralık 2016, s.166.

¹³⁸ Bkz., http://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/kadin_goc.pdf (erişim tarihi 15. 11. 2018)

¹³⁹ Bkz., http://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/kadin_goc.pdf (erişim tarihi 20.06. 2019)

tarafından uygun görülmediğini bildirmiştir¹⁴⁰ Ümraniye’de ev kadınlaşma tezine yönelik yapılan bir araştırmada İstanbul’a göç etmiş kadınların yarısı için bu tezin geçerli olduğu belirtilmiş, ancak diğer yarısı için kente göçün, ev kadınlığından çalışma hayatına geçiş olduğu dile getirilmiştir.¹⁴¹ Göçün ilk dönemlerinde görülen ev kadınlaşma durumu sonraki dönemlerde farklı bir şekil almıştır. Kentin özgürleştirici alanı kadınların kamusal alanda görünürlüklerini arttırarak bu konuda hak taleplerini arttırmıştır.

1980’li yıllar ekonomik sıkıntıların baş gösterdiği dönemlerdir. Bu durum göçle kente gelmiş kadınları, hizmet sektöründe vasıfsız ve geçici iş olan ev temizliğine yönlendirmiştir. Bahsi geçen bu işlerde istihdam olan kadınlar genelde eğitim düzeyi düşük, göçle gelen, kenar mahallerde ikamet edenlerden oluşmaktadır. Yaşanan bu kentsel deneyim kadınlar üzerinde sosyo ekonomik ve psikolojik olarak olumlu ve olumsuz etkiler yaratmıştır.

Kente çeşitli nedenlerle göç etmiş erkek veya kadınların cinsiyet temelli deneyimleri farklılıklar göstermiştir. Erkeklerin yeni mekânlarda karşılaştıkları sorunlar gerekli nitelik ve donanımına sahip olmamalarından toplumsal statüyü korumaya yönelik iken, kadınların sorunları ise aile ve ev yaşamına yöneliktir. Göç edilen yerleşkelerdeki kaynak ve koşullar kadınların yeni yaşamlarına intibak sürecinde olumlu ve olumsuz etkiye sahiptir. Tahire Erman, kırdan kente ekonomik göç sürecine katılan kadınlar ile ilgili bir çalışmasında Türkiye’deki köylü kadınların çoğunun kentte yaşamayı kırsal alanda yaşamaya tercih ettiklerini söylüyor. Erman’ın iddiasına göre, köyde kadınların eşleri ve eşlerinin aileleri için yapmak zorunda oldukları zor ve değeri takdir edilmeyen iş yükü ve geniş aile veya köy çevresinin kadın ve özellikle gelinler üzerindeki baskısı göz önüne alındığında, Türkiye’deki köylü kadın için kentteki yaşam tercih ediliyor.¹⁴²

Özellikle 1970’li yıllardan sonra göçle birlikte yaşanan toplumsal değişim, teknolojik ve iktisadi ilerleme bireylerin yaşam şekillerini dönüştürerek kadının toplum içindeki statüsünü değiştirmiştir. Değişen koşullar toplum içinde erkeğin otoritesini

¹⁴⁰ Bkz., http://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/kadin_goc.pdf (erişim tarihi 20.06. 2019)

¹⁴¹ Bkz., http://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/kadin_goc.pdf (erişim tarihi 20.06.2019)

¹⁴² Aslan, s 153.

zayıflatarak bireysel tercihleri ön plana çıkarmış, kadınların tüketim ve tercih biçimlerini değiştirip ihtiyaçtan çok gösterişçi bir şekle dönüştürmüştür. Kırsal yaşamdan kopan kadınlar ev içi üretimle kentin kalıplarına uygun davranmaya başlamışlardır. Böylece daha çok kabul günlerine katılmış ve dini içerikli program veya törenlere dâhil olmuştur. Bu duruma bağlı olarak Nermin Abadan Unat evde zamanı artan kadının erkeklerle ilişki ihtimalinin azaldığı, kırdaki yaşama nazaran esnek ilişki biçimlerinin değişerek daha katılaştığını ifade eder. Çünkü şehir hayatıyla birlikte kamusal alan vurgusu artmış, kadına yönelik işlerin kısıtlı olması nedeniyle vaktini evde geçiren kadın, kabul günlerine katılmaya başlamıştır.¹⁴³

Türkiye’de geleneksel yaşamda kadınlar sosyal ilişkilerinde birinci dereceden akrabalarla, komşu ve arkadaşlarla samimi iletişim kurarken göç sonrası ilişki biçimleri dönüşmüş, ikincil ve resmi ilişkiler ön plana çıkmıştır. Genellikle alt sınıflarda görülen ve herhangi bir karşılık beklenilmeden ‘şöyle bir geçerken uğramak’ eylemi kent yaşamında ortadan kalkarak törensel nitelikli toplantılara dönüşmüştür.¹⁴⁴

Kadının kent hayatına yönelik deneyimleri sahip olduğu statü, sosyal yapı, kültür, aile yapısı ve göç nedenleri gibi değişkenler üzerinden çeşitlilik göstermiştir. Bu nedenle benzer göç tipi içinde olan kadınlar arasında bile farklılıklar mevcuttur. Bu varsayımı yok saymak araştırmaya yönelik nesnel sonuçlara ulaşmayı engeller. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi kadının toplum içindeki yaşamı aile içindeki konumuyla bağlantılıdır. Yeni koşullar altında değişim yaşayan kadının aile içi iletişim şekli de değişmiş, erkeklere nazaran daha önemli bir hal almıştır. Kadının aile içindeki konumu ve ailesinin sahip olduğu dinamikler onun, kentin imkânlarına ulaşmasının kolaylaştırmıştır.¹⁴⁵

Türkiye’de göç öncesi geleneksel kültürün formlarından beslenen kadın kimliği, 1950’li yıllardan sonra şehirleşmenin sunduğu imkân ve şartlarla çok boyutlu bir değişim yaşamıştır. Kimliklerin sosyal tezahürleri olan kentler, eğitim, ekonomik şartlar, sosyal yapı ve dünya konjonktürü gibi değişkenlerin etkisiyle başkalaşım arz

¹⁴³ Aslan, ss. 153-154.

¹⁴⁴ Aslan, s. 154.

¹⁴⁵ Aslan, s. 155.

etmiştir. Bu bağlamda göçle gelen kadınların kimliklerinde hakim olan yerellik ve geleneksellik öğeleri kent yaşamında çözülerek modern, özgürlükçü ve akılcı yeni bir görünüm kazanmıştır.

Kentleşme sürecini modernleşme süreci olarak görebiliriz. Kent hayatı modern donelerin akışını sağlayarak bu ilkelerin içselleştirilmesini temin etmiştir. Bu bağlamda modernleşmenin dönüştürücü gücü ‘kadın’ı kent yaşamında karşılamıştır. Geleneksel değerlerin oluşturduğu yaşam örgüsünde kadının durumunu, göçle birlikte değişime uğratmıştır. Leyla Kırkpınar’ın ifadesiyle kadın, içinde bulunduğu toplumun değerine, yargılarına ve ideolojik kalıplarına göre sosyal statüsünü şekillendirir.¹⁴⁶ Bu sebeple kadının geleneksel yaşamda hak ve özgürlükler bakımından kaderci anlayışı kentin demokrasi kültüründe çözülerek eşit hak talepleri oluşmuştur. Ancak bu durum Türkiye’de hukuksal zeminde karşılık bulsa da sosyal realitede eşitsizlik durumunun devam ettiği görülmektedir.

Kadın ve kent arasındaki dönüştürücü ilişki karşılıklı gelişmiştir. Kadınların zaman ve mekân kullanımları kentin sosyal yapılarında değişiklikler meydana getirerek cinsiyet ilişkilerini dönüştürmüştür.

Görüldüğü üzere kadının kentleşme deneyimlerinde ilk dönemde öne çıkan işsizlik, ekonomik yoksunluk gibi bazı problemler olmuş ve bunlar incelenmiştir. Ancak koşulların değişimi, kentsel öğelerin içselleştirilmesiyle birlikte araştırmalarda kadın özne olarak ele alınmış, daha niteliksel olgulara konu edilmiştir.

2. Mahremiyet Olgusu

2.1. Mahremiyet’in Tanımı

Mahremiyet geçmişten günümüze ferdi ve sosyal hayatımızda büyük öneme sahip bir olgudur. Bireylerin özel hayatlarını daraltan birçok gelişmenin yaşandığı günümüzde mahremiyetin yeniden tanımlanması, alanının ve sınırlarının belirlenmesi ve

¹⁴⁶ Bkz., http://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/ai/uploaded_files/file/dergi%2018-19%20yeni/14-%20Alev%20Gozcu.pdf (erişim tarihi 19.11.2018)

mahremiyet ihlalleri gibi konular üzerinde önemle durulması gerekmektedir.¹⁴⁷ Bu nedenle ilk etapta araştırmanın ana temasını oluşturan ‘mahremiyet’ kavramı ile ilgili açıklamalar üzerinde durarak kavramın analizini yapacağız.

Kadın erkek tüm bireylerin günlük hayatının önemli bir konusunu oluşturan mahremiyet, toplumdan topluma, insandan insana değişen farklı muhtevalara sahiptir. Aynı toplum içinde bile farklı tezahürlerini görmekteyiz. Kavrama ilişkin tanım ve açıklamalarda net ve kesin ölçek vermek konuya dair birçok ayrıntıyı dışarıda bırakacağı gibi daha kapsayıcı ve geniş açıklamalarda bulunmak da kavrama yönelik sınırları aşma tehlikesini içinde barındırır. Bu sebeple konuya yönelik tüm açıklamalardan hareketle daha kapsayıcı ve genel bir tanım yapılabilir.¹⁴⁸

Mahremiyet olgusu eski dönemlerden günümüze kadar dikkat çeken bir konu olmakla birlikte, kentleşme ve teknolojik ilerleme ile önemi giderek artmıştır. Mahremiyet kavramı; *“kültüre, coğrafyaya ve dine bağlı olarak farklı algı ve içeriğe sahiptir. Kavramın birden fazla anlamının olması ve belirsizliği itibariyle, net bir mahremiyet tanımı yapmak güçleşmektedir”*.¹⁴⁹

Mahrem sözlük anlamıyla ‘gizlilik, mahrem olma’ anlamlarında kullanılmıştır.¹⁵⁰ Mahremiyet ise gizli, bireylerin özel halleri, bu hallere ait sırlar, herkesle paylaşılmayan; dince izin verilmeyen, nikâh düşmeyen şeklinde tanımlar içerir. Mahremiyet kavramı Arapça’da, “haram” sözcüğünden türetilmiştir. Bu tanım mahremiyetin özel alana olan vurgusu kadar dinle olan bağlantısına da atıfta bulunmuştur. “Dolayısıyla mahremiyet kaynağını dinden alan ahlakın önemli bir değeri olarak karşımıza çıkıyor.”¹⁵¹ Nilüfer Göle mahremiyet kavramını *“herkesçe bilinmemesi icap eden, söylenmeyen, gizli olan”* şeklinde açıklamıştır.¹⁵² Gündelik hayatta kavrama yüklediğimiz anlam daha çok bu minvaldedir. Ayrıca bu sözcük aile hayatına, kadın

¹⁴⁷ Nalan Çelikoğlu, **Mahremiyet: Kişiye Ait Özel Alan Tartışmaları**, 1.Basım, İstanbul, 2008, s.17.

¹⁴⁸ Çelikoğlu, s.17.

¹⁴⁹ Ayşegül Elif Karagülle, **Günümüzde Değişen Mahremiyet Anlayışının Sosyal Ağlar Bağlamında İncelenmesi**, (Yüksek Lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2015), s.8.

¹⁵⁰ Kenan Çağan, “Post Modern Toplumda Mahremiyetin Dönüşümü”, **Sosyoloji Divanı**, Sayı 11,Ocak-Haziran 2018, s.33.

¹⁵¹ Çağan, s.33.

¹⁵² Nilüfer Göle, **Modern Mahrem**, 12.Basım, İstanbul, 2014, s.128.

alanına, yabancı bakışlara, yasak olana, herkesçe bilinmemesi gereken şeye ilişkin olan, kişilik hakları, iletişim özgürlüğü ve özel hayata saygı gibi konularla da ilişkilidir.¹⁵³

Robert Gifford’a göre “mahremiyet” kavramı ile ilgili en kapsayıcı ve nitelikli tanımlardan biri Irwin Altman tarafından yapılmıştır. Altman mahremiyeti, “*bir kimsenin kendisine veya grubuna ulaşma çabası üzerindeki seçici kontrolüdür*” şeklinde açıklamıştır.¹⁵⁴ Kavrama yönelik bu tanım “*mahremiyetin sadece hukuki yönünü değil, diğer tüm yönlerini de açıklamaktadır*”.¹⁵⁵ Bu tanım mahremiyet kavramının birçok anlamına dikkat çekerek kapsamını genişletmiştir.

Mahremiyetin tanımı değişken, dinamik ve soyut bir anlama sahiptir. Dolayısıyla kavramın sınırlarını ve kapsamını belli etmek zordur. Ancak kavram ana temalarıyla üç başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki fertlerin içinde yaşadığı alanın gizliliğini gösteren “*mekânsal mahremiyet*”, ikinci fertlerin dış müdahalelere karşı açıklayan “*bireysel mahremiyet*”, son olarak üçüncüsü de kişisel bilgilerin toplanmasını, saklanmasını ve dağıtılmasını tanımlayan “*bilgi mahremiyeti*”dir.¹⁵⁶

Yasin Beceni ve Özgür Uçkan’nın Mahremiyet kavramına dair tanımları kavramın kapsamı ve alanı açısından önemlidir. Beceni ve Uçkan’a göre kavram; “*bireylerin, devletin ve diğer kişilerin müdahalesinden muaf olarak hareket edebileceği, yaşamsal faaliyetlerini sürdürebileceği bir alanın ve kişilik haklarına bağlı olan tüm unsurların bütününe verilen ad*” olarak açıklanmıştır.¹⁵⁷

Hukuki literatürde de anlamsal karşılığı bulunan mahremiyet kavramı “gizli yaşamı” ifade etmektedir. Fertlerin en temel haklarından biri olan mahremiyet, kişilik hakları, özgürlük, bağımsızlık gibi hukuki terimlerle ilişki içindedir. İnsanlar şahsına ait, yalnız kalabildiği, istediği ölçüde başkalarıyla ilişki kurabildikleri yaşam

¹⁵³ Çelikoğlu, ss. 17-18.

¹⁵⁴ Çelikoğlu, s. 19.

¹⁵⁵ İsmail Kaplan, **Üniversite Öğrencisi Sosyal Medya Kullanıcılarının Mahremiyet Algısı**, (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 2017), s.5.

¹⁵⁶ Kaplan, s.5,

¹⁵⁷ Yasin Beceni ve Özgür Uçkan, “Bilişim-İletişim Teknolojileri ve Ceza Hukuku”, **Türkiye Bilişim Şurası Hukuk Çalışma Grubu Raporu**, Ankara: T.C. Başbakanlığı, 2002. s.11 Aktaran: Nalan Çelikoğlu, **Mahremiyet: Kişiyi Ait Özel Alan Tartışmaları**, İstanbul: İskenderiye Yay.,2008, s. 18.

görünümleri içinde olmak ister. Mahremiyet Duby'un ifadesiyle “*dokunulmazlık bölgesi*”dir.¹⁵⁸

Hukuki açıdan “özel alanı” ifade eden mahremiyet kişilik hakları içinde yer almaktadır. Bireylerin özel yaşam alanına ilişkin iki temel ilke bağımsızlık ve gizlilik. Bağımsızlık kişinin yaşam şekli, tutum ve davranışlarını özgürce tercih etme hakkıdır. Gizlilik ise, çevreden gelebilecek müdahalelere karşı mahremiyetin sağlanmasını ifade etmektedir. Bu sayede bireyler ikinci veya üçüncü kişilerin denetiminden ve müdahalesinden uzak, kendi istek ve tercihleri neticesinde yaşamlarını imar edebilirler. Özel yaşamı korumaya yönelik evrensel hukuki beyanlar vardır.

Örneğin 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen “*İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*”nin 12. maddesinde; “*Kimsenin özel yaşamı, ailesi, konutu ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunma hakkı vardır*” denilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın da 17. maddesinde “*Herkes, özel ve aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir*” denilirken, 20. Maddede ise “*Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz*” denilmektedir.¹⁵⁹

Mahremiyet diğer yönüyle bireylerin ilişki ve tutumlarındaki boyut ve sınırları belirleyen bir durumu ifade eder. Yabancı kişilerle kurulan ilişkilerde bireyler kendilerine ait bilgileri başkalarına anlatma ihtiyacı duyarlar.¹⁶⁰ Bu açıdan mahremiyet “*yalnız başına olma ile başkalarıyla birlikte bulunma arzuları arasındaki diyalektik bir karşılıklı oyun alanı*” şeklinde tanımlanabilir.¹⁶¹ Bu tanım mahremiyet kavramının iki boyutuna dikkat çekmiştir. İlki, toplumsal ilişki biçimlerinde mahremiyete duyulan ihtiyaç, ikinci olarak ilişkilerdeki sınır ve niteliktir.

Simone Fischer ve Hubner mahremiyet kavramını mekânsal merhamet, bireysel mahremiyet ve enformasyon mahremiyeti olmak üzere üç başlıkta incelemiştir.

¹⁵⁸ Gülhanım Karaoğlu, **Kamusal ve Özel Alan Ekseninde Medya ve Mahremiyet**, (Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2010), s. 37.

¹⁵⁹ Kaplan, s.6.

¹⁶⁰ Çelikoğlu, s. 19.

¹⁶¹ Mehmet Yüksel, “Modernleşme ve Mahremiyet”, **Kültür ve İletişim Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, Kış 2003, s.79.

Mekânsal mahrem, kişinin yakın fiziksel alanı; bireysel mahremiyet kişileri çevreden gelen haksız müdahalelere karşı korumayı; enformasyon merhameti ise bireylerin özel verilerini toplama, saklama ve dağıtımının kontrol edilmesine yöneliktir.¹⁶²

*“Chingnell, Gwizdka ve Quan-Haase’ye göre mahremiyete karşı tutumları birbirinden farklı üç tip insan bulunmaktadır. Birinci grup, kişisel bilgilerinin ve görüntülerinin korunması konusunda kaygılı, fakat izlenme ve korunma ihtiyacı konusunda nispeten umursamaz insanlardan oluşur. İkinci gruptaki insanlar mahremiyet konusunda nispeten umursamazdır, üçüncü grup ise mahremiyet konusunda en fazla endişe taşıyanlardan oluşmaktadır”.*¹⁶³

Bireyler yaşamlarını sürdürürken ilişki biçimlerinin her aşamasında mahremiyete ihtiyaç duyarlar. Dolayısıyla bu durum farklı şekillerde mahremiyet görünümünü ortaya çıkarır. Bireylerin yalnız halde olmalarından, yakınlık kurduğu kişi ve gruplar içindeki eylemlerine ve kamusal hayattaki davranışlarına kadar değişen görünümeler ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal hayat değişirken, mahremiyet kavramı da anlamsal yönüyle zihinlerde kabuk değiştirmiştir. Bu değişim modern ve modern öncesi, batı ve batı dışı toplumlarda farklı anlamlarda karşımıza çıkmaktadır. Batı kültürünün mahremiyet konsepti dokunulmazlık üzerine iken, doğu kültüründe ise görünmezlik üzerine şekillenmiştir.¹⁶⁴ Fatma Barbarosoğlu’da görünerek var olma anlayışını, geleneksel dünyadan kopuşun önemli göstergelerden biri olarak ifade etmiştir.¹⁶⁵ Bu durum Doğu ve Batı kültüründe eylemsel ve anlamsal olarak net farklar ortaya çıkarmıştır. Batı kültürleri mahremiyet algısını dokunulmazlık üzerinden tanımlarken, doğu kültürü ise mahremiyeti gizlilik ve görünmezlik üzerinden açıklanmıştır.¹⁶⁶

2.2. Mahremiyetin Kavramının Tarihsel Gelişimi

Eski çağlardan günümüze değin mahremiyet insanoğlunun gündeminde hep olmuştur. Kavramın serüveni tarihsel dönemeçler içinde bazı gelişmelerin etkisiyle

¹⁶² Çelikoğlu, ss. 20-21.

¹⁶³ Kaplan, ss.6-7.

¹⁶⁴ Hilmi Yavuz, **Söz’ün Gücü**, 1. Basım, İstanbul, 2003, s.29.

¹⁶⁵ Fatma Barbarosoğlu, **Şov ve Mahrem**, 4.Basım, İstanbul, 2015, s.10.

¹⁶⁶ Karagülle, s.8.

farklı anlamlar kazanmıştır. Dönemlere rengini veren süreçler mahremiyet algısını ve mahremiyet alanlarını değiştirmiş, kavram farklı görünüm ve içeriklerde şekil almıştır. Bu açıklamadan hareketle mahremiyet olgusunu pek çok parametre üzerinden okumaya çalışıp, günümüzdeki konumunu irdeleyeceğiz.

İnsanoğlunun fitri bir parçası olan mahremiyet, geleneksel ve modern toplumlarda farklı anlam haritalarıyla bireylerin ve toplumların hayatına konu olmuştur. Geleneksel toplumlarda *“bireylerin mahremiyet algıları günümüzdeki kadar gelişmiş olmadığından ve bireylerin mahrem olarak kalmasını istediği pek fazla konu olmadığından mahremiyet ve mahrem alan gibi konuların üzerinde durulmamaktadır.”*¹⁶⁷ Çünkü Modern öncesi toplumlarda bireyin özgürlüğü ve serbestliği, akrabalarının ve komşularının etkisiyle sınırlı olup fertlerin özel alan ve özel hayatlarından bahsetmek mümkün değildi. Ayrıca geleneksel yaşamdaki fiziksel mekânlar insanları sınırlayıcı etkiye sahipti. Tüm etkinlikler ortak mekânda gerçekleşiyordu. Geleneksel toplumda bireyler cemaat veya grup içinde doğdukları için kimliğini dayanışmacı bir yapı içinde inşa ederek kimlik problemi yaşamamaktaydı.¹⁶⁸ Günümüz toplumlarında ise şehir hayatı yaşayan bireyler, kendisini sürekli olarak ötekine göre konumlandırma ihtiyacı hissetmektedir.¹⁶⁹ Geleneksel yaşamda bireyler etkinliklerini mensubu olduğu topluluğu veya grubun çıkarına göre gerçekleştirirdi. Bütünün çıkarlarını önceleyen bireylerde bugünkü anlamıyla mahremiyet ve özel alandan bahsetmek mümkün değildi.

Mahremiyet olgusunun bugünkü anlamıyla gelişim seyrini etkileyen unsurlar; modernleşme, kentleşme, sanayi devrimi, bilimsel ilerleme, felsefe, iktisadi konulardaki gelişim ve teknolojik gelişmelerdir. Bu aşamada mahremiyet kavramının günümüzdeki boyutuna ulaşmasında farklı sosyoekonomik ve sosyokültürel süreçlerin etkileşimi ile modernleşmenin yaşanması etkili olmuştur.¹⁷⁰ Modern endüstriyel toplumların ortaya çıkmasıyla; giderek artan kentleşme, şehir hayatının anomiliği, çalışma ve yaşama alanlarındaki hareketlilik, dinsel otoritelerin ve değerlerin bireyler üzerindeki etkilerinin zayıflaması, çekirdek ailenin kendine ait evlerde oturması gibi faktörler, bireyler için

¹⁶⁷ Sezin Baysal Bergup, **Sosyal Ağlarda Bireysel Mahremiyetin Paylaşımı: X ve Y Kuşakları Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz**, (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2015), s.16.

¹⁶⁸ Kaplan, s.8.

¹⁶⁹ Barbarosoğlu, Şov ve Mahrem, s.19.

¹⁷⁰ B. Bergup, s. 16.

eskiyle kıyaslanamayacak ölçüde, fiziksel ve psikolojik mahremiyet konumları yaratmıştır.¹⁷¹ Modernleşmenin etkisiyle fertler toplum içinde birey olarak var olmuş ve bireysellik gün geçtikçe önem kazanmıştır. Sosyokültürel etkiyle modernizm gelenek ve batıl inançların karşısında konumlanarak bireyselleşmeyi öne çıkarmış ve seküler toplumu inşa etmiştir. Giddens’a göre modernlik geleneğin karşısında yer alan “küreselleşme ve kişiselleşme” yönüyle daha geniş bir muhtevaya sahiptir.¹⁷² Bu yönüyle modernliğin mahrem ve kişisel olanı dönüştüren bir yönü bulunmaktadır.¹⁷³ Ancak toplumsal yaşamda geleneksel normların tamamen çözüldüğünü söyleyemeyiz.

Diğer yandan sanayileşmenin ve kapitalizmin etkilerinin iyiden iyiye hissedilmeye başlanması da mal ve hizmetlerin hem üretimlerinde hem de tüketimlerinde bireysel çabayı ön plana çıkarmış ve çalışma hayatına rekabet olgusunu yerleştirmiştir.¹⁷⁴ Oluşan çalışma zemini ve rekabet piyasası bireylerin kişisel özelliklerini dönüştürerek bireysel özgürlüğü ön plana çıkarmıştır. Değişen koşulların etkisiyle bireyler daha fazla toplumsallaşmış, kapitalizmin dönüştürücü gücü daha çok çalışan rekabetçi bir zihniyet üretmiş ve seküler yaşam mahremiyetin önemini azaltarak, alanını daraltmıştır.

Geleneksel yaşam modern hayatın karşısında eriyerek sosyal realiteleri değiştirmiştir. Giddens modernliğin küreselleştirici etkisinin gündelik yaşamı kuşatarak mahremiyeti dönüştürdüğünü dile getirmiştir.¹⁷⁵

Her çağın kendine ait zihniyeti ve insan tipolojisi vardır. Toplumsal zihniyetten bağımsız bir insan tiplemesinden bahsetmek söz konusu değildir. Modern dönem, bu bağlamda kendi yaşam tarzı, kültürel dokusu, siyasal ve iktisadi yönüyle toplumlara gönderme yapmıştır. İnsanın varoluşunu etkileyen modern rüzgâr devasa bir etkiye sebep olmuştur. Bu etkinin yarattığı değişim modern dönemde psikolojik gereksinimleri arttırmıştır. Günümüz toplumlarında “güvenilecek birilerini bulmaya yönelik güçlü bir

¹⁷¹ Yüksel, Modernleşme ve Mahremiyet, s.106.

¹⁷² Çelikoğlu, s.49.

¹⁷³ Anthony Giddens ve Christopher Pierson, **Anthony Giddens’le Söyleşiler: Modernliği Anlamlandırmak**, Çev. Serhat Uyrkulak ve Murat Sağlam, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s.139.

¹⁷⁴ B. Bergup, s. 17.

¹⁷⁵ Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, 1. Basım, 1994, s.112.

psikolojik gereksinim vardır; ancak modern öncesi toplumlara oranla örgütlenmiş kişisel bağlantılar eksiktir”.¹⁷⁶ Gündelik yaşam modern etkiyle yeniden şekillenmiştir.

Modern dönemde gelişen ve değişen koşullar bireylerin daha çok kamusal alanda bulunmalarına fırsat vererek sosyalleşmelerini arttırmıştır. Bu durum, bireylerin mahrem alanını daraltırken, “mahrem alanların kamusal alana taşınmasına ve zamanla mahrem alan ve kamusal alan arasındaki çizginin giderek incelmeye sebep olmuştur”.¹⁷⁷ Günümüzde mahremiyet olgusu üzerinden gerçekleşen tüm tartışmalar bu başlıklar etrafında oluşmaktadır.

2.2.1 Kamusal Alan Kavramı

Değişen toplumsal koşullar, teknolojik ilerleme ile her geçen gün çokça tartışılan konulardan biri olan “kamusal alan” Türkiye ve Avrupa olmak üzere birçok toplumda araştırma konusu olmuştur. Eski dönemlerden günümüze kadar kullanılan bu kavram insanoğlunun yaşadığı değişimle eş güdümlü olarak anlamsal ve içerik olarak bütünüyle değişime uğramıştır. “*Mahremiyetin giderek aleniyete dönüştüğü günümüz koşullarında mahremiyet olgusunun anlaşılabilmesi ve bireylerin yaşamlarına değer katan bir olgu olarak var olabilmesi, mahremiyetin kilometre taşlarını oluşturan kamusal alan ve mahrem alanların ve bunların ayrımlarının net çizgilerle belirlenmesine bağlıdır*”.¹⁷⁸ Bu noktada öncelikle “kamusal alan” ve “mahrem alan” kavramlarının muhtevalarını irdeleyerek kavramın anlamını ve sınırlarını incelemeye çalışıp, tarihi dönemeçler içinde yaşadığı dönüşümü anlamaya çalışacağız. Ayrıca kavram, herkesin üzerinde ittifak ettiği anlam ve içeriği sahip olmadığı için daha komplike ve tartışmalı bir görünüm içinde var olmuştur.

Kamusal alan kavramının açıklanabilmesi için incelenmesi gereken “kamu” sözcüğü 17.yüzyıl öncesinde çoğunlukla kamunun ortak çıkarına paralel bir ifade olarak kullanılmış olsa da 17. yüzyıldan sonra günümüzdeki anlamında kullanıldığı ve kamu-özel ayırımına gidildiği anlaşılmıştır.¹⁷⁹ ‘Kamu’ kelime anlamı olarak “*bütün, cümle,*

¹⁷⁶ Giddens, Modernliğin Sonuçları s.118

¹⁷⁷ B. Bergup, s. 17.

¹⁷⁸ B. Bergup, s. 18.

¹⁷⁹ B. Bergup, s. 18.

herkes, amme, bir ülke halkının tamamı”¹⁸⁰ anlamlarına gelmektedir. Sözlük anlamı olarak “*Halka ait, halk ile ilgili işlerin yapıldığı yer*”¹⁸¹ anlamına sahiptir. 17.yy’a gelindiğinde kavramın bugünkü anlamına yakın bir ifadeyle “herkesin denetimine açık olan” şeklinde tanımlanmıştır. Kavrama dair literatür taramasında temelde aynı anlama gelen birçok tanımlama yapılmıştır.

Kavram, çeşitli tarihsel, siyasal ve sosyokültürel dönemler etrafında şekillenerek “kamu”, “kamusal”, “kamusal alan” şeklinde farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Birçok düşünürün 1950’lerden bu yana kavrama yönelik açıklamalarında toplumlar için “ortak bir alanı” ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmıştır.¹⁸² Bu anlam genel kabul görmüş olsa da, kavrama yönelik birçok tanımlama yapıldığını görmekteyiz. Bunun birçok nedeni vardır. Bunlardan ilki araştırmacıların yaşam felsefesi, ideolojileri ve zihniyetlerindeki farklılıklardır. Bu açıdan “Kamusal alan kişinin siyasi görüşüne bağlı olarak, “kamu otoritesinin geçerli olduğu yer”, “çoğulculuğun, renkliliğin ve özgürlüğün olduğu alan”, “kamu görevlisinin bulunduğu her yer” olmak üzere farklı biçimlerde tanımlanabilir. İkincisi ise, kamusal alan-özel alan karşıtlığının ahlaki bir hiyerarşi içinde yapılmasıdır. Şöyle ki bazıları önceliği özel alana, sonra kamusal alana, bazıları ise önceliği kamusal alana sonra da özel alana vermektedir. Aslında bu durum her şeye rağmen siyasi anlayışla sıkı bir bağ içindedir. Üçüncüsü ise günümüz toplumlarını anlamada “*kamusal alan ve özel alan*” ayrımının yeterli bir ayrım olmadığını ifade ederek bunun yerine “*kamusal-özel-siyasal*”, “*kamusal-özel-sivil-siyasal*” gibi üçlü ya da dörtlü ayrımlar ortaya koymaktır.”¹⁸³ Bu tanımlamalar, kavramın çeşitli disiplinler için inceleme konusu olduğunu göstermiştir.

Kamusal alana yönelik çalışmalarıyla bilinen Sennet’e göre kamusal kelimesi herkesin denetimine açık olan manasına gelirken, özel sözcüğü ile mahrem alana

¹⁸⁰ D. Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, **Gerçek Hayat Dergisi Hediyesi**, 2001, ss. 696-697 Aktaran: Gülhanım Karaoğlu, Kamusal Alan ve Özel Alan Ekseninde Medya ve Mahremiyet, (Yüksek Lisan Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), s.5.

¹⁸¹ Bkz. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5be48dd0595287.43560614/erişim tarihi 08.11.2018)

¹⁸² Mustafa Aydın, “Kamusal Dönüşümün Siyasal ve Dinsel Sonuçları”, **Tezkire Dergisi**, Sayı 13, Mart 1998, s. 105.

¹⁸³ Handan Özdemir, **Modern ve Postmodern Parametreler Bağlamında Kamusal Alan ve Din**, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2015), s.6.

alternatif olduğunu söylemiştir.¹⁸⁴ Onun mahrem alan ve özel alan ayrımı üzerinden şekillenen tanımı, kişiselliğin egemen olduğu alan, sürekli kullanılan yer değil “ölü kamusal alan” olarak tanımlamıştır. O, kamusal alanın terk edilmesinin mahrem olanı, özele ilişkin olanı cazip hale getirdiğini söyler.¹⁸⁵ Sennet’e göre kamusal alan her çeşitten toplum ve insanın içinde barındığı, rahat dolaşıma sahip olunan mekânlardır. Farklı toplulardan oluşan “kamusal insan”, her durumda ve her mekânda rahatça hareket eden kozmopolit insandır. Sennet’e göre kozmopolit insan, o zamanın kamusal alanının aktörü ve mükemmel kamusal insanıdır.¹⁸⁶ Başka bir tanımlamada Sennet, kamusal alanı kent olgusuna dayandırarak mekânsal bir açıklama yapmıştır. 18.yy’da ortaya çıkan modern kamusal alanda insanların, hayatın her safhasında kendi kültür, değer ve kimlikleriyle duygusal ve düşünsel ilişkiler gerçekleştirebildiğini söyler. Günümüz toplumlarında insanların kamusal alanda bir araya gelip örgütlenişini Sennet, mahremiyet ideolojisi başlığı altında açıklamıştır. 19.yy’da yaşanan kamusal alandaki kriz, sanayi kapitalizmiyle kesişmiştir. Sennet bu noktada kamusal kültürün yeni öğeleriyle psikik sıkıntıların belirtilerinin ortaya çıktığını söylemiştir. Artık bireyler kaçınma, korku ve duyguları açığa vurmama gibi pasif davranışlar sergilemeye başlamıştır.¹⁸⁷ Sennet’e göre kamusal insanın ortadan kalktığı toplum mahrem toplumdur. Mahrem toplumda toplumsal fenomenler bile anlam kazanmak için kişilik sorunlarına dönüştürülürler.¹⁸⁸ Mahrem toplum, narsizm ve cemaat olmak üzere iki ilkeye dayanmaktadır. Narsizm, benliğin tatmin arayışıdır. Cemaat ise kamusal yaşamın ortadan kalktığı durumlarda insanların başkalarıyla doğrudan açık ve duygusal ilişkiler kurdukları topluluklardır. Sennet’e göre kişiliğin toplumsal alana girmesi her iki ilkenin yolunu açmıştır.¹⁸⁹

Erol Mutlu kamusal kavramını “*Liberal siyasal düzenin, feodal düzenin yerini aldığı bireylerin toplulukla ilgili kamusal konuları ve sorunları tartışmak üzere bir*

¹⁸⁴ Çelikoğlu, s.34.

¹⁸⁵ Karaoğlu, s.6.

¹⁸⁶ Richard Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz, 3.Baskı, İstanbul, 2010, s. 33.

¹⁸⁷ Sennet, s.253.

¹⁸⁸ Sennet, ss. 285-286.

¹⁸⁹ Sennet, s.287.

araya geldikleri arena”¹⁹⁰ olarak tanımlamıştır. “Kamusal alanı en geniş kavrayışla birbirinden sorumlu ama birbirine müdahil olmayan bireylerin karşılaştığı nötr bir etkinlik sahası şeklinde tarif etmek mümkündür”.¹⁹¹ Yapılan tanımlardan hareketle kamusal alanın kimleri içerdiği kimleri dışarıda bıraktığıyla ilgili bir soru oluşmaktadır. Kamusal alan yalnızca aile ve yakın arkadaş çevresinden ibaret olmayıp, görece farklı insan ve grupları içine alan tanıdık ve yabancı birçok kişinin bir araya geldiği şehir mekânlarıdır.¹⁹²

Kamusal alanı derinlemesine inceleyen Habermas kavramı şöyle tanımlamıştır: “Kamusal alan kavramıyla, her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur”.¹⁹³ Ayrıca Habermas kamusal alanı, modern toplumda kamuoyunun biçimlenmesini sağlayan merkezi bir alan, sivil toplumun içinden ortaya çıkan özgül bir alan, yurttaşların ortak meseleleri hakkında müzakerede bulundukları kurumsallaşmış bir söylemsel etkileşim alanı olarak tanımlamıştır.¹⁹⁴ Ancak Habermas kamusal alanı yalnızca kentli burjuvanın oluşturduğunu ve sosyal yapıları kamusal alanın bir parçası olarak kabul etmemesinden ötürü eleştirmiştir. Kamusal alan sorununu burjuvanın anlam kaybetmesi olarak öne sürmüş, buradaki kamunun toplumsal alan değil, bir statü belirtisi olduğunu söylemiştir. Habermas, modern dönemde kamusal alanın yapısal dönüşümünü devletle toplumun karşılıklı birbirine nüfuz etmesi olarak açıklamıştır. Bu dönemdeki belirsizlikler kamusal alan ve özel alan ikileminde de ortaya çıkmış, burjuva kamusal alanına anlam katan her şey bugün sahip olduğu temelden yoksun kalmıştır.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, Ankara, 2004, s.33 Aktaran: Sezin Baysal Bergup, Sosyal Ağlarda Bireysel Mahremiyet Paylaşımı: X ve Y Kuşakları Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz, (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi,2015), İzmir, s.18.

¹⁹¹ Adem Yılmaz, “Sosyal Medya Kullanımında Güncel Tartışmalar: Üniversite Öğrencileri Örneğinde Mahremiyet-Kamusal Alan İlişkisi”, **Yeditepe Üniversitesi Global Media Journal**, Sayı 5, Güz 2012, s.249.

¹⁹² Karaoğlu, ss.5-6.

¹⁹³ Jürgen Habermas, “Kamusal Alan”, **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, 1.Baskı, İstanbul, 2004, s.95.

¹⁹⁴ Habermas, ss. 20, 27-28.

¹⁹⁵ Mimar Eda Dedeoğlu, **Çağdaş Metropolda Görünmeyen Sınırlar ve Kamusal Alanın Yitimi**, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2008), s.9.

Kejanlioğlu kamusal alanı “*Kamuoyu, bağımsız ve eşit bireylerin katıldığı, kimsenin dışlanmadığı, rasyonel-eleştirel bir tartışma ortamında gelişir; söyleme dayanan ve sonunda uyuşma (consensus) varılan bir süreçtir. Kamusal alan da, hem özel ekonomik çıkarlardan, hem de kamu otoritesinden özerk, böyle bir konuşma ve tartışma etkinliğinin alanıdır*”¹⁹⁶ şeklinde tanımlamıştır. Kamusal alana yönelik yapılan tanımlamalar özünde aynı manaya işaret etmiş olsa da kavram iki ayrı boyutta şekillenmiştir. Birincisi, mekânsal boyutu işaret ederek toplumsal yaşam içinde fikir ve düşüncelerin ifade edildiği ve kültürel paylaşımın yapıldığı alandır. İkinci boyutu ise ilke ve idealleri ifade etmektir.¹⁹⁷

Son olarak kamusal alana yönelik Arendt’in açıklamalarını inceleyebiliriz. O, insanın düşünsel ve eylemsel etkinliklerini sınıflandırarak kamusal ve özel alan ayrımı yapar. Ona göre kamusal alan, insan farklılıklarının ortaya çıktığı, etkileşimle politik ve kamusal özneler olarak birlikte var ettikleri alandır.¹⁹⁸ Ayrıca kamu teriminin, birbiriyle ilişkili ancak aynı olmayan iki görüngeneye işaret ettiğini söyler. İlki görüşler alanının açık olmasıdır. İnsanın en mahrem duyguları bile bu alana çıktığında açıklık ve form kazanır. İkinci görüngeneye ise herkes için ortak bir dünyayı ifade eder. Bu dünyayı Arendt kamusal alan olarak tasavvur etmiş, insan eliyle şekillenen ve hepimizin bir araya gelmesini sağlayan ortak bir alan olarak tasvir etmiştir.¹⁹⁹

Türkiye özelinde kamusal alan kavramının kullanımı iki şekilde gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki resmi düzeyde ‘devlete ait alan’ olarak tarif edilen bireysel ve grupsal seçimlerin ve yaşam tercihlerinin izole edilmeye çalışıldığı alan, diğeri ise evrensel anlamıyla ve özgürlüklerin genişletilmesi yönüyle tarif edilen alandır.²⁰⁰

Türkiye’de 1990’lı yıllarından bu yana kamusal alan kavramının kullanımı demokrasi, devlet, insan hakları, sivil toplum, çok kültürlülük, kimlik ve medya konularını kapsamıştır. Bu anlamda kavramın toplumsal tezahürlerinde kadınların görünürlüğü eşitlik, farklılıkların tanınması ve demokratik haklar çerçevesinde öne

¹⁹⁶ Beybin Kejanlioğlu, “Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı”, **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, 1.Baskı, İstanbul, 2004, s.691.

¹⁹⁷ Çelikoğlu, s. 37.

¹⁹⁸ Bkz., <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/97604>, (erişim tarihi 11.11.2018)

¹⁹⁹ Ercan Şen, Hannah Arendt ve Modern Toplum Eleştirisi, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996), s.74.

²⁰⁰ Bkz., <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423881560.pdf>, (erişim Tarihi 25.11.2018)

çıkıştır. Başka bir yönüyle kavram, din ve vicdan özgürlüğü başta olmak üzere din ve devlet işlerinin sorgulandığı liberal boyutuyla gündemdedir.²⁰¹

Kavram Türkiye’de toplumsal yönüyle dini davranış ve simgelerin kullanımında da ortaya çıkmıştır. Devlet alanı olarak kabul edilen üniversitelerin, başörtülülere uyguladığı sınırlamanın altında bu kavram yatmaktadır.²⁰²

Tüm bu bakış açıları etrafında kamusal alan, farklı konum ve biçimlerde açıklanarak, temelde herkesin birlikte olduğu mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2. Mahrem Alan Kavramı

“Mahrem alan” kavramı birçok kaynaktan “özel alan” kavramı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İki kavram arasında anlam olarak bir fark bulunmamaktadır. Her iki tanımda bireylerin kendine has, yaşam alanlarını ifade etmektedir.

*“Kamusal alanın dışında kalan ve kamusal alanın temel varlık sebebi olarak görülebilecek olan mahrem alan kavramı bireylerin kendilerini rahat hissedebildikleri bir alanı ifade etmektedir”.*²⁰³ Ayrıca “özel alan”, “kişiyeye ait”, “şahsi olan” manalarına gelmektedir. Kelime kökü olarak Arapçadan gelen mahrem kelimesi “1. Şeriatın yasak ettiği, 2. Evlenmeyi şeriatın yasak ettiği, nikâh düşmeyen, 3. Yakın akrabadan olduğu için kadınların kendisinden kaçmadığı, 4. Biriyle içli dışlı, her türlü işlerini bilen, 5. Gizli, herkese söylenmez, herkesçe bilinmemesi gerek”²⁰⁴ anlamlarına sahiptir. Kavram sözlük anlamı olarak “1. Yakın akrabadan olduğu için nikâh düşmeyen, 2. Başkalarına söylenmeyen, gizli, 3. Sırdaş”²⁰⁵ manalarında kullanılmıştır.

Günlük hayatta “mahrem sözcüğü gizliliği, aile hayatını, kadın sahasına, yabancıların bakışlarına yasaklanan şeyi”²⁰⁶ ifade etmektedir. Bireyler mahrem alanlarını, yaşadıkları toplumun kültürel formları ve bireysel tercihleri etrafında geliştirerek oluştururlar. Bu etkenler etrafında şekillenen mahrem alan “sınırlarını ve kurallarını

²⁰¹ Bkz., <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423881560.pdf>, (erişim Tarihi 25.11.2018)

²⁰² Bkz., <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423881560.pdf>, (erişim Tarihi 25.11.2018)

²⁰³ B.Bergup, s. 21.

²⁰⁴ Mustafa Nihat Özön, **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, 1.Basım, Ankara, 1971, s.440.

²⁰⁵ Murat Canpolat, **Türkçe Sözlük**, 7 Basım, Cilt 2, Ankara, 1983, s.799.

²⁰⁶ Göle, **Modern Mahrem**, s.20.

kişinin kendisinin belirlediği, kendisiyle ya da kendisinin belirlediği insanlarla baş başa kaldığı, içerisinde istediği biçimde davrandığı görece dar bir yaşam alanıdır.”²⁰⁷ Mahremiyet temelde kişinin tek başına kalması anlamını taşıyor olsa da çeşitli görünümelerde karşımıza çıkmaktadır. Yalnız kalmanın, tek başına olmanın yanı sıra fertlerin bir grupta birlikte olması ya da kamusal alanda bulunması şeklinde ifade edilmektedir.²⁰⁸

“Mahremiyetin karşıtı, doğrudan doğruya aleniyet veya yayın değildir; ifşaattır, sırrı açığa vurmaktır”.²⁰⁹ Kamusal alanda bireyin onurunu, statüsünü, kimliğini korumak için sakladığı, açığa vurmaktan çekindiği şey de bu özel alanın konuları arasındadır.²¹⁰

Özel alan kamusal olmayanı ifade eder. Arendt özel alan tanımlamasını kavramın “yoksun bırakıcı” anlamı üzerinden açıklamış, özel alanı kamusal alanın çoğulcu, nesnel, çok anlamlılık durumlarından yoksun olmak şeklinde açıklamıştır.²¹¹ Bu yönüyle Arendt özel alanı, kamusal alanın korunması adına zorunlu görmüştür.

Kamusal alan- özel alan bağlamında çalışmalar yapan Sennet, “Özel sözcüğünü ‘kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlanan mahfuz bir yaşam bölgesi’”²¹² olarak tanımlamıştır. Özel alan kamusal alanının karşıtı bir durum değil ona alternatif bir alandır.

Mahremiyet kavramına yönelik tanımlamalar kamusal alan ve özel alana yönelik belli kısıtlamaları da beraberinde getirmektedir. Yüksel bu konuda,

“Özel yaşam ya da mahremiyet, genel olarak, kişilerin yalnız başına kalabildikleri, istedikleri gibi düşünüp davranabildikleri, başkalarıyla hangi yer, zaman ve koşullarda ne ölçüde ilişki ve iletişim kuracaklarına bizzat kendilerinin karar verebildikleri bir alan ve bu

²⁰⁷ Hülya Öztekin, Ahmet Öztekin, “Modernleşme-Mahremiyet İlişkisi ve Siber Mekânda Mahremiyetin Aleniyete Dönüşmesi”, **e-Journal of New World Sciences Academy**, Volume 5, Number 4, s. 530.

²⁰⁸ Yüksel, Modernleşme ve Mahremiyet, s.79.

²⁰⁹ Meral Özbek, “Kamusal-Özel Alan, Kültür ve Tecrübe”, **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, 1.Baskı, İstanbul, 2004, s.443.

²¹⁰ Philippe Aries, Georges Duby, **Özel Hayatın Tarihi Roma İmparatorluğu’ndan 1000 Yılına**, Çev: Turhan Ilgaz, 1.Baskı, Cilt: 1, İstanbul 2006, ss. 8-9.

²¹¹ İzzet Özcan, **Sivil Toplum Ve Kamusal Alan Tartışmaları Çerçevesinde Türkiye’de Devlet ve Sivil Toplum İlişkisi**, (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2008), Kütahya, 2008, s.15.

²¹² Sennet, s.31.

*alan üzerinde sahip olunan hakkı ifade eder. Bununla birlikte, insanın günlük yaşantısının çok önemli bir parçasını oluşturan mahremiyet hakkı, başkalarını tamamen dışlamak veya onlarla olan ilişkiyi tümüyle kesmek anlamına gelmez. Sadece bir kimsenin, kendi hayatını başkalarıyla ne ölçüde paylaşacağını belirleme hakkına sahip olduğunu ifade eder” tanımlamasını yapmıştır.*²¹³

Toplumsal gelişim ve değişim neticesinde kavram, sınırları ve anlamı yönüyle farklılık göstermiştir. Kültürden kültüre, aynı kültür içinde bireyden bireye ve zamandan zamana değişiklik göstermekle birlikte mahrem alan, bireylerin diğer insanlardan uzak tutmak istediği, boyutunu ve içeriğini kendi standartları çerçevesinde oluşturduğu ve değiştirdiği bir alandır ve her sosyolojik temelli kavramda olduğu gibi mahrem alan kavramı da gelişen koşullara bağlı olarak değişim göstermektedir.²¹⁴

Tarih içinde gelişen ve değişen koşullar neticesinde özellikle bilgiye erişim, teknoloji ve iletişim ağındaki değişimle birlikte özel alan ve kamusal alan arasındaki çizgi incelmış, mahremiyetin yapısı değişmiştir. Bireyselliğin güçlü olduğu toplumlarda özel yaşam ve gizlilik konusundaki duyarlılıkların gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Bir taraftan, modernleşmeyle birlikte bireyselleşmenin artması kişiye ait özel alanın (hayatın) genişlediğini; diğer taraftan, bu alana müdahalenin arttığını ve teknolojiye gelişmeler ile sosyal ve kültürel alandaki değişimler aracılığıyla mahremiyet alanının daraldığı göstermektedir.²¹⁵ Bu durum kamusal alanı aşındırırken, bireylerin güvenli buldukları özel alan sınırlarını genişletmiştir.

2.3. Mahremiyetin Boyutları

Mahremiyet olgusunun giderek önem kazandığı günümüz toplumlarında değişen toplumsal şartlar ve bireysel özellikler, konunun yeniden tartışılması ve değerlendirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Sosyolojik, psikolojik, dini, hukuki ve kültürel etkenler çerçevesinde anlam kazanan mahremiyet, farklı zaman dilimlerinde

²¹³ Mehmet Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi İletişim Dergisi*, Cilt 58, Sayı 1, Kış 2003. S.182

²¹⁴ B. Bergup, s.22.

²¹⁵ Almagul Zhmagazyeva ve Fatma Koç, *Kültürel Etkileşimde Kadınların Giysi Alışkanlıklarındaki Değişimin Mahremiyet Açısından İncelenmesi (Kazakistan Ve Türkiye Örneği)*, e-Journal of New World Sciences Academy, Number 2, Volime 5, 2010, s.114.

toplumdan topluma, kültürden kültüre değişen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum mahremiyet olgusunun içinde var olan boyutlarının belirlenmesini ve incelenmesini zorlaştırmıştır.²¹⁶ Ayrıca konuyla ilgili yapılan araştırmalar, kavrama yönelik farklı boyutlarda açıklamaları ortaya çıkarmış olsa da, net bir kategorizasyondan söz edilemeyeceğini göstermiştir. Bununla beraber kavrama yönelik çalışmalar ekseninde mahremiyetin üç boyutundan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki bireyin içinde yer aldığı fiziksel/mekânsal mahremiyet, ikincisi bireysel mahremiyet, üçüncüsü ise enformasyon mahremiyetidir.²¹⁷ Mahremiyet'in boyutlarına dair farklı bir araştırmada ise dört kategori öne çıkmaktadır. Bunlar: “Benliğe ya da bir kişinin grubuna fiziksel, etkileşimsel, psikolojik ve bilgilendirici erişimi kontrol edebilme ve sınırlandırabilme”²¹⁸ şeklinde gruplandırılarak açıklanmıştır. Konunun başlangıç kısmında da ifade edildiği gibi araştırmacılar mahremiyetin boyutlarına dair buna benzer birçok kategorilendirme yapmıştır. Burada asıl olan bireyin kendi algıları çerçevesinde oluşturduğu mahremiyet boyutudur.²¹⁹ Ancak bu farklılıklar durumunda dahi birçok kişi için mahremiyetin boyutu olarak kabul edilebilecek temel boyutlar vardır. Bireylerin mahremiyet boyutlarıyla ilgili temel sıralamayı şu şekilde yapmak mümkündür;

- Bedensel/Fiziksel Mahremiyeti
- Cinsellik Mahremiyeti
- Ev ve Aile Yaşantısı Mahremiyeti
- Enformasyon Mahremiyeti

2.3.1. Beden Mahremiyeti

Mahremiyet olgusuyla ilgili öne çıkan konulardan biri ‘beden mahremiyeti’ dir. Beden mahremiyeti bireysel mahremiyetin önemli konularından biri olup kişisel sınırlarımızın belirlendiği alandır. Kişilerin küçük yaşlardan itibaren şekillenmeye başlayan mahremiyet anlayışı ilk önce beden üzerinden başlamıştır. Ailesi ve sosyal

²¹⁶ B.Bergup, s. 35.

²¹⁷ B.Bergup, s.35.

²¹⁸ Özlem Sarı, **Türkiye Facebook Kullanıcılarının Mahremiyet Algısı ve Kimlik İnşası Üzerine Bir Çalışma**, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2012), s. 55

²¹⁹ B.Bergup, s. 36.

çevresinin etkisiyle mahremiyet sınırlarını inşa eden çocuklar farkında olamadan mahremiyetin ilk sınırlarını çizmiş olmaktadır.²²⁰ “Mahrem olan şeylerin bedenle yoğun bir ilişki içinde bulunması, mahremiyeti kişiselliğin görünür tek sınırı olan beden ve onun uzantısıyla açıklanabilir hale getirmiştir. Mahremlik alanında çoğunlukla kadın bedenini görmek mümkündür. Zira erkek için sınır tanımayan eylemler, kadın için ahlak ve değer bağlamında suçlanmaya yol açmaktadır”.²²¹ Mahremiyetin bedenle ilişkilendirilmesi kadın-erkek tüm bireylerin yaşamında yer alsa da beden-mahremiyet vurgusunu kadın öznesinde daha yoğun görmekteyiz. Kadın bedeninin mahrem kabul edilmesi ve ‘namus’ kavramıyla ilişkilendirilmesi, özellikle Türk toplumunda bir değer yargısı olarak vurgulanmıştır.²²² Türk toplumunda kadının namusu, onun dokunulmazlığı ve mahremiyeti her zaman toplumun düzeni ile özdeşleştirilmiştir.²²³ Bu sebeple mahremiyet ve namus olguları kadın bedeniyle eş görülmüştür.

Günümüz modern dünyasında ise değişen toplumsal şartlar ve modernizm etkisiyle kişilerde oluşan özgürlük hissi, mahremiyetin sınırlarını değiştirmiş, kadının cinsiyeti üzerindeki eril düşünce yapısını kırmıştır. Söz konusu değişimle kadının cinsellik yönüne vurgu yapan algı değişmiş, onun birey olarak kimliğinin öne çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca kadının çalışma hayatına dâhil olmasıyla dönüşen sosyal yapı, kendi üzerinden bir benlik oluşmuştur. Diğer yönüyle yaşanan toplumsal dönüşüm, kadın bedenini meta haline dönüşmüştür. Kişilerdeki fark edileme arzusu, görülme isteği, mahremiyetin sınırlarını değiştirerek kadınları tüketim kültürünün nesnesi haline getirmiştir.

2.3.2. Cinsellik Mahremiyeti

Toplumsal bir varlık olan insanoğlunun yaşamının devamını sağlamak adına karşımıza çıkan ‘cinsellik’ olgusu birçok toplum tarafından mahremiyetin temel boyutlarından biri olarak kabul edilmektedir. Diğer temel ihtiyaçlarımız kadar normal

²²¹ B. Bergup, s.37.

²²² Ersin Diker, Gazete Reklamlarında Kadın ve Mahremiyet Anlayışı, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim fakültesi Elektronik Dergisi*, 2015, Cilt 3, Sayı 1, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/83975m> (21 . 06. 2019), s.98

²²³ Nesrin Kula Demir ve Zehra Yiğit, “Reklam Fotoğraflarında Kadın Bedeninin Değişimi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2013,Cilt 8/6, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423932721.pdf> (21.06. 2016) , s.468.

olan cinsellik, bireylerin mahrem alanlarında kalan, katı sınırlarla korunan ve kamusal alanda konuşulması ve tartışılması uygun görülmeyen bir konu olmuştur.²²⁴ Ancak yaşanan toplumsal dönüşümle birlikte değişen yerleşik kalıplar, cinsellik temasını kamusal alanda rahatlıkla dile getirilen bir olgu haline dönüştürmüştür. Giddens, mahremiyetteki değişim ve çözülmenin temel nedenini, bireylerin cinselliğe bakışlarında aramaktadır. Ona göre mahremiyet dönüşümünde cinselliğe bakıştaki değişimin nedeni insanların neslini devam ettirme düşüncesinden uzaklaşarak, kişilerin cinselliğe farklı anlam yüklemesidir.²²⁵ Söz konusu yaşanan değişimler neticesinde, bireylerin en mahrem konularından biri olan ‘cinsellik’ kamusal alana taşınmış olsa da, yine de mahremiyetin bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır.²²⁶ Giddens mahremiyetin yaşadığı dönüşümü dönemler üzerinden de değerlendirmiştir. Modern öncesi dönemde mahremiyet sınırları içinde olan pek çok konu, bugün kamusal alanda teşhir edilmekten çekinilmemiştir. Bugün değişimin önemli parametreleri olan televizyon, sosyal medya, telefon ve internet gibi araçlar insanları adım adım mahremiyetin yerleşik zihniyetinden kopararak mahremiyet alanlarını daraltmış, cinselliği fark edilmez bir boyuta sokmuştur. Tüm durumlara ek olarak bireylerin cinsel tercihleri, mahremiyet sınırları içinde değerlendirilebilir. Fizyolojik veya psikolojik faktörler nedeniyle farklılık gösteren cinsel tercihler, gelişen toplumsal şartlar nedeniyle farklı boyut ve biçimlerde biseksüellik ve homoseksüellik adı altında toplumda var olmuştur.²²⁷ Bu durumlarda ortaya çıkan gizli tutma eğilimi, konunun mahremiyet sınırları içinde değerlendirilmesini sağlamıştır.

2.3.3. Ev ve Aile Yaşantısı Mahremiyeti

Mahremiyetin önemli boyutlarından biri olan “ev ve aile yaşamı” tüm birey ve kültürler için önemli bir olgudur. Kişilerin yaşamlarını sürdürmek için fiziksel olarak ihtiyaç duyduğu ev, aynı zamanda bireylerin kendilerini yabancılardan koruduğu, çevresi tarafından gözleme kapalı tuttuğu ve özgür olduğu mekândır. Geçmişten günümüze ev olgusu ve aile yaşamı mahremiyetin en çok korunduğu alanlardan biri

²²⁴ B.Bergup, s. 39.

²²⁵ Anthony Giddens, **Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm**, Çev. İdris Şahin, 1.Basım, 1994, s.31.

²²⁶ B.Bergup, s.40.

²²⁷ B.Bergup, s.40.

olmuştur. Ancak yaşanan toplumsal değişimle birlikte dönüşen yerleşik kalıplar mahremiyet ve ev yaşamı arasındaki ilişkiyi farklı formlara sokmuştur. Geleneksel yaşamda özel/mahrem olan alanların(odaların) yabancılarla paylaşılan bir tasarımla inşa edildiğini görürken, modern şehir hayatıyla birlikte kamusal alan mesafeli bir özel alana evrilmiştir. Bireyler, odalar aracılığıyla mahrem alanlarını belirlemiştir.²²⁸

Mahremiyetin önemi, mimari tasarımların şekillenmesinde belirleyici bir etkidir. Özellikle Türk mimarisinde evlerin iç avlularının olması ve pencerelerin avluya doğru açılması mahremiyetin mimariye yansımalarının bir şeklidir. Günümüzde ise eski mimari özelliklerin aksine konforlu ama mahremiyet ihlallerinin yoğun olduğu rezidans ve apartman şeklinde tasarlanan konutları tercih edilmiştir. Bu tip mekânlarda yaşayan insanların ev işlerini yapmak üzere dışarıdan gelen hizmetliler bir yönüyle mahrem alanımıza dahi olarak kamusal alan ve mahrem alan arasındaki çizgiyi inceltmiştir.²²⁹ Bununla birlikte Türk modernleşmesiyle gerçekleşen aile ve ev anlayışındaki değişim mekânsal mahremiyetin sınırlarını dönüştürmüştür. Geleneksel olan harem ve selamlık uygulamalarının varlıklı ailelerin hayatından çıkması, açık mutfak, mekânlar arası saydamlık gibi değişimlerin görülmesi geleneksel mahremiyetin mekânsal değişimini gözler önüne sermiştir.²³⁰ Ev yaşamının mahremiyetle olan ilişkisinin yanı sıra mahremiyet ve aile unsuru arasında geçmişten günümüze büyük bir bağ olup aile mahremiyeti alanı içinde kabul edilmiştir. Kişilerin hane içi ve dışı tüm eylemlerine tanık olan, tüm hallerini gerçekleştirmekten çekinmediği aile, evin duvarları arasında kalan mahrem bir unsurdur.²³¹ Ancak toplumsal değişimle birlikte gerçekleşen çözülme aile yaşamına da sirayet etmiştir. Gerek sosyal medya, gerek televizyon programları gerekse diziler vasıtasıyla dönüşen değer yargıları, mahremiyet tasavvurumuzda aleniyete dönük bir yaşam anlayışı geliştirmiştir. Mahrem alana ait ya da aile ortamında kalması gereken konuların aşikâr bir boyut kazanmasını sağlamıştır.

Özetlemek gerekirse geçmişle bugünü kıyasladığımızda aile içi mahremiyetten bireysel mahremiyete varana kadar pek çok safhada yozlaşma görülmektedir.

²²⁸ Nurdan Gürbilek, **Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi**, 3.Basım, 2001, s.58.

²²⁹ B.Bergup, s.42.

²³⁰ Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür**, 3.Basım, 2012, ss.213-227.

²³¹ B.Bergup, s.42.

2.3.4. Enformasyon Mahremiyeti

İnsan sosyal bir varlık olması nedeniyle çevresiyle sürekli iletişim halinde yaşamaktadır. Bu iletişim kimi zaman sözlü, kimi zaman yazılı, kimi zaman da internet ağlarıyla gerçekleşmektedir. Değişen toplumsal dinamikler ve teknolojik ilerlemeler, bilgiye ulaşma, onu elde etme ve iletişime geçme kanallarımızı değiştirmiştir. Teknoloji temelli iletişim ve yarattığı etki insanların hayatlarının neredeyse her anını kayıt altına alan, gözetime açık bir yapıya sokmuştur. Bu durum, mahremiyet ihlallerinin artmasına zemin hazırlarken kişisel verilerin korunmasını da zorlaştırmıştır.

Teknolojik ilerleme, internet ve bilgisayar gibi araçlar iletişimi küresel bir boyuta ulaştırdığı gibi dünyayı da küçük bir köy haline getirmiştir. Bu ağlar aracılığıyla yaşamın her anını kayıt altına alan insanoğlu, birçok işini sanal ortamda gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu değişimin seyri mahremiyet/özgürlük bağlamında pek çok ihlallerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Enformasyon mahremiyeti kapsamında ele aldığımız bu ihlalleri özgürlük problemi olarak da değerlendirebiliriz. Kişisel verilerin saklanması ve korunması durumunu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, özel hayatın gizliliği bağlamında değerlendirmiştir.

Mahremiyet olgusu siber ortamda “enformasyon mahremiyeti” olarak kavramsallaştırılmıştır.²³² Enformasyon teknolojilerinin yarattığı mahremiyet sorunları bireylerin özel bilgilerinin ve mahremiyet hakkının zarar görmemesi için hukukun denetimi altına alınması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Elektronik ortamdaki mahremiyet, işlem temelli gerçekleştiği için²³³ bu bilgilerin saklanması, kullanılması ve yayınlanması birçok mahremiyet ihlallerini ortaya çıkarmıştır. Bu ihlallerin önlenmesi için gerekli düzenleme ve tedbirlerin devlet ve hukuk tarafından teminat yapılması gereklidir.

2.4. İslamiyet’in Mahremiyet Anlayışı

Mahremiyet olgusu, her toplumda, her kültürde ve her dinde insanoğlunun önemli konularından biri olmuştur. Kavram toplumların kültürleri, yerleşik ilkeleri ve inançları

²³² Karagülle, s.36.

²³³ Karagülle, s.36.

etrafında karakterize olup çeşitli muhtevalara sahiptir. Biz araştırmamız gereği İslamiyet'in mahremiyet tasavvuru üzerinde durarak, bu konuya ilişkin yaklaşımları inceleyeceğiz.

Mahremiyet, İslam düşünce geleneğinde fıkıh ilminin bir konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram, günlük hayatla ilgili olarak ahlak, iktisat ve siyaset gibi alanlarda öne çıkarken, metafizik temele dayanan bir içeriğe de sahiptir. Bu bağlamda İslam geleneğinde mahremiyet olgusu metafizik, psikolojik, ahlaki ve hukuki/siyasi başlıklar altında anlam kazanmıştır.²³⁴

Mahremiyet kavramı İslami literatürde “özel hayat ve özel hayatın gizliliği” çerçevesinde “dokunulmazlık ve gizlilik” unsurlarını içermektedir. Ancak “mahremiyet” kavramı aynı zamanda İslam hukukunda günlük hayatta kadın ve erkek arasındaki ilişki sınırlarını belirleyen ve tesettürün ölçü ve tarzını çizen yönüyle de olarak öne çıkar.²³⁵ Sözlükte “*helal olmayan, yasaklanan şey*” manasında açıklanan mahremiyet kavramı, fıkıh terimi olarak “*evlenilmesi yasak olan, nikâhlanması kendisine haram olan kimse*” olarak tanımlanmıştır.²³⁶ Mahrem kelimesi “*hürmet*” ve “*ihtiram*” anlamında kullanılırken,²³⁷ aynı kökten gelen ve İslam hukukunda yer alan tanıma göre mahremiyet kavramı “*başkalarının ulaşmasına sınır koyduğu hak*” olarak ifade edilmiştir.²³⁸ Bu nispette kavrama yüklenen anlam, başta aile hukukuna ilişkin konularda öne çıkmıştır. Ayrıca kavram, fıkıh kitaplarında, mahremiyet yakınlığı olmaksızın, nesep, süt ve sıhriyet mahremiyeti, sabit mahremiyet, mahremiyet sahibi ve mahremiyet hürmeti gibi terkipler içermektedir.²³⁹

İslam düşüncesindeki mahremiyet anlayışıyla modern hukukun mahremiyet tasavvuru aynı fikri zeminde buluşmamaktadır. Zira modern hukukta mahremiyet alanını kişi kendisi belirlerken, İslam düşüncesinde bu alan, kişinin tamamen kendi

²³⁴ Ömer Türker, “İslam Düşünce Geleneğinde Mahremiyet Kavramı”, **Mahremiyet: Hayatın Sırları ve Sınırları**, Ed. Nazife Şişman, 2.Baskı, 2019, ss. 91-92.

²³⁵ Bkz., http://isamveri.org/pdf/drg/D248876/2016/2016_KAHRAMANA.pdf (erişim tarihi 21.06.2019)

²³⁶ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 2.Baskı, Ankara,1970, s.680.

²³⁷ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 4 Baskı, İstanbul, 2013, s.336.

²³⁸ İsmail Güllük, “Avret mahremiyeti Prensipleri Görüntü Gerçeklik, Sanal Âlem ve Cinsellik Üzerine Fıkıh Bir Analiz”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23,Nisan 2014, s.106.

²³⁹ İsmail Güllük, s.106.

düşünce ve isteklerine bırakılmamıştır. Allah kişilerin mahrem sınırlarını belirlemiş, mükelleflere sorumluluk vermiştir.²⁴⁰

Mahremiyet kaynağının bireyin kendisinin olması, pek çok mahremi algının oluşmasına zemin hazırlayabilir. Bu durum ortak bir mahremiyet anlayışını olanaksız kılar. Nitekim toplum içinde belli sorunlar baş gösterdiğinde, bu karmaşıklık olayların gerçekçi yorumlanmasına engel olur. Durum böyle olunca, kişilerin mahremiyetinden söz etmek olanaksız hale gelir.²⁴¹

İslami literatürde mahremiyet şu başlıklarla ele alınır:

2.4.1. Beden Mahremiyeti

Beden, organik yapısı, biçimi, kütlesi ve rengiyle canlı varlığın maddi bölümünü oluştururken, diğer taraftan toplumsal cinsiyet, ırk ve cinsellik olarak tanımlanan birçok kimliğin konumlandığı yeri temsil eder. Bedene yönelik algılar, kültür, din, etnisite ve ideolojilerin içinde anlam bulur. Bu söylemeler arasında önemli yer tutan dinsel normlar, bedenleri disipline etmek için kurallar ve sınırlar çizer. Bu noktada İslam, bedeni önemli bir yere yerleştirmiş ve insanları bundan sorumlu tutmuştur.²⁴²

İslam dininde beden, Allahın insanlara verdiği bir emanettir. Emanet olduğu gibi yaşamsal bir sınırı da ihtiva eder. Çeşitli amaçlarla insana verilen bedenin kullanımında kişiye tam yetki verilmemiş, insan verilen bu bedeni korumak notasında sorumlu tutulmuştur.

İslam, sadece bedeni değerli kılmakla kalmamış, bedeni korumaya yönelik tedbirler alarak, kişileri bunlardan sorumlu tutmuştur. Mesela, bireylerin beden tesettürü hakkında İslamiyet'in yaklaşımı mahremiyet açısından önemlidir. Kişilerin bu noktadaki nihai sınırlarını insanın psikolojik ve fizyolojik yapısına işleyen Allah,

²⁴⁰ Güllük, s.107.

²⁴¹ Güllük, s.107.

²⁴² Zülküf Kara, "Günahkâr Bedenlerden Referans Bedenlere: İslam'da Beden Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Din Bilileri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, Ocak-Nisan 2012, s.31.

bedenlerin örtünmesi noktasında kişileri serbest bırakmamış, gerçek serbestliğin kendi belirlediği beden mahremiyetine riayet edilerek gerçekleşeceğini bildirmiştir²⁴³.

Özellikle sinema, dizi, tv programları ve sosyal medya gibi platformlarda en çok öne çıkan ve dikkat edilmesi gereken konu ‘beden mahremiyet’dir. İslam’ın beden mahremiyetine verdiği ölçü, bu tip araçlarla değersizleştirilerek, İslami hassasiyet geride bırakılmıştır. İnsanlar beden mahremiyeti sınırlarını incelterek, yaşamın her ayrıntısını teşhir eder hale gelmiştir.

2.4.1.1. Söz, Kulak ve Göz Mahremiyeti

İslam geleneği, söz, kulak ve göz mahremiyeti konusunda sınırları belirlemiş ve kişilere sorumluluk yüklemiştir. Kur’an ve hadislerde bu konuyla ilgili açık beyanlar bulunmaktadır. Bu açıklama ve beyanlar karşısında yaşamını planlayan ve davranışlarını sergileyen bireyler dini sorumluluklarını yerine getirmiş olacaktır. Kur’an-ı Kerim’de söz, kulak ve gözle ilgili bireylerin sorumluluklarına dair ayetlerden bir tanesi şu şekildedir: “*Bilmediğin şeyin peşine düşme! Çünkü kulak, göz, kalp gibi azaların hepsi sorguya çekilecektir*”.²⁴⁴ İslam âlimleri bu ayetlerde geçen organların sorumluluğuyla ilgili mahremi bir değerlendirme yapmıştır. Bazı müfessirle gözün sorumluluğunu ‘harama bakmama’, kulağın sorumluluğunu ‘yasak olan şeyleri dinlememe’ olarak yorumlamıştır. Kısacası İslam âlimleri kişileri konuştuğu, dinlediği ve baktığı şeylerden sorumlu tutmuştur.²⁴⁵ Beden mahremiyeti kapsamında değerlendirdiğimiz bu azalar, kişilerin sorumluluğuna verilmiş, ilahi sınırlar dışındaki durumlarda bunlardan bireylerin mesul olacağı bildirilmiştir.

2.4.1.2. Avret Mahremiyeti

“Avret mahremiyeti fitri bir zorunluluktur”²⁴⁶. İnsanlar fitrat gereği yabancı birinin yanında vücudunu açık olmasını kabul edemez. İnsanlar avret mahremiyetini korumak için belli koruyucu tedbirler almış, fitratının doğasını bozmamak için kimi ölçülere dikkat etmiştir. Bu tedbirlerin başında örtünme/elbise gelmektedir. Örtünmek

²⁴³ Güllük, s.108.

²⁴⁴ Kur’an-ı Kerim, İsra Süresi, Ayet 36.

²⁴⁵ Güllük, s.109.

²⁴⁶ Güllük, s.110.

fitri bir reflekstir. Kur'an, bu konuda belli kriterler belirleyerek insanları giyim kuşamlarında kendi iradelerine bırakmıştır.²⁴⁷

İslam dini kadın erkek ilişkilerinde de belli düzenlemeler yaparak, cinsellik, sevgi, merhamet gibi duyguların fitriliğine atıfta bulunmuştur. Kadın ve erkekte olan bu fitri duyguların nasıl yönetilmesi gerektiği, sınırları, prensipleri ve sakıncaları konusunda dinimiz bireyleri bilgilendirmiştir. Bu konuda öne çıkan ilkelerin başında edep ve hayâ duygusu gelmektedir. Bu duyguların korunmasının insanı birçok yanlış, kötü, ayıplanan ve utanılan davranışlardan koruyacağı bildirilmiştir. İkinci ilke ise iffettir. İffet genel manasıyla, iradenin gücüyle bedeni ve behimi arzuları kontrol altına almak,²⁴⁸ namus, cinsel konularda ahlaki kurallara bağlılık anlamlarını taşır.²⁴⁹ İslam dini, iffeti kadın erkek tüm bireylerin sahip olması gereken bir erdem olarak açıklarken, koruması gereken bir değer olduğuna da vurgu yapmıştır. Üçüncü olarak ise kişisel saygınlık gelmektedir. İslam bu konuda insanı çok önemsemiş, kişisel saygınlığı muhafaza altına alacak hükümler bildirmiştir. Bu konuda İslam Dini'nin ölçüsü, kişiler başkalarının saygınlığını ve hukukunu ne kadar üstün tutuyorsa, kendi benliğini, itibar ve saygınlığını korumayı da o kadar önemli görmelidir²⁵⁰.

Avret mahremiyeti kapsamında cinsellik konusu öne çıkan başlıklardan bir tanesidir. İslam dini kadın ve erkeğin fitratına yerleştirdiği şehvet duygusunu, meşru dairede mubah görmüş, bu dairenin dışında gerçekleştirilen davranışları yasaklamıştır. Kur'an bu konuda cinsiyetçi bir dil kullanmamış, kadın ve erkeğin ikisine de uyarıda bulunmuştur.

2.4.2. Görüntü Mahremiyeti

İslam dini bu konuda bireylere sınır çizmekte, aksi haldeki davranışları haram kabul etmektedir. Buradaki ince sınır, bireylerin baktıkları şeyin beyne ne tür bilgi akıttığıdır. Bu bilgilerin kaynağından ziyade, bilgi akışının zihinde bıraktığı etkinin

²⁴⁷ Güllük, s.111.

²⁴⁸ Güllük, s.113.

²⁴⁹ Bkz, <https://www.google.com.tr/search?client=opera&q=iffet+nedir&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>, (erişim tarihi 11.01.2019).

²⁵⁰ Güllük, S.116.

dinin yasak gördüğü içeriğe sahip olmasıyla ilgilidir. Cinsel uyaran içerikli her görüntü haram hükmüne tabi tutulmuştur.²⁵¹ Bu noktada günümüz dünyası, özellikle enformasyon teknolojilerinin gelişmeyle birlikte birçok araca sahip olmuştur. Bu araçlar hızlı bilgi akışını sağlamakla birlikte yasak görüntülerin medyaya servis edilmesine de olanak sağlamıştır.

Özellikle 21.ci yüzyılda sosyal ağlardaki hızlı gelişim, insan ilişkilerine galebe çalarak toplumsal olgu ve ilişkileri, yeni görsel kültürün içinde şekillendirmiştir. Bu noktada mahremiyeti, yalnızca toplumsal ve fıkhi bir konu olarak değil, metafizik ve ahlaki bir perspektifle de ele almak önemlidir. Çünkü tekno-kapitalist sitemde, üst bir akıl, sınır koyucu olarak kabul edilmemektedir. Toplumsal ve bireysel hayatta belli değerleri canlı tutabilmek için üst bir idrak ve şuurun yönlendirmesine ihtiyacımız vardır.²⁵² Bu noktada önemli referanslardan bir dindir. Her ne kadar günümüz toplumlarında dinin etkinliği zayıflamış olsa da, hala bireylerin ve toplumların evrilmesinde etkin bir güçtür.

2.5. Toplumsal Süreçte Mahremiyeti Dönüştüren Etmenler

Toplumsal süreç içinde mahremiyeti dönüştüren nedenleri incelediğimizde sosyal değişme, modernleşme, sanayileşme, teknolojik gelişim, bilimsel ilerleme ve kitle iletişim araçlarının etkinliği sıralayabiliriz. Mahremiyetin özündeki değişimi daha net görebilmek için bu nedenler üzerinde inceleme yapmak çalışmamıza fayda sağlayacaktır. Ayrıca değişimi tek bir parametre üzerinden değil birçok unsur üzerinden okumak gerekir. Bu yaklaşım mahremiyet olgusuna yönelik özgül ve gerçekçi bir analiz yapmamızın zeminini oluşturacaktır.

Toplumsal değişme, sosyolojik bir yaklaşımla toplumu oluşturan kurumlar, yapılar, kültür ve ilişkilerdeki nitelik ve içeriğin değişmesidir. Parsons toplumsal değişimi, toplumsal dengenin bozulmasına yol açan yapısal bir dönüşüm olarak

²⁵¹ Güllük, s.124.

²⁵² Nazife Şişman, **Mahremiyet: Hayatın Sırları ve Sınırları**, Ed. Nazife Şişman, 2.Baskı, 2019, ss.13-14.

açıklamıştır.²⁵³ Bu tanımlamadan hareketle mahremiyet olgusu da toplumsal değişimin dönemeçlerinde yeniden şekillenerek farklı görünümelerde karakterize olmuştur.

Modernleşme toplumların ve bireylerin zaman ve mekân kavramlarını değiştirmiştir. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişim bütün sınır ve duvarları aşarak her şeyi görünür hale getirmiş, hayat sürecini dönüştürmüştür.²⁵⁴ Giderek her şeyin denetim altına alınmasını sağlayan bu değişim mahrem alanın sınırlarını değiştirmiş, kamusal alan aleyhine özel alanın genişlemesine zemin hazırlamıştır.

Toplumsal değişimin önemli sacayaklarından biri olan sanayileşme süreci, mahremiyet olgusunda da ciddi değişimlere neden olmuştur. Teknolojik değişim ve dönüşümle birlikte ortaya çıkan sanayi toplumunu açıklamada mevcut paradigmlar yetersiz kalmıştır. Toplumsal süreçleri açıklamada yetersiz kalan kavramlar yeni teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. “Dünyada yaşanan sanayileşme süreci neticesinde *gösteri toplumu* ve *popüler kültür* kavramları öne çıkmıştır”.²⁵⁵ Bu nedenle mahremiyetin dönüşümüyle paralel olarak toplumu, *kültür* ve *popüler kültür* kavramlarıyla açıklamaya çalışacağız.²⁵⁶

2.5.1. Popüler Kültür ve Mahremiyet

Genel anlamıyla ‘kültür’ toplumların yaşam tarzını ifade etmektedir.²⁵⁷ Toplumsal ilişkilerin odağında şekillenen kültür, tarihsel süreçlerden bağımsız olarak açıklanamaz. Farklı toplumsal yapı ve sosyal ilişkiler ekseninde gelişen kültür, günlük yaşamda farklı ton ve boyutlarla karşımıza çıkmaktadır. Kültür kavramına ilişkin sorunlar, onu tamamlayıcı mahiyette birçok alt kültür tanımlamaları oluşturmuştur. “Evrensel kültür, milli kültür, popüler kültür, kitle kültürü, halk kültürü, mutfak kültürü, giyim/kuşam kültürü, alt sınıfların kültürü, burjuva kültürü gibi akla gelecek tanımlamalar kültürün çok katlı anlam dünyasını işaretler”.²⁵⁸ Bütün bu alt kültürler “kültür” kavramının içinde

²⁵³ Çelikoğlu, s.23.

²⁵⁴ Çağan, s. 37.

²⁵⁵ Çelikoğlu, s. 51.

²⁵⁶ Çelikoğlu, s. 51.

²⁵⁷ Tuncer Baykara, **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, 1.Basım, Ankara, 2001, s. 9.

²⁵⁸ Şafak Şimsek, Yaşam Tarzı Üzerinde Popüler Kültürün Belirleyiciliği ve Kitle iletişim Araçlarının Etkisi: Türkiye’de Punk Kültürü Örneği, (Yüksek Lisan Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010), ss.7-8.

ya da kültürlenme sürecinde işlevlerine göre kimi zaman yan yana, kimi zaman keşşerek yeni kültürel türler ortaya çıkarmıştır. Araştırmamızla bağlantılı olarak özede popüler kültürü ele almaya çalışıp mahremiyet olgusuna yaptığı etkileri anlamaya çalışacağız.

Yaşanan tarihsel süreçler ve toplumsal değışimler kavrama yönelik genel geçer bir tanım yapmamızı engellemiştir. Her geçen gün yaşanan gelişmeler popüler kültürün kapsamını değıştirmiş, kitleleri etkileme yönüyle çeşitlilik göstermiştir. ‘Popüler’ kavramı genel olarak ‘halka ait olan’ ve ‘yaygın olarak benimsenen ve tüketilen’,²⁵⁹ bugünkü anlamına yakın olarak “insanların çoğu tarafından sevilen ve tercih edilen” şeklinde kullanılmıştır.²⁶⁰ Sözen, popüler kültürü gündelik hayatın içinde tanımlamıştır. Ona göre kavram “herhangi bir toplumun herhangi bir zamanda egemen olan kültürü” anlamına gelir.²⁶¹ Veysel Batmaz da benzer bir açıklamayla kavramı “emeğin gündelik olarak yeniden üretilmesinin bir girdisi olarak eğlenceyi içer”diğini ve daha geniş yönüyle “belirli bir yaşam tarzının ideolojik olarak yeniden üretilmesinin ön koşullarını sağlaması” şeklinde açıklayarak popüler kültürün gündelik yaşamın kültürü olduğunu söylemiştir.²⁶² “Siyasal alanda popüler, egemen faaliyetlerin ve politikaların kabulünün, tasdikinin, teyidinin ve yanıtlanmasının mührü olarak kullanılır. İletişim medyasında, popüler, egemen medya ürünlerinin (programların ve pratiklerin, müzik ve film endüstrilerinin siyasal ve kültürel pazara sunduklarının) halk tarafından tutulup sevilmiş anlamına gelir”.²⁶³ Böylelikle popülerlik zıtlıklar ve muğlaklıkları bünyesinde taşımasıyla karmaşıklık ifade etmiş olsa da, bir yandan da çoğunluğun seçtiğini sevmesi yönüyle yüceltilmiştir.²⁶⁴ İrfan Erdoğan bu tanımlamalara karşılık popüler kültürü, “nüfusun büyük çoğunluğunun kültürü, çoğunluk için olan kültür” ya da “çoğunluk tarafından izlenen, tutulan, tercih edilen kültür” anlamında kullanarak değışimin odağında şekillenen bir süreç olarak açıklamıştır. Başka bir ifadeyle

²⁵⁹ Çelikoğlu, s.52.

²⁶⁰ Tuğba Akpınar, Popüler Kültür İçerisinde Çocukların Tüketime Yönlendirme Süreçleri, (Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi,2015), s.10.

²⁶¹ Edibe Sözen, “Popüler Kültür Retoriği: Sahiplik İçinde Yokluk, Rağbet İçinde Yokluk, Rağbette Olma ve Sağduyu Bilgisi”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Cilt 4, Sayı 15, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, s.57.

²⁶² Çelikoğlu, s.52.

²⁶³ İrfan Erdoğan, **Popüler Kültür: Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadele**, Der. Nazife Güngör, 1 Basım, Ankara, Mayıs-Haziran-Temmuz 1999, s.23.

²⁶⁴ Ertan Özensel, **Kültürün Popülerleşen Bir Alanı: Popüler Kültür**, Ed. Köksal Alver ve Necmettin Doğan, 2.Basım, Ankara, 2011, s. 271.

Erdoğan’a göre popüler kültür kapitalist pazarın bir parçası olarak “kitle iletişim endüstrileri tarafından üretilen ürünlerin yaygın kullanımı” anlamında bir evrim geçirmiştir. Ona göre popüler kültür isteklerin gerçekleşmesini öne çıkarıp, burjuva hayatını idealize ederek gösteriş ve imajları özün önüne geçirir.²⁶⁵

Popüler kültüre yönelik tanımlardan hareketle belli saptamalar yapmak mümkündür. Kavram gösteri, ticari, iletişim, kalıcı olmayan, tüketim, değişen, gündelik üretilen özellikleriyle açıklanabilir. Kavramın en fazla dikkat çeken yönü gündelik olmasıdır. Dolayısıyla dün popüler olan bir şey bugün anlamını ve özelliğini yitirerek hiçbir şey olabilir. Özellikle günümüzde medya ve kitle iletişim araçlarıyla birçok konu popülerlik kazanmıştır.

Popüler kültürün, kırdan kent hayatına göç eden insanların yeni yaşamlarına intibak sürecinde kolaylık sağladığını görmekteyiz. Sanayileşmeyle orta sınıfın sermaye elde etmesi, tüketim kültürünün yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Ortak popüler kültürün tanıtılması ve tüketimin etkinliğini arttırmasında kitle iletişim araçları işlevsel olmuştur.²⁶⁶ Bu sayede popüler olan özne veya olgulara ulaşım kolaylaşmış ve kitlelere kapalı olan kapılar açılmıştır. Ayrıca bu sayede popülerlik sınıfları aşarak ortak zevkler ve ilgiler oluşturmuş, elitist kamu sektörlerinin egemenliğini sekteye uğratarak özgürlük sağlamıştır.

Bugün toplumumuzu popüler kültür olgusu üzerinden analiz ettiğimizde, bireylerin tüketimin nesnesi olma noktasında araçsallaştığını görmekteyiz. “*Gündelik yaşama egemen olan, insanların hayatlarına ciddi boyutta yön veren ve insanların yaşamlarını sadece tüketim olgusuyla anlamlandırma girişiminde bulunan güç, popüler kültürün ta kendisidir*”.²⁶⁷

Popüler kültür tüketim sembolleri ve merak duygusu üzerine temellenmiştir. Modern dönemde popüler olana yönelme, tüketerek var olma anlayışı son derece etkin

²⁶⁵ İrfan Erdoğan, “Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayrimeşruluğu”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Cilt 4, Sayı 15, Mayıs-Haziran-Temmuz, 2001, ss.74-75.

²⁶⁶ Çelikoğlu, s.57.

²⁶⁷ Melek Coşkun, “Popüler Kültür ve tüketim Toplumu”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2012, Cilt 1, Sayı 1, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/313608> (21.06. 2010), s.838.

bir anlayıştır. Özellikle medya aracılığı ile popüler kültürün öznelere mercek altına alınarak hayatlarının tüm ayrıntılarına vakıf olunmaktadır. Bu noktada bireylerin özel hayatları, hak ve özgürlükleri ihlal edilerek, mahremiyet sınırlarını aşıldığı gözlenmiştir.²⁶⁸

2.5.2. Gösteri/Teşhir Toplumu ve Mahremiyet

Gösteri/teşhir toplumunu çalışmamıza katkısı yönüyle mahremiyet olgusu üzerinden inceleyeceğiz.

Modern toplum teşhir ve gösteri toplumdur. Bakma ve görme modernizmin etkisiyle radikal bir dönüşüm yaşayarak yeniden yapılanmıştır. Bu bağlamda görsel tüketim kültürünün hızla mevzi kazanması, gizli olanın aşikâr edilmesi geleneksel toplumların en belirgin konularından biri olan mahremiyetin aşınmasına ve zamanla toplumun dışına itilmesine neden olmuştur.²⁶⁹ Dünyanın küreselleştiği, iletişim teknolojilerinin gelişti bir atmosferde sanal ağa dönüşen dünya, modern insanın masa başında tüm gelişmelere müdahil olmasına izin vererek mahremiyet alanını daraltmıştır. Bu gelişmeler yeryüzünü bir sahne gösterisine dönüştürerek gizli ve özel olan konuların boyutunu değiştirmiştir.²⁷⁰ Kamusallaşan bir toplumda ‘kişiyeye ait olan’, ‘özel olan’, ‘gizli’ olan mahrem konular, gözetim teknikleri ile açığa çıkarılarak teşhir edilmiş, kitlelerin tüketimine sunulmuştur.²⁷¹

Dönemin ruhu mahremiyetin aleyhine işlemiş, kamusalılığın lehine gelişme göstermiştir. Dün mahrem olan tüm konular bugün kamusal alanın içine çekilmiş, modernliğin ruhuna uygun mevzi kazanmıştır.

Mahremiyetin anlamını yitirmesine zemin hazırlayan teşhir/gösteri toplumunda dün ayıp ve yasak olan, gizli kalması gereken tüm konular hızla ekranlarda yerini alırken hayatımızdan utanma/haya etme duygularını sürgün etmiştir. Kendini görünür

²⁶⁸ Bkz., https://www.academia.edu/18197879/POPÜLER_KÜLTÜR_ÖZNELERİ_VE_MAHREMİYET, (erişim tarihi 27.11.2018)

²⁶⁹ Sever Işık, “İfşa, İtiraf, Gösteri: Mahremiyet Toplumundan Teşhir Toplumuna”, *Divan Sosyolojisi*, Sayı 11, Ocak- Haziran 2018, s.82.

²⁷⁰ Işık, s.82.

²⁷¹ Işık, s.83.

kılma çabaları bireylerin tüm arzularını açığa vurmayla gerçekleşmiştir. Çünkü modern gösteri/teşhir toplumunda ‘ötekilere’ açılmayan hiçbir şeyin mübadele değeri yoktur.²⁷² Modern süreç ile büyük çapta gelişim gösteren itiraf ve teşhir mekanizmaları, gizli olanı ötekine açarak, özeli kamusala taşıyarak mahremiyetin hızla dönüşüm yaşamasına neden olmuştur.²⁷³

Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler değişimin önemli araçlarından. Gazete, medya, radyo, televizyon ve internet gibi iletişim araçları geleneksel araçlardan farklı olarak sosyal, ekonomik, kültürel ve özelde mahremiyet yönüyle toplumu bütün boyutlarını etkisi altına alan bir sürecin içine sokmuştur. Bu araçların etkin kullanımı denetim, gözetim, mahremiyet gibi unsurların boyutlarını değiştirmiş her şeyi aleni hale getirmiştir. Teknolojik gelişim ilk evrede bir imkan gibi görünmüş olsa da sonrasında denetim unsuru haline gelmiştir. “Gizli olan her şeyi bilme arzusunu taşıyan bir iradenin elinde olduğunda(devlet, piyasa ya da bireyler gibi)teknolojinin nasıl bir tehdide dönüşüp gizliliğin/ mahremiyetin ve dolayısıyla insan özgürlüğünün koruyucu duvarlarını yıkıp yerle bir ettiği sıklıkla görülmüştür”.²⁷⁴ Bu durum iletişim teknolojisindeki gelişmelerin mahremiyet kavramına yeni boyut kazandırdığını gözler önüne sermiştir.

Kitle iletişim araçları ya da diğer bir deyişle medya, toplumsal değişimin itici gücü olmuştur. Medyanın toplum üzerindeki egemenliği ilk çağlardan bu yana etkili olsa da rolü, modern dönemde sosyo-kültürel ve zihinsel boyutuyla etkin bir şekilde kendini göstermiştir. “Reklam, moda ve tüketim kültürü bağlamında düşünüldüğünde medyanın bizatihi kendisi hem modernleşmenin bir ürünü, hem de modernleşmeyi hızlandırıcı bir unsur olduğu görülmektedir”.²⁷⁵ “Başka bir deyişle medya, hem gündelik hayatımızdaki algılarımızı belirlemekte, öznel gerçekliğimizin devamlılığını

²⁷² Işık, s.83.

²⁷³ Işık, s.83

²⁷⁴ Çağan, s 37.

²⁷⁵ Ufuk Özdemir, “Türkiye’de Kadın Kıyafetinde Modernleşme Süreci ve Medyanın Etkisi”, **Köprü Dergisi**, Sayı 84, Güz 2003, s.52.

sağlayıp düzenlemekte hem de öznel gerçekliğimizin yeniden üretilmesinde ve hayatın hızlı değişiminde işlevsel olmaktadır”.²⁷⁶

Modernleşmenin ürünü ve modernleşmeyi hızlandıran önemli faktörlerden biri olan medya eskilerden farklı olarak yeni kültür iklim oluşturmuştur. Kitle iletişim araçlarıyla bireyler yeni toplumsal formlar oluşturmuş, farklı iletişim kanallarıyla yeni bir sosyo-kültürel durum ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda medya, kültür üreten, yerel ve küresel bazda taşıyıcılığı sağlayan bir araç halini almıştır.²⁷⁷ Bu durumla sağlanan etkileşim mahremiyet alanını kısıtlamış, özel alanın boyutlarını değiştirerek sınırlarını daraltmıştır. Medyanın eliyle dönüşen yaşam akışı, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamada yapay hazlar üretmiştir. İnsanların aile hayatına ait mahrem bilgileri medya aracılığı ile kamuoyuna servis etmeleri “özel alan”ın aşındığının göstergesi olmuştur.

Popüler insanların hayatlarını konu edinen magazin programları, medya aracılığıyla hayatımızın merkezine yerleşmiştir. İnsanlar bu güce sahip olan veya seçkin sınıfların hayatlarındaki hakim kültür etrafında kendi hayatlarını yeniden yapılandırma imkanı bulmuştur. Bu sayede gerçekleşen algı ve tutumlarındaki değişim Bourdieu’nun “kültürel sermaye” kavramı etrafında açıklanabilir. “Başta medya olmak üzere birçok kanal aracılığı ile ortaya çıkan farklı yaşamları taklit etmekle başlayan dönüşüm, daha sonra bireylerin özel yaşamlarına dair ayrıntıları başkalarından öğrenmelerinden rahatsız olmamaları gibi bir sonuç ortaya çıkarmıştır”.²⁷⁸ Bourdieu’nun bu yaklaşımı Türk toplumunun mahremiyet olgusundaki yerleşik anlayışın yaşadığı değişimi açıklamada projektör görevini üstlenmiştir. Özellikle medyanın bu dönüşümde etkisi çok fazla olmuştur. Ekranlarda şöhret sahibi insanların yaşamlarını model alan bireyler, gündelik pratiklerinde, tüketim, değer, tutum ve aile gibi mahremiyet alanına giren birçok konuyu kamusal alana taşımıştır. Bu durum özel yaşamın kamusallaştığının bir göstergesi olmuştur.

Son olarak kitle iletişim araçlarından biri olan televizyonun sosyo- kültürel etkilerini değerlendireceğiz. “Çağdaş kültürün değer, norm, davranış kalıplarının

²⁷⁶ Mustafa Arslan, “Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi üzerine”, **Birey ve Toplum Dergisi**, Bahar 2016, Cilt 6, Sayı 11, s.6.

²⁷⁷ Arslan, s.7.

²⁷⁸ Çelikoğlu, s. 27.

işselleştirilmesinde ve mevcut yapıdaki toplumsal yargıların yeniden üretilmesinde önemli bir yönlendirici güç olan medya, günümüzde gittikçe yaygınlaşan niteliksiz yayınlarıyla, kendisine atfedilen olumlu işlevleri yerine getirmediği, bireysel ve toplumsal yaşamda birçok soruna yol açtığı bağlamında tartışılmaktadır”²⁷⁹

Televizyon farklı tür ve nitelikte yayınlarla kurgulanmış bir dünyayı bireysel ve toplumsal hayatımıza servis etmektedir. Özellikle popüler kültürden beslenerek sistemin istediği yaşam ve davranış biçimlerini benimsetmekte ve tüketim odaklı birey tipleri üretmektedir.²⁸⁰ Dolayısıyla televizyon sadece düşünsel ürünler ve bunların tüketilmesiyle oluşan bir süreç değil, davranışsal yönetimi sağlayan bilinç yönetimidir.²⁸¹ Özellikle yaşamın her yönüne ilişkin farklı nitelik ve söylemle öne çıkan dizi, talk şovlar ve magazin programları ile televizyon, Türk toplumunun gündelik yaşamının merkezinde yer almıştır. Bu sayede geleneksel kültürel yapı dönüşüme uğratarak modern görünüme ait davranışlar belirginleşmiştir. Kültürel yapıdaki değişimler Baudrillard’ın söylemiyle birey ve toplumların tabularında, özel yaşamın sınırlarının değişmesine, dolayısıyla da mahremiyet algısının değişmesine neden olmuştur. Öncede mahrem olan bir durum ya da keskin olan bazı konular birey ve toplum tabanında esnekleşerek mahremiyetin alanı daralmıştır.²⁸²

3. Kentleşmenin Kadın Mahremiyetine Yansımaları

Araştırmamızın bu bölümünde cinsiyet merkezli dindarlık oluşumunu sosyolojik bir zeminde inceleyip toplumsal boyutuyla dindarlık eğilimlerini açıklamaya çalışacağız. Çalışmamız kadın dindarlığı sınırları içinde kalıp, özelde ise Türkiye’deki dindar kadınlar çerçevesinde sürecektir. Ayrıca kadın ve din ilişkisi, dini yaşayış, tutum

²⁷⁹ Mehmet Meder ve Zuhale Çiçek, “Mahremiyet Anlayışının Yerinden Edilmesinin Aracı Olarak Kadın Programlarının Türsel ve Söylemsel Analizi: Denizli Örneği”, *Pamuk Kale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, Sayı 12, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/411232> (21.06. 2019) , s.10.

²⁸⁰ Meder ve Çiçek, s.10.

²⁸¹ Bkz. https://www.researchgate.net/publication/267038589_Televizyon_denetim_ve_medya_etigi_uzerine (erişim tarihi 12.06.2019)

²⁸² Jean Baudrillard, **Tam Ekran**, Çev: Bahadır Gülmez, 2. Baskı, 2002, İstanbul, ss.23-26.

ve davranışların kentin dinamikleri üzerinden ele alınarak yaşadığı değişim sosyolojik anlayışla değerlendirilmeye çalışılacaktır.²⁸³

3.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

İnsana yönelik analizlerde ve toplumsal davranışların incelenmesinde cins türlerinin kategorik olarak ele alınması önemlidir. Çünkü kadın ya da erkek olmaya atfedilen anlamlar ile kadın ve erkekler tarafından gerçekleştirilen roller genellikle bireyin cinsel kimliklerinin bir sonucudur.²⁸⁴ Sözlük anlamıyla cinsiyet(sex) kadın veya erkek olmanın biyolojik ve fizyolojik boyutunu ifade ederken, toplumsal cinsiyet(gender) ise toplumun kadın ve erkeğe yüklediği anlam ve beklentiyi ifade eder. Bu yönüyle Marshall toplumsal cinsiyeti bireysel kimlik ve kişiliğin dışında, sembolik düzeyde erkeklik ve kadınlığın kültürel idealleri ile kalıp yargılarını, yapısal düzeyde kurumlar ve organizasyonlardaki cinsiyet merkezli iş bölümünü kapsayacak kadar geniş bir içerikte tanımlamıştır.²⁸⁵

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet batı kökenli kavramlar olmakla birlikte farklı toplumların anlam ve kültürel değerlerini içine alan toplumsal bir gerçekliği ifade etmektedir. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet farklı toplumların kendine özgü kültür formları içinde karakterize olmasıyla sosyokültürel bağlamı da temsil eder. Dolayısıyla cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları sosyo-kültürel bağlam içinde cinsiyetlerin değer ve dünya görüşleri ile tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi için bir analiz aracı haline gelmiştir.²⁸⁶

Toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkeklerin sosyo-kültürel farklılıklarını ifade etmektedir.²⁸⁷ Ancak kadın ve erkeklerin rolleri arasındaki farklılıkların biyolojik kökenli mi yoksa kültürel faktörlü mü olup olmadığına dair farklı yaklaşımlar olmuştur. Örneğin kadın ve erkekler arasındaki davranış farklılıklarını biyolojik etkenlerde arayan

²⁸³ İlkay Şahin, “Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı: Boğazlayan Örneği”, **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi**, Ed: Ünver Günay ve Celaledin Çelik, 1.Basım, 2006, Adana, s. 331.

²⁸⁴ Senem Kurt Topuz ve Hülya Erkanlı, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın ve Erkeğe Atfedilen Anlamların Metafor Yöntemiyle Analizi”, **Alternatif Politika Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, Nisan 2016, s.301.

²⁸⁵ Celaledin Çelik ve İlkay Şahin, “Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri”, **Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı:1, Cilt:3, Ocak- Haziran 2006-2009, s.145.

²⁸⁶ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s.145.

²⁸⁷ Topuz ve Erkanlı, s.303.

düşünürler, bu durumu bütün kültürlerde var olan ve doğuştan gelen farklılıklara dayandırmıştır.²⁸⁸ Ancak cinsiyet tartışmalarında biyolojik yöne vurgu yapan yaklaşımlardan daha çok cinsiyetin toplumsal yapı ve kültürle olan ilişkisinin öne çıktığı görülmektedir.²⁸⁹ Zira kadın biyolojik açıdan kategorik olduğu kadar sosyal açıdan da sınıflandırılmaktadır. Bu şekilde kategorik tasnifleme konunun araştırması için metodolojik bir gerekliliktir.²⁹⁰

Cinsiyet ile toplumsal statü ve gerçekleştirilen roller biyolojik anlamda belli etkileşim içinde olsa da belirleyici gücün bireyin sosyal konumundan kaynaklandığı ifade edilmektedir.²⁹¹ Bu yönüyle cinsiyet olgusunu biyolojik özellikleri etrafında değerlendirmek bireylerin fiziksel özelliklerini açıklamaktan öteye gidemez.²⁹² Bu sebeple erkek ve kadınların cinslerine ait davranış şekilleri sonradan edinilmiş toplumsal roller olarak anlaşılmıştır.²⁹³ Sosyo-kültürel etkenler psikolojik algıları yönlendirici etkiye sahip olmuştur.²⁹⁴ Çünkü içgüdüler ve biyolojik faktörler her ne kadar insan davranışını yönlendirse de bireylerin her gün yaşadığı toplumda deneyimlediği adetler, öğrendiği davranış normları, töreler ve birçok toplumsal uygulamalar kişiliğin oluşmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur.²⁹⁵ Bununla beraber sosyal yapı ve organizasyon biçiminin genelde cinsiyet, özelde kadın kategorisi üzerindeki şekillendirici etkisi olmakla birlikte kültürde temsil ettiği değer ve dünya görüşü bağlamında cinsiyet ve kadınlık algısında etkin rol oynamıştır.²⁹⁶

Toplumsal yaşamda kategorik olarak kadına ilişkin algı, kültürün kendine özgü değer, görüş ve anlam örüntüleri etrafında gelişip şekillenmektedir. Berktaş'ın yaklaşımıyla kültürün tasavvur dünyası kadınlara yönelik algının önemli bir belirleyicisidir.²⁹⁷ Kültürün önemli bileşenleri olan gelenek, adet, örf ve din, toplumsal

²⁸⁸ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s.145.

²⁸⁹ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s.145.

²⁹⁰ Nilgün Çelebi, **Kadınlarımızı Cinsiyet Rolü Tutunmaları**, 1990, Konya, s.1.

²⁹¹ Güler O. Fişek, "Cinsiyet Konumu ve Psikoloji: Eleştirel Bir İnceleme", **Toplum ve Bilim**, Sayı 50, Yaz 1990, s.82.

²⁹² Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s.145

²⁹³ Dilek Doltaş, "Feminizm Açısından Sekizinci Günah ve Bir Cinayet Romanı", **Toplum ve Bilim**, , Sayı 53, Bahar 1991, s. 83.

²⁹⁴ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s.145

²⁹⁵ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s.146.

²⁹⁶ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s.146.

²⁹⁷ Fatmagül Berktaş, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, 1.Basım, 1996, İstanbul, s.17.

cinsiyetin kùltùrlere gùre farklılaşan karakterinin şeklini ve sınırlarını belirlemiştir.²⁹⁸ Bu durum cinsiyet kùltürünün oluşumunda etkin olan ve daha çok geleneksel yapının içinde güç kazanan ataerkil yapının, erkeğin toplumsal konumunu etkinleştirip kadınları edilgen bir role soktuğu gör÷lmektedir. Miller ve Stark dinin cinsiyet kategorisine olan etkisini geleneksel norm ve değerler zemininde ele alarak, cinsiyet rollerinin ataerkil hiyerarşinin devamını sağlamada etkili olduğunu söylemişlerdir.²⁹⁹ Bu doğrultuda din ataerkil yapılarda baskın eril gücü ortaya çıkararak kategorik ayrımlara dayalı kalıp yargılarını güçlendirmiş, erkeğin öznelliğini güvence altına almıştır. Dolayısıyla din, cinsiyet algılarının meşruiyet kazanması ve muhafazakâr bir karaktere bürünmesine neden olurken, aynı zamanda statikleşen yargılar üzerinde yaşanan değişimi kutsala bir saldırı olarak yorumlanmasının da zeminini hazırlamıştır.

Çok boyutlu toplumsal etkileşimler vasıtasıyla şekillenen toplumsal cinsiyet, sosyal yapının önemli bir bileşeni olan din ve dindarlığın etkisiyle ciddi bir değişim yaşamıştır. Dinler, sosyo-kùltürel yapılanma ile şekillenen cinsiyet algılarının devam etmesinde ve meşruiyet kazanmasında ve hatta yer yer statikleşerek muhafazakâr bir kimliğe bürünmesinde neden olmuştur.³⁰⁰ Dinsel değerlerle cinsiyet algısının meşruiyet kazanmasında namus kavramı tipik örneklerden biridir. Türkiye örneğinde de buna benzer bazı başlıklar öne çıkmıştır. Ailenin devamında anneye düşün görevlere kutsal anlam yüklenmesi ya da ailenin şerefine annenin eylemleriyle bağlantılı olarak değerlendirilmesi dinin cinsiyetler üzerindeki etkisini göstermektedir.³⁰¹ Bu bağlamda toplumların cinsiyet algıları geleneksel dini anlayışla meşruluk kazanmıştır.

Tüm bu açıklamaların ışığında her toplumun kendi toplumsal ve kùltürel değerleri etrafında şekillenen kadın ve erkek tanımlamaları olduğunu görmekteyiz. Sözü edilen sosyo-kùltürel belirleyicilerin yönlendirici etkisiyle tanımlamaların tek bir biçimde olmadığı, toplumdan topluma, kùltürden kùltüre değişmekte olduğu, süreç içinde farklılık gösteren kadın ve erkek tanımlamaları yapıldığı gör÷lmektedir.³⁰² Sosyolojik bağlamda bireyler doğdukları toplumun içinde cinsiyet rollerini öğrenerek

²⁹⁸ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 146.

²⁹⁹ Şahin, Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı: Boğazlayan Örneği, s.323.

³⁰⁰ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 147

³⁰¹ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 147.

³⁰² Şahin, Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı: Boğazlayan Örneği, s.322.

sosyalleşirler. Dolayısıyla bireylerin cinsiyet algıları kendi tercihleri sonucu oluşmayıp, çok boyutlu etkileşim vasıtasıyla gerçekleşmektedir.³⁰³ Toplumsal cinsiyetin öğrenilmesi ise gündelik yaşam içinde birçok eylemin yeniden üretilmesi ve tekrar edilmesiyle oluşmaktadır.³⁰⁴

3.2. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Dindar Kadının Görünümü

Sosyo-kültürel hayatın ayrılmaz iki bileşeni olan kadın ve erkek kendi varoluşsal özellikleri etrafında karakter, tutum, değer ve dünya görüşü gibi farklılıklarını ortaya koymuşlardır. Düşünsel ve eylemsel yönelimlerini belirleyen bu farklılıklar, toplumsal cinsiyet rollerinde kendilerine has özelliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Dolayısıyla kadın ve erkeğin sosyo-kültürel yapı ve biyolojik cinsiyetindeki kodlarına bağlı olarak oluşturdukları özgün kimlikler, dindarlık yönüyle kadın ve erkek kimliğini somutlaştırmıştır.³⁰⁵

“Genel olarak toplumsal yapı, insan ilişkilerini kuşatan bütünsel bir sistem görünümü taşısa da bireyin yaşadığı ilişkiler, bu bütünsellik içerisinde kategoriktir.”³⁰⁶ İnsanlar kendilerini mevcut durumlarıyla ya da sahip olmak istedikleriyle bir sınıfa koyarlar. Bu durum kimi zaman meslek, kimi zaman etnik grup kimi zaman da din üzerinden gerçekleşmektedir. İnsan hayatındaki önemli kategorik ayrımlardan biri de cinsiyet üzerinden gerçekleşmektedir. Cinsiyete dair kadın ve erkek kategorisi bireysel ve toplumsal hayatın temel karakteristik özellikleri etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda kadın ve din ilişkisine yönelik araştırmalarda da cinsiyet dindarlığına yönelik kategorik ayrıma gidilmiştir. Dinin cinsiyet kategorisine etkisine bağlı olarak dindarlıkta yaşanan farklılaşmalar sosyal konum, statü ve rollere göre özellikleri bünyesinde barındırarak, kendine özgü nitelikleri olan ‘kadın dindarlığı’ modelini ortaya çıkarmıştır.³⁰⁷

³⁰³ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, ss 146-147.

³⁰⁴ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s.104.

³⁰⁵ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 142.

³⁰⁶ Ersan Ersoy, “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kültürü”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 19, Sayı 2, Temmuz 2009, s 209.

³⁰⁷ Şahin, Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı: Boğazlayan Örneği, s.321.

Dinlerde gerçekleşen cinsiyet merkezli kategorizasyon özellikle tek tanrılı dinlerin dünyevi hayat tasavvurlarında da öne çıkmıştır. Sosyal hayatı ataerkil değerler sisteminin bir organizasyonu olarak görerek, kadın ve erkeğin dünyevi yaşamlarında ve öbür dünyadaki konum ve statülerini birbirinden farklılaştırmıştır. Erkekler kendi iradeleriyle gerçekleştirdikleri eylemler sonucu bir statüye sahip olurken kadınlar eş, aileye bağlılık ve sorumluluklarıyla bir statü kazanmaktadırlar. Bu yönüyle dinler dünyevi hayat ile ölümden sonraki hayatı sosyal yapı üzerinden inşa etmekte, dünyevi yaşamdaki ataerkil yaşamın devamını öbür dünya için de öngörmektedir. Giddens, tek tanrılı dinlerde dünyevi yaşamda erkek merkezli bir sosyal yapılanma ve değerler sistemine işaret ederek, Tanrı ve dinde aktif rol üstlenen şahsiyetlerin eril bir karakter taşımakta olduğunu ve kutsal metinlerin eril bir dille muhataplarına hitap ettiğini söylemiştir.³⁰⁸

Suziedelis, kadın ve erkeklerin cinsiyet ve kişilik özellikleri ile dindarlık eğilimleri arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu söylemiştir. Erkeklerin sert, baskın, atak davranışlarının karşısında kadınların hassas, nazik, merhametli ve uysal yapısı onları daha edilgen hale getirmiş, dinden referans alarak eylemlerini gerçekleştirdiği söylemiştir. Buna karşın Ünver Günay erkeklerin bağımsız ve iktidar yüklü bir kişiliğe sahip olarak sosyalleştiğini, bu nitelikleri itibarıyla dini hayatın çeşitli boyutlarında geri planda olduklarını vurgulamıştır.³⁰⁹

Din ve cinsiyetler arasındaki ilişkiyi incelediğimizde dinin cinsiyet algıları, kadın erkek arasındaki ilişki biçimi olmak üzere belli konularda sosyal kontrol görevi üstlendiğini görmekteyiz³¹⁰ Ancak yaşanan hızlı değişimin sosyokültürel yapıda oluşturduğu değişim, dinin cinsiyet üzerindeki etkisini zayıflatmış, kadının toplumsal rollerini değiştirmiştir. Hayatın genelinde görülen dünyevileşme eğilimiyle birlikte cinsiyet modellerine yüklene anlam değişmiştir. Ancak ataerkil değerler her ne kadar geleneksel yaşamda bir karşılık bulmuş olsa da modern yapılanmalarda bu izler tamamen silinmiş değildir. Dolayısıyla toplumlar ister geleneksel ister modern olsun

³⁰⁸ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 147.

³⁰⁹ Şahin, Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı: Boğazlayan Örneği. ss.326-327.

³¹⁰ Şahin, Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı: Boğazlayan Örneği, ss.323-324.

ataerkil değerleri bünyesinde barındırmış, dinlerin gelenekselleşmiş algıları çerçevesinde kadın dindarlığı oluşmaya başlamıştır.³¹¹

Kadın dindarlığında biyolojik ve doğal etkenlerin belirleyiciliği olmakla birlikte sosyo-kültürel etmenlerin etkisi daha büyüktür. Nitekim yaş, meslek, sosyoekonomik durum, medeni hal, eğitim, kentleşme, kitle iletişim araçları, teknolojik gelişmeler gibi değişimin temel faktörleri bireylerin ve toplumların dini hayat tipolojilerinin özelliklerinde ve kadın dindarlığının temel karakterini belirlemede etkin rol oynamıştır. Bu sebeple sosyal yaşamın içinde kendi cinsiyet özelliklerine bağlı kalarak dini yaşama modeli sergileyen kadınlar olduğu gibi toplumsal gerçekliğin hükmüne boyun eğmiş bir kesim de görölmektedir.³¹²

Kadınların erkeklere kıyasla daha dindar olmalarının sebepleri arasında evde vakit geçirmeleri, daha geniş zamana sahip olmaları, sosyoekonomik güçten mahrum olmalarının yarattığı görece yoksunluk duyguları sayılabilir. Kadınların ekonomik faaliyetlere daha az katılmaları, hane içinde geniş bir zamana sahip olmalarını sağlamış, bu durum kadınların dindarlık faaliyetlerine katılımını artırmıştır. Francis, kadınların iş yeri etkileşiminden ve toplumsal değeri yüksek olan para kazanmanın sağladığı prestijinden yoksun olmaları nedeniyle erkeklere oranla daha dindar oldukları sonucuna varmıştır.³¹³ Ayrıca bu durum Türkiye’de kadınları kurumsal İşlam dışında kalan, halk dindarlığına veya geleneksel halk inancına yönlendirerek bu uygulamalara aşkın bir boyut kazandırmıştır.³¹⁴ Böylece kadınlara sosyoekonomik durumları ile yaşadıkları yoksunluğu telafi etme imkânı vermiştir.

Kadınların dindarlık düzeyini belirleyen diğer etkenler arasında yaşam alanı, eğitim düzeyi ve yaş gibi değişkenler öne çıkmaktadır. Avrupa genelinde Polonya hariç yaşlı erkeklerin genç erkeklere oranla daha dindar olduğu, küçük kentlerde yaşayanların büyük kentlerde yaşayanlara göre daha dindar yaşadıkları olgusuyla karşılaşılmaktadır.³¹⁵ Dindarlık ve eğitim faktörü arasında ilişkiyi incelediğimizde ise

³¹¹ Çelik ve şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri s. 149.

³¹² Çelik ve şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 152.

³¹³ şahin, Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı: Boğazlayan Örneği, s.328.

³¹⁴ Çelik ve şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 156.

³¹⁵ Çelik ve şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 156.

eğitimin yarattığı sorgulayıcı atmosferin dindarlık üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu gözlenirken, bireylerin kilise gitme oranında pozitif bir etki yaratmıştır. Türkiye özelinde dindarlık ve eğitim arasındaki ilişkiyi değerlendirdiğimizde ise üniversiteye giden erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha dindar olduğu gözlenmiştir. Başka bir araştırmada ise inanç ve pratik yönüyle erkeklerin kızlara nazaran daha dindar olduğunu anlaşılmaktadır.³¹⁶

Bu araştırma bulgularına karşın Stark ve World Values Surveys tarafından yürütülen dindarlıktaki farklılaşma araştırmasında Türkiye’de kadınların erkeklerden daha dindar olduğu yönünde verilere ulaşılmıştır. Kadınların kendilerini dindar olarak tanımlama, yaşamlarını bu bağlamda şekillendirme, hayatın içindeki eylemlerin dini minvalde anlama ve yorumlamada erkeklere nazaran daha dindar bir eğilim gerçekleştirdikleri görülmüştür.³¹⁷ Ayrıca dindarlıkla elde ettiğimiz bulgular doğrultusunda büyük şehirlerde kadın ve erkeklerin kiliseye gitme oranlarında farklılaşma görülmezken, eğitim düzeyindeki artışla kiliseye gitme oranında azalma görülmüştür. Daha genel bir bakış açısıyla yerleşim yerinin büyümesiyle dini inanç ve pratiklerin kadın ve erkeklerde azaldığı gözlenirken bu azalma eğilimi erkeklerde daha fazla olmuştur. Buna karşılık küçük yerleşim yerlerinde ise kadınlar erkeklerden daha dindar bir görünüm sergilemektedirler. Yerleşim yerinin dindarlığa olan etkisini birimlerin kültürel yapısı, çok kültürlüğü ve anlam örüntüleri etrafında da ele almak gerekir. Kent hayatının heterojen yapısı, insanların akılcı tutumları, çok kültürlü oluşu, cinsiyet, meslek ve alt kültürler yönüyle çoğullaşmış yapısı kırsal yerleşkelere göre daha az dindar görüntünün resmini ortaya koymuştur.³¹⁸ Berger, kentlerin dindarlığa yansıyan etkisini sekülerleşme boyutuyla açıklayarak, kentleşme ve sanayileşme süreciyle birlikte ilerleyen sekülerleşmenin şehir hayatında kadınlardan çok erkekler üzerinde güçlü bir etki oluşturduğunu söylemiştir.³¹⁹

Dindarlığın biçim ve yoğunluğunu etkileyen önemli etkenlerden biri de modernleşme olmuştur. Modernliğin oluşturduğu değişim modeliyle karşılaşan kadın ve

³¹⁶ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 157.

³¹⁷ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 157.

³¹⁸ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 157

³¹⁹ Berger, s.163.

erkekler, sosyokültürel bağlamda olduğu kadar dindarlık yönüyle de farklılaşma içine girmiştir. Bu dönemde etkinliğini attıran rasyonalite, akılcılık, bilim, teknik ve eğitim gibi değişkenler sosyal yapıda hakim oldukça dinin etkinliğinde kırılmalar olmuştur.³²⁰ Modernlik ve gelenek arasında gelişen bu ilişki sekülerleşme sürecini başlatmış ve dindarlık karakterlerinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda kadınların erkelere oranla bilgiyi edinme ve eğitim imkânlarına geç ulaşması, seküler etkileri sınırlı tecrübe edip, erkeklere kıyasla daha dindar olmalarını sağlamıştır.³²¹

Tarihi süreç içinde kadınların sosyal konum ve statülerinde hızlı bir değişimin olmaması, onların daha dindar kalarak yaşamlarını sürdürmelerini sağlamıştır. Bu durum “dinin kadınsılaşması” ya da “dindarlığın kadınsılaşması” olarak değerlendirilerek kadınların erkeklerden daha dindar olduklarını tarihsel ve kültürel bağlamda açıklamıştır.³²²

Tüm bu açıklamalar ışığında şunu söyleyebiliriz: Toplum içindeki farklı sosyokültürel yapılar, inanç ve uygulamalarda bölgesel değişiklikler oluştururken, sosyal tabanda halk ile entelektüel kesim arasında dini anlama, yorumlama ve yaşama biçimiyle farklılıkları ortaya koymuştur. Dinin cinsiyet kategorisine etkisi yönüyle kadınların erkeklere oranla nicelik ve nitelik olarak daha dindar bir görünüm sergiledikleri söylenebilir. Ayrıca kadınların sahip oldukları konum, statü, sosyo-ekonomik durum, meslek gibi değişkenler kadın dindarlığını tek biçimden çıkarıp farklılaştırmıştır.

3.3. Dindar Kadının Kentsel Görünümü ve Mahremiyet

Kadın, cinsiyet şekli olarak erkeğin eşiti iken onun kültürel bir olgu olarak şahsına münhasır bir geçmişi vardır.³²³ Tarihsel süreç içinde kadın öznesi cinsiyetçilik, özgürlük, toplumsal cinsiyet, kimlik, değişim, moda, din, mahremiyet ve egzotizm gibi belli konuların sembolü ve konusu olmuştur. Aynı zamanda kültürel, geleneksel ve

³²⁰ Ayşe Şallı, Modernlik, “Din ve gelenek ilişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi”, **Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 5, Güz 2017, s.72.

³²¹ Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 158.

³²² Çelik ve Şahin, Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri, s. 158.

³²³ Bkz., <https://docplayer.biz.tr/22537002-Kadin-olgusunun-kulturel-gelisimi-ve-islam-da-kadinin-yeri-uzerine-tartismalar-1.htm>, (erişim tarihi 21.06. 2019)

dinsel yaklaşımların kadına yüklediği anlamların değişkenlik göstermesi ‘kadın’ olgusunun sadece cinsiyetçi bir yaklaşımla değil toplumsal yönüyle incelenmesine yol açmıştır. Kadın olgusuna yönelik yapılan çalışmaların toplumsal periyotlarla ilişkili olarak ele alınması bundan dolayıdır.³²⁴

Araştırmamızın bu kısmında, kent yaşamını tecrübe eden dindar kadınların yaşadığı sosyokültürel ve sosyoekonomik değişim sonucu mahremiyet ölçülerinde ve yargılarında ne yönde değişim olduğunu kentin dinamikleri etrafında değerlendirmeye çalışacağız.

Türk toplumunun kentleşme tecrübesini modernleşme süreci üzerinden incelemek yanlış olmaz. Modernleşmenin zemini olan kentler, kendi dinamikleri çerçevesinde insanları birçok gelişmeyle yüzleştirek yeni hayat tarzlarını tecrübe etmelerini sağlamıştır. Geleneksel yaşamda toplumsal etkinliklerin birçoğunu, dini açıklamalarla pekiştiren insanlar bu tabloyu modernlikle parçalamışlardır. Geleneksel yaşamda “özne” olan din, modern toplumda “nesne”, postmodern dönemde ise “meta” haline dönüştüğü bir süreci yaşamaktadır.³²⁵ Dinin içine girdiği bu yapısal değişiklik, onu hayatın tüm yönlerini düzenleme işlevinden çekerek, sadece toplumsal ahlaki ve deruni iç mesele konularında etkinleştirmiştir.³²⁶ Modernlik ve din arasında yaşanan bu çelişki seküler sürecin fitili olmuştur.

Türkiye’de sekülerleşme, klasik teorilerin öne sürdüğü “modernleşmenin mutlak surette dinin çöküşüne neden olacağı” tezini doğrulamamaktadır. Bunun aksine Türkiye’de din modern yaşamda da varlığını devam ettirmektedir. Nilüfer Göle’nin vurguladığı gibi sekülerlik ve dindarlık zıt kutuplaşmanın dışında kendi içinde melez bir birliktelik şekli almıştır. Türkiye’de eski ile yeni ya da modern ve geleneksel kültür birbirinin yerine almaktan ziyade birbirinin alternatifi olmuştur. Çağdaş değerlerle İslami duyarlılıklar arasındaki bu uyum kendine özgü bir form oluşturmuştur.³²⁷ Kirman’ın, eğitimin sekülerleştiriciliği vurgusundan hareketle “modern

³²⁴ Bkz., <https://docplayer.biz.tr/22537002-Kadin-olgusunun-kulturel-gelisimi-ve-islam-da-kadinin-yeri-uzerine-tartismalar-1.htm>, (erişim tarihi 21.06. 2019)

³²⁵ Halil Aydınalp, **Din ve Dünyevileşme: Kuzey Kıbrıs Örneği**, 1.Baskı, 2018, İstanbul, s.211.

³²⁶ Aydınalp, s.211.

³²⁷ Aydınalp, s.213.

muhafazakarlık” şeklindeki melez desene rağmen, modern değerlerin bireysel ve toplumsal yaşamda daha etkin olduğu vurgulanmıştır.³²⁸

Değişimin önemli parametresi olan modernleşmenin, hayatın tüm aşamalarında yarattığı etki gibi dindar kadınların toplumsal konumu, kamusal alandaki talepleri, var olma biçimi ve mahremiyet anlayışlarında da doğrudan etkiye sahiptir. Bu bağlamda öncelikle dindar kadının kent yaşamında görünerek var olma biçimini ele alarak mahremiyet kapsamında yaşadığı değişimi değerlendirmeye çalışacağız.

“Görünerek var olma anlayışı, geleneksel dünyadan kopuşun önemli göstergelerinden biridir”.³²⁹ Geleneksel yaşamda kişiler ‘ben kimim?’ sorusunu sormadan kendiliğinden kültürel bir kimlik elde eder. Modern dönemde ise kent yaşamının kozmopolitik yapısında bireyler kendilerini ‘ötekinin’ konumuna göre algıladığı için bir kimlik sorunuyla karşı karşıyadırlar. Bireylerin kendilerini inşa etme meselesi geleneksel yaşamdan kopuşun bir göstergesi olmuştur.³³⁰ Bu durum dindar kadınların ulus devlet sınırları içinde kamusal alanda var olma tartışmasını gündeme gelmiştir. Cumhuriyet rejimi kadın konusunda İslam’ı referans sistemi olmaktan çıkarmıştır.³³¹ Kamusal alanın seküler niteliği Türkiye’de özellikle dindar kimlik taşıyan bireyleri eğitim ve siyaset alanında varlık gösterirken yerel ve dini kimliklerini bırakmakla yükümlü tutmuştur.³³² Bu durum etnik, cinsiyetten bağımsız olarak kurgulanan kamusal alanın laiklik modelini betimlemiştir.³³³ Dindar kadınların kamusal alana katılırken çizilen laiklik tanımlaması içinde bir görünüm sergilemeleri gerekmiştir. Kamusal alana yönelik bu kısıtlamalar dindar kadınların özel alana çekilmesine neden olmuştur.

Kadınların toplumsal konumundaki değişimler devletin laikleşme-sekülerleşme süreciyle sıkı ilişki içindedir.³³⁴ Bu doğrultuda daha önce kimliğini ‘özel alan’ içinde tanımlayan dindar kadınların, 90’lı yılların yarattığı liberal havayla İslami değerler

³²⁸ Aydınalp, s.214.

³²⁹ Barbarosoğlu, Şov ve Mahrem, s.10.

³³⁰ Barbarosoğlu, Şov ve Mahrem, s.23.

³³¹ Semra Hacıoğlu, **Sekülerlik ve Muhafazakar Kadın**, 1.Basım, 2017, Ankara, s.88.

³³² Hacıoğlu, s.88.

³³³ Hacıoğlu, s.88.

³³⁴ Hacıoğlu, s.88.

içinde ‘bireysel kadın’ tanımı benimsediğini görmekteyiz. Günümüzde ise bu durum kamusal veya özel alana ait kimlik tanımlamasının dışında, toplumsal olguların yarattığı yeni kültür ve zihniyet üzerinden gerçekleşmektedir. Modernizm sonrası yeniden şekillenen dünya tasavvurumuz tüketim odaklı yaşam şeklini almıştır. Özellikle kentli bireylerin tüketici sınıfa dahil olduğu bu dönemde mahrem unsurlar tüketim nesnesinin metası haline dönüşmüştür. Bu durumun fitilini kuşkusuz insanın görme/görülme isteği, şöhret tutkusu ve merak duygusu ateşlemektedir.³³⁵

Modernite sonrası genelde bireylerin, özelde dindar kadınların dünya tasavvuru ve yeniden şekillenen mahremiyet anlayışı araştırmamızın problematik alanını oluşturan şu soruyu karşımıza çıkarmaktadır: *Dindar kadınlar, dünyevi düşünce etrafında mahremiyeti nasıl konumlandırmış ya da nasıl bir forma sokmuştur?* Bu soru modern yaşamın dinamikleri içinde birçok cevabı karşımıza çıkarmaktadır. Bunlardan ilki, modern yaşamın içinde vazgeçilmez hale gelen ‘fark edilme’ ya da ‘sanal var olma’ biçimlerinden dindar kadının uzak kalamamasıdır. Bu var olma biçimi dini normları ya da yerel kalıpları dışarıda bırakarak, gösteriş toplumunun vazgeçilmezi olan estetik ve zevk unsurlarıyla gerçekleşmiştir. Değişim öncesi mahrem olan kişisel veriler, fotoğraflar, aile içi aktiviteler ile ilgili sınırlar ihlal edilmiş, imaj ve gösterişle aleni olarak paylaşımına açık hale gelmiştir. Mahremiyetin bu şekilde mevzi kaybetmesi ayıp/yasak olan her şeyin sahne ve ekranlara taşınmasına neden olurken,³³⁶ insanların özüne ait değişimleri itiraf ettiği bir boyuta taşınmıştır.

Her dönemin kendine göre bir zihniyeti ve insan telakkisi bulunmaktadır ve buna bağlı olarak beden algısı gelişmektedir. Dolayısıyla beden dış görünüşün yüzeysel bir kesitini vermekle birlikte tabi olduğu rejimlerin özelliklerini ifade eder. Modern öncesi dönemde gelenek ve dini ölçütler etrafında şekillenen dış görünüş bireysel kimlikten ziyade toplumsal kimliğin göstergesiydi.³³⁷ Modern çağla birlikte bedene olan bakış açısı değişmiş, bireyler dış görünüşlerini ve kimliklerini seçtikleri yaşam tarzı etrafında

³³⁵ Ahmet Gökçen, “Homo-Screenus: Bir Teşhir Olarak Sosyal Medya Kullanıcısı”, *Sosyoloji Divanı*, Sayı 11, Ocak-Haziran 2018, ss.179-183.

³³⁶ Işık, s.83.

³³⁷ Ferhat Tekin, “Bedenin Teşhiri: Dile Gelen bedenden Duyuma Gelen Beden”, *Divan Sosyolojisi*, Sayı 11, Ocak-Haziran 2018, ss.133-134.

yeniden inşa etmiştir.³³⁸ Modern yaşamın önemli saç ayaklarından olan sekülerleşme bedene yepyeni bir anlam katarak, bedeni hor görülen ve günahın kaynağı olmaktan çıkartarak serbest şekilde sergilenen nesne haline dönüştürmüştür.³³⁹ Bugün bireyler tüketim kültürü üzerinden bedensel özelliklerini, kendi bireyselliklerini ve üsluplarını teşhir etmektedirler. Bu durum bedenin kimlik ve yaşam tarzı üzerinden teşhir edilip sergilendiğinin bir göstergesidir.³⁴⁰ Yaşamın her safhasında beden bir varlık göstergesi olarak kutsanmıştır. Bu düzenin içinde dindar kadınlar da sosyal olarak varlık göstermiş “bir şey görünüyorsa ya da gösteriliyorsa”³⁴¹ vardır söyleminin aktörü olmuşlardır. Onlar da herkes gibi görünerek var olma biçiminin içinde bir değer bulma düşüncesine sahip olmuşlardır. Mahremiyete yönelik sorun tam da bu noktadan çıkmaktadır. Sınırlar ihlal edilerek kişisel ve özel olan tüm alanlar bu düşünceyle aleniyet kazanmıştır.

Dünyevileşmenin bireyleri görünmez alandan görünür alana çekmesi kuşkusuz dindar kadınların hayatında belli dönüşümler yaratmıştır. Özellikle kent yaşamında değişimin belirgin olarak hissedildiği görünürlük, kimlikler üzerinde de okunmaktadır. 1970’li yılların dindar kadınlarının kimlikleri farklılıklar üzerinden değil, benzerlikler üzerinden şekillenmekteydi. Kadınların benimsedikleri rol/kimlik iyi anne, iyi eş üzerinden şekillenirken, 80’li yıllardan sonra dindar kimliği estetik üzerinden gerçekleşmiştir. Şık dindar kadın kimliğiyle estetik paydada eşitlenmeyi göze alan dindar kadınlar, görünmez alandan görünür alan çıkmışlardır. Medya aracılığıyla daha geniş alanda görünür kılınmak mahrem olan sınırların çözülmesine sebep olmuştur.³⁴²

Modern dönemde mahremiyeti dönüştürücü güçlerden biri de enformasyon teknolojilerindeki gelişimdir. Modern bireyler gerek televizyon, gerek tv programları gerekse sosyal medya aracılığıyla her şeyi gösteri alanına çekmiştir. Bu çağda teknoloji kültürünün hâkimiyetinde yürütülen ilişkiler, gerçek dünyayla olan bağı kopararak,

³³⁸ Tekin, s.140.

³³⁹ Bkz., https://www.academia.edu/25392658/Geleneksel_Dönemden_PostModern_Döneme_Beden_Anlayışının_Değişimi (erişim tarihi 21.06. 2019)

³⁴⁰ Ferhat, s.140.

³⁴¹ Ferhat, s.146.

³⁴² Barbarosoğlu, Şov ve Mahrem, ss. 139-140.

bireyleri imajlar dünyasına itmiştir. Fatma Barbarosoğlu'nun yaklaşımıyla modern kişiler kimliğini imaj yoluyla inşa etmiştir.³⁴³

Televizyon, internet, telefon ve günümüzün önemli iletişim ağı olan sosyal medyayla birlikte insanoğlu adım adım kendi mahremiyetinden kopartılarak panoptik³⁴⁴ bir sistemin nesnesi haline dönüşmektedir.³⁴⁵ Panoptik sistemle bireyler gerçek olmayan, sahip olmadıkları bir kimliğe bürünmektedir. Aynı şekilde internet ve içindeki sınırsız alternatiflerle, bireyler kendi iradeleriyle seçtikleri imajları ikonlaştırarak, herhangi bir zorlama olmaksızın, kendi istedikleri şekilde benliklerini sunarak, daha önce hiç tasavvur etmedikleri kimliklere dönüşmektedirler.³⁴⁶ Mahremiyetin ihlaline yönelik bu durum bizzat bireyin kendisi ve tercihleri tarafından gerçekleşmiştir. Bu bilgilerden hareketle dindar kadınlar da değişimin nesnesi haline dönüşmüştür. Dünden bugüne medya, internet, televizyon hayatımızın her anını görünür kılan sosyal ağların oluşturduğu teknoloji kültürü, mahremiyet ve aleniyet arasındaki mesafeyi daraltmış, kavramı kişilerin zihninde yeni formlara sokmuştur. Tüm bireylerde olduğu gibi, dindar kadınlar da bu teknoloji kültürünün içinde, benlik ve kimliklerini yeniden yapılandırarak inşa etmişlerdir.

Dindar kadınların mahremiyetine işaret eden konulardan biri de örtünmedir. Örtünme, Nilüfer Göle'nin yaklaşımıyla *“yaşamla sınırlı tutulması ve halkın önünde ifade edilmemesi gereken yasak ve mahrem bir alanın”* varlığına işaret etmektedir.³⁴⁷ Dünyanın varoluşundan bu yana toplumlar yaşadıkları dünyayı yasak olan ve yasak olmayan saha şeklinde ikiye ayırmışlar, dinin odağında oluşturulan kutsallık, bu yasaklılık durumuna ilişkin ortaya çıkmıştır.³⁴⁸ Bu bağlamda mahremiyeti, belli koşulların dışında içine müdahil olunamayan alan olarak tanımlayabiliriz.

Mevcut kültürün teamülü kadını evsel alana, erkeği kamusal alana bırakmıştı. Geleneksel kültürde kadının aile ve sosyal yaşamdaki konumlanışı, bir mahrumiyet

³⁴³ Fatma Barbarosoğlu, **İmaj ve Takva**, 11 Baskı, 2015, İstanbul, s.19.

³⁴⁴ Panoptik: Kelime anlamı olarak görülmeden gören, hükmedici iktidarın bakışı anlamını taşımaktadır.

³⁴⁵ Mehmet Ulukütük, Hakikatten Mahrumiyet Çağında Teşhire Teşne Olmak: Mahremiyet Versus Teşhir Manzaraları, **Divan Sosyolojisi**, Sayı 11, 2018, s.72.

³⁴⁶ Uğur Dolgun, **Enformasyon Toplumundan Gözetim Topluma**, 1 Baskı, 20015, Bursa, s.195.

³⁴⁷ Nilüfer Göle, **Melez Desenler**, 4.Basım, 2011, İstanbul, s.124.

³⁴⁸ Mustafa Aydın, “Mahremiyet ve Örtünmenin Dönüşümü”, **Eskiye Dergisi**, Sayı 12, Mart 2009, s.61.

oluşturmazken, evin öncelikli ögesi olan kadının mahremiyeti, onun aile dışında örtünmesini esas kılıyordu.³⁴⁹ Modern yaşamla birlikte bu anlayış dönüşüm yaşamış, kadının sosyal yaşamda var olması gelişmişlik göstergesi olarak görülmüştür. Kadının kamusal alanda görünür kılınması, örtü ve mahremiyet olgularını gündeme getirmiştir. Devlet ve modern otoriter yapının, kamusal alan tanımlaması dindar kadınların örtüleriyle kamusal alanda var olma problemini ortaya çıkarmıştır.³⁵⁰ Kadının örtünmesinin siyasal zeminde karşılık bulması ve laik kesimin başörtüsünü siyasal bir imge olarak nitelendirmesi modern giyim sorununu gündeme getirmiştir.³⁵¹ Siyasal konjonktürün kamusal alana nüfuz etmesi ve buradaki sınırları belirlemesi başörtülü kadınların evsel alan ve özel alana çekilmesine neden olmuştur. Ancak değişen koşullar ve varlığını toplumsal zeminde konumlandırma ihtiyacı, dindar kadınları birçok ‘var olma’ unsurlarıyla buluşturdu. Bu unsurların yarattığı değişim, kamusal alan ve özel alanın iç içe geçmesine hatta bu kavramların yeniden tanımlanmasına neden olmuş, mahremiyet ve örtünme konularında ciddi bir değişim yaratmıştır.

Özellikle modern yaşamla birlikte dinsel ve seküler yaşam arasında rekabet, çatışmalar ve iç içe geçmeler dikkat çekmektedir.³⁵² Analizlerini Müslüman kadının mahremiyeti ve örtüsü üzerinden gerçekleştiren Göle, Müslüman kadının mahremiyet telakkisini yansıtan örtünün kamusal alanda var olmasını, modern toplumsal cinsiyetin tek tipleşmesine meydan okuma olarak yorumlamıştır.³⁵³ Seküler ile dindar kadın farklı araçlar üzerinden, biri bedensel özgürlüğü, diğeri ise mahremiyet özgürlüğünü savunarak kamusal alanda var olmaya çalışmaktadır. Bu durum oluşturduğu kamusal karşıtlıklar, kişisel ile kamusal, benlik ile cinsellik, dinsel ile seküler arasındaki sınırları iç içe geçirerek bulanıklaştırmıştır.³⁵⁴

Örtünme tüketim kültürü içinde görünmenin ötesine geçerek, kendini yeniden konumlandırmıştır. Dindar kadınların sınıfsal yapısı değiştikçe, seküler yaşama ait olan şık olma, bakımlı olma, kaliteli tüketim gibi davranış kalıpları dindar kadınlar

³⁴⁹ Aydın, s.66.

³⁵⁰ Aydın, s.62.

³⁵¹ Aydın, s.63.

³⁵² Nilüfer Göle, **Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar**, 3.Basım, 2017, İstanbul, s.15.

³⁵³ Aydınalp, s.217.

³⁵⁴ Aydınalp, s.217.

tarafından özümsemiştir. Tüketim alışkanlıklarının benzemesi, kamusal alandaki zihniyet farklılıklarının silikleşmesine neden olarak dindar ve seküleri birbirine yakınlaştırmıştır.³⁵⁵ Nitekim Göle toplumun kendi farklılığını bulmasını modernizm olarak değerlendirmiş, kendi deseninin bulmadan modernliği üretemeyeceğini söylemiştir.³⁵⁶

Sonuç olarak mahremiyet ve örtünme İslami geleneksel kültür ve siyasi konjoktürün beklentisinin dışında kendine özgü bir gelişim izledi. İslami düşüncede kadını görünürlükten çıkarmayı amaçlayan örtünme, kadına modern/kamusal mantığına uygun daha şık bir görünüm kazandırdı.³⁵⁷

Bununla birlikte geçmişten günümüze örtünme, kadının cinsel kimliğini geride bırakan, onun birey olarak ön plana çıkmasını sağlayan bir görev üstlenmiştir. Bu yönüyle bir taraftan cinsiyet farkını ifade ederken, diğer yönüyle cinselliğin ön plan çıkmasını engelleyen örtü, İslami duyarlılığı olan kadınların kamusal alanda rahatça bulunmalarını³⁵⁸ ve toplumsallaşmasını sağlamıştır.

³⁵⁵ Aydınalp, s.217.

³⁵⁶ Nilüfer Göle, **Mahremın Göçü**, 2.Baskı, 2014, İstanbul, ss. 143-135.

³⁵⁷ Aydın, s.67.

³⁵⁸ Aydın, s.67.

II. BÖLÜM

UYGULAMALI ARAŞTIRMA

KENTLEŞMEYİ TECRÜBE EDEN DINDAR KADINLARIN MAHREMİYET TASAVVURLARINDAKİ DÖNÜŞÜM

Çalışmamızın bu bölümü konuya ilişkin alan araştırmasını içermektedir. Türkiye’de kentleşme tecrübesiyle dindar kadındaki mahremiyet algısında gerçekleşen değişimle ilgili elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Bulgular mülakat formunda yer alan sorular çerçevesinde, kent hayatının günlük yaşamlarına etkisi; mahremiyet ile ilgili görüşler; mahremiyetin boyutları olan beden, cinsellik, ev hayatı ve sözel iletişim konularına yönelik algı ve değişim; kent yaşamının mahremiyet algısına etkisi ve özelde dindar kadınların kentleşmeyi tecrübe ederken mahremiyet algısında gerçekleşen değişim ve mahremiyetten teşhire olmak üzere altı ana başlık altında incelenmiştir. Elde edilen bulgular araştırmacı tarafından kategorize edilerek alt başlıklar oluşturulmuştur.

1. Kent Yaşamının Dönüştürücü Etkisi

1.1. Kimlik Tanımlamaları: Dindar/Seküler

Katılımcılardan on kişi kendini dindar olarak tanımlarken, altı kişi seküler olarak tanımlamıştır. Üç kişi diğerlerinden farklı olarak kendilerini seküler dindar olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte derinlemesine mülakatta kendini önce dindar tanımlarken, kavrama yönelik bilgisi arttıkça seküler bir yaşama daha yakın olduklarına karar verip görüşünü değiştiren katılımcılarımız da olmuştur.

“Dindarım. Hayatımı dini öğretiler etrafında yaşarım.” (Hülya)

“Ben dini ibadetlerimi yerine getiren biriyim. Namaz kılar, oruç tutar ve Kur’an okurum. Ancak tercihlerimde her zaman dini referans almadığım için kendimi dindar olarak tanımlayamıyorum.” (Arzu)

“Ben dindar biriyim. Yaşantımı dini kurallar çerçevesinde şekillendiririm.”
(Gülcan)

“Dindar olduğumu söyleyemem. Günlük yaşantımda her zaman dini referans almam. Aldığım kararlar olaylar göre değişim göstermektedir.” (Ayfer)

“Seküler bir kimliğim var. Karar almamda isteklerim ve beğenilerim belirleyicidir. Dinin tercihlerimde etkisi yoktur.” (Emine)

“İnanç noktasında güçlü duygularım olduğu için dindar biriyim. Yaratıcının olduğunu bilmek, O’nun varlığını hissetmek dini duygularımı güçlendiriyor.” (Nilgün)

Kendisini dindar-seküler olarak tanımlayan katılımcılarımızın görüşleri şu şekildedir:

“Ben seküler dindarım. Bazı çevreler kadını İslam’da olmayan kalıp ve ideolojiler içinde tanımlayarak, onlara kendi inançları doğrultusunda bir rol biçiyorlar. Kadını kısıtlayan bu hükümler, otorite kurmak için uydurulan bir yöntemdir. Bunu gerçekleştirirken İslamiyet’i bir kılıf olarak kullanmaktadırlar. Oysa ki İslamiyet kadını dünyevi bir konum vermektedir.” (Aylin)

“Ben hem dindar hem de seküler bir yaşam sürdürmekteyim. Hayatımı sadece dini hükümlerle sürdüremiyorum ancak Allah’a olan inancım ve dini hükümler konusundaki hassasiyetim çok kuvvetlidir. Dinin emrettiği ibadetlerimi(namaz, oruç, kurban kesmek, ... vb.) yerine getirmeye çalışırım.” (Azra)

1.2. Kentte Yaşama Süresi

Katılımcılarımız, İstanbul’un göç alan yerleşkelerinde yaşayan ve kentleşmeyi tecrübe eden kadınlar arasından seçilmiştir. Görüşme yaptığımız bireylerin çoğunun ailesi göçle gelmiş, kendisi kentte doğmuş, modernleşmeyi deneyimleyen bireylerden oluşmaktadır. Dört katılımcı ise evlilik vesilesiyle kente yerleşmiş kişilerdir.

1.3. Kent Hayatının Gündelik Yaşama Etkisi

Görüşmecilere ilk olarak formda yer alan “ kent yaşamı günlük yaşamınızda nasıl bir değişim oluşturdu?” sorusu yöneltilerek kadınların kentleşmeyi tecrübe ederken yaşadıkları dönüşüm yoklanmak istenmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcılar konuya ilişkin görüşleri, kentleşmenin dinamikleri etrafında şekillenen ilişki ve davranış kalıplarıyla uyumlu sonuç vermiştir. Katılımcılar kentleşme olgusunu ve yarattığı etkiyi tahlil ederken kendisini içine katarak da değerlendirmede bulunmuştur. Ayrıca kent olgusunun yarattığı bireysel ve toplumsal etkiler, olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alınıp, bu durum yer yer eleştirilmiştir. Eleştirilerin merkezinde, yeni ilişki biçimlerinin yarattığı psikolojik ve toplumsal etkiler yer alırken, geçmişin ilişki kalıplarına yönelik bir özlemi de dile getirilmiştir.

Lisans mezunu bir çalışan olan katılımcı, kent yaşamının oluşturduğu etkiyi şöyle ifade ediyor. “... Şehir hayatı beni daha içe kapanık ve yalnız hale getirdi. Bu durum bireyselliğimi besledi. Özellikle çalışma hayatı beni baskı altına alıp, stres seviyemi yükseltti. Geleneksel normlardan uzaklaşmak hayatı, ailem ve benim için zor bir hale soktu. Önceden ilişkilerimiz daha sıcak ve gerçektir. Şimdi ise çıkar üzerine kurulu bir yaşamımız var...”

Başka bir katılımcı kent yaşamının etkisini şu şekilde değerlendiriyor. “Kent yaşamı sosyal ilişkilerimi ve kişiliğimi dönüştürdü. Özellikle çalışma hayatına dâhil olduktan sonra bu değişimler daha belirgin bir hal aldı. Çünkü ailemin geleneksel değerleri sürdüren bir yapısı var. Çalışma yaşamıyla bu değerler çözüldü, daha bencil birey oldum. Yaşamın içinde daha hızlı olmaya başladım. Rasyonel düşünme biçimi yerleşti. Önceden daha duygusal ya da herkesi düşünen bir yapım vardı. Şimdi ise daha bireyselim. Kişisel sınırlarım daraldı. İlişkilerimde daha resmiyim.”

Kentte yaşamayı olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla değerlendiren katılımcılar, şehir hayatının eğitim konusunda sağladığı fırsatlar ve sosyalizasyon sürecinde bireylere sunduğu imkanları olumlu yönleriyle değerlendirdiler. Şehrin olumsuz yönlerini ise, güven ve geleneksel kodlardan uzaklaşma olarak değerlendirdiler.

Öğretmen bir hanım olan katılımcı kent yaşamının sağladığı etkiyi şu sözlerle ifade ediyor: *“Şehirde yaşamamanın avantajı olduğu gibi dezavantajı da vardır. Kentin bana sağladığı geniş eğitim imkanları olumlu yönüdür. Şehirde yaşamıyordum okuma şansını elde edemezdim. Farklı kültürden insanları tanıma fırsatı yakaladım. Şehir hayatı bana ait özgür bir alan oluşturmanın yanı sıra sınırlarımı da öğretti. Pek çok sosyal faaliyete katılma olanağı oldu. Resim sergisi, sinema ve fuar gibi. Olumsuz yönü ise ilişkilerim daha mesafeli ve rasyonel bir hal aldı. Farklı kültürden insanların çokluğu güvenlik problemi oluşturdu. Özellikle çocuklarım üzerinde kent yaşamının pek çok olumsuz etkisi oldu. Geleneksel ilişkilerin sıcaklığından uzak, şehrin soğuk ve bencil ilişki örüntülerinde kimliklerini inşa ettiler”.*

Kent yaşamının etkisini olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendiren yüksek lisans öğrencisi ve bir memur olan bir katılımcı düşüncelerini şöyle dile getirdi: *“Kent yaşamının sosyal hayatıma önemli katkıları oldu. Özellikle kültürel olarak pek çok kaynaktan beslenmemi sağladı. Bunun aksine yarattığı dejenerasyonun etkisi de inkar edilemez. İlişkilerimde daha rasyonel ve realist olmakla birlikte insanlara olan güvenimi kaybetmeye başladım. Bu nedenle daha az insanla iletişim kuruyorum. Bu davranışımın insanlardan zarar görme olasılığından kendimi korumaya çalışıyorum.”*

Kent yaşamının, dini bilgiyi elde etme ve hayatı bu öğretiler çerçevesinde disipline etme sürecindeki etkisini değerlendiren katılımcı, *“kent hayatının dini bilgiye ulaşmam ve hayatımı bu çerçevede yaşamam yönünde dönüştürücü bir etkisi oldu. Geleneksel kaynakların dışında dinle ilgili temel kaynaklara başvurarak hakikati öğrenme sürecine girdim. Daha kitabi bir anlayış geliştirdiğimi söyleyebiliriz.”*

Kendisini “ev hanımı” olarak tanımlayan katılımcımız, kent yaşamını dünyevileşme bağlamında değerlendirerek görüşlerini bildirdi. Ona göre; *“kent yaşamı bireyleri dünyevi yaşama alıştırtıyor. Özellikle çalışma hayatı maddeci algının yerleşmesinde önemli bir araç oldu. Artık daha soğukkanlı, daha bireysel ve daha hesapçı insanlar haline geldik.”*

Kentin günlük yaşamdaki etkisini aile üzerinden değerlendiren katılımcımız, kadının çalışma hayatına dahil olmasının yarattığı olumsuz etkileri şöyle dile getirdi.

“Kent yaşamı, şartları itibariyle kadını çalışma hayatına itmektedir. Eskiden kadınlar iş hayatının içinde bu yoğunlukta yer almıyordu. Kadının iş hayatına dahil olması sorumluluklarını arttırmakla birlikte, aile bağlarını zayıflattı. Kadının alışması çift yönlü bir zorluk oluşturdu. Kadın anne rolü ile çalışma hayatındaki konumu onu bir kiskacın içine yerleştirmiştir. Kent yaşamının kadının hayatında yarattığı bu dönüşüm, kadının fitri olarak yapması gereken asli sorumluluklarından uzaklaştırmıştır. Bu, arada kalmışlık histerisi psikolojik sıkıntılarını beraberinde getirmiştir.” (Nilgün)

Kentleşmenin etkisini modernleşme üzerinden değerlendiren yüksek lisan ğrencisi katılımcımız, düşüncelerini şu şekilde ifade ediyor. *“Kentler birçok değişimin merkezidir. Değişimin unsurlarını bünyesinde barındıran bu mekanlar, kişilerin toplumsal ve bireysel yaşamında birçok dönüşüm sağlamıştır. Gerek sosyo-kültürel gerek sosyo-ekonomik değişimin yarattığı etki, bireyleri daha rasyonel, hesapçı ve soğuk ilişki biçimine itmiştir... Kentleşme, modernleşme süreci olarak değerlendirebilir. Çünkü kentler modern unsurların en kolay yaşam alanı bulduğu yerledir. Kentleşmeyi tecrübe ederken yerel kimliklerimiz çözülmüş, modern ve seküler yaşamın içinde yeni bir yaşam biçimine dnşmştir.”*

2. Mahremiyet Algısı

Katılımcılardan mahremiyet kavramının tanımını yapmaları istendiğinde, kendilerinde çağrıştırdığı anlam üzerinden hareketle kavrama yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır. Büyük çoğunluğu mahremiyet kavramını “zel alan/kişisel bilgi” bağlamında değerlendirirken bir katılımcımız kavramın hukuki boyutuna değinmiştir. Başka bir katılımcı ise ahlaki perspektiften kavramı açıklarken, diğer bir katımcı kavramın dini ve kültürel yönüne vurgu yapmıştır.

Kendisini ev hanımı olarak tanımlayan katılımcımız kavramın çağrıştırdığı anlamı şu şekilde açıklamıştır: *“Mahremiyet kişiye ait özel alandır. Bu kavram kişiye göre değişen bir şeydir. Kimileri için kişisel verilerdir, kimileri için ahlaki bir sınırlamadır”.*

Memur ve yüksek lisans ğrencisi olan katılımcımız mahremiyet terimini hukuki olarak değerlendirmiştir. *“Mahremiyeti, bireylerin aile yaşantısıyla ilgili bilgi ve kişisel*

veriler olarak düşünebiliriz. Ben kavramın daha çok hukuki yönüne dikkat çekmek isterim. Taraf olduğumuz olay ve düşüncelerden sorumlu olmamak, devlete karşı bilgilerimizin gizli kalması, özel sektör veya devlette çalışan insanların kişisel alanlarının belirlenmesi ve bu hakların güvence altına alınması olarak tanımlayabiliriz”.

Mahremiyet terimini ahlaki olarak açıklayan katılımcımız düşüncelerini şu şekilde ifade ediyor: “ *Davranışlarımızın, düşüncelerimizin ve yaşamla ilgili önemli olguların ahlaki bir uzantısı vardır. Bu sebeple mahremiyet olgusu benim için ahlaki bir anlam içermektedir. Utandığım, sakındığım, başkalarının bilmesinden çekindiğim her şey mahremdir”.*

Mahremiyet kavramını kutsal/dini olanla ilişkilendirerek açıklayan katılımcımız düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:“ *Bu konudaki sınırlarımı belirleyen inancımdır. Dinimin izin verdiği ölçüler benim için esastır. Ben inancımın belirlediği mahremi sınırlar içinde davranışlarımı sergiler, karşı cinsle bu sınırlar içinde ilişkiimi şekillendiririm. Kılık kıyafetimden örtünmeme, konuştuğum konulardan aldığım karalara varana kadar belirleyici olan dinimdir”.*

Mahremiyeti özel alan ve kişisel alan kapsamında değerlendiren sosyolog ve rehber öğretmen olan katılımcımız: “*Mahremiyet kişiye ait ve özel alandır. Yabancı bakışlardan sakınılan ve bireylerin izin vermediği kimselere kapalı olandır”* şeklinde tanımlamıştır.

3. Mahremiyet Kapsamı

Görüşmecilere, mahremiyetin kapsamı içinde gördükleri alanlar sorularak, kavrama yüklenen anlam ortaya çıkarmak istenmiştir. Elde edilen veriler genel olarak beden mahremiyeti, mekân mahremiyeti, kadın erkek ilişkisi bağlamında cinsel mahremiyet, aile mahremiyeti ve söz mahremiyeti şeklinde sınıflandırabiliriz.

Görüşme yapılan katılımcılardan yirmisi kavramı, “cinsellik ve cinsel hayat, düşünce mahremiyet, beden mahremiyeti, mekân ve aile mahremiyeti” konuları

kapsamında değerlendirmiştir. Katılımcıların çoğu mahremiyet kapsamında aile hayatı, cinsel hayat ve düşünce mahremiyetini dile getirmişlerdir.

Kendisini sosyolog ve rehber öğretmen olarak tanımlayan katılımcımız mahremiyet kapsamına giren konuları şu şekilde ifade etmiştir: “*Her alanda mahremi bir boyut vardır. Aklıma gelenler aile hayatı, düşünce mahremiyeti, beden mahremiyeti, cinsellik mahremiyeti ve sözel mahremiyettir*”.

Mahremiyetin kapsamını, düşünce mahremiyeti ve beden mahremiyeti olarak ele alan katılımcımız özellikle çocuk mahremiyetine değinerek düşüncelerini şu şekilde ifade ediyor: “*Ülkemizde düşünce mahremiyeti ihlali en çok işlenen suçlardan biridir. İnsanlar fiziki suçlardan çok fikri suçlarla ilgilenmektedirler. Bu durum düşünce mahremiyetini ihlal eden bir durumdur... Bu kapsamında ele alınması gereken konulardan biri çocuk mahremiyetidir. Aileler çocuklarını beden algısı ve kişisel alan konusunda eğitmiyor. Çocuklarımızın bir birey olduğunu unutmadan onları bu alanlarda eğitmemiz gerekiyor.*” (Emine)

Mahremiyet kapsamında kadın erkek ilişkisini ele alan katılımcımız harem ve selamlık boyutuna değinmiştir. Bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: “*Kadınlar ve erkelerin bir arada bulunmasını mahremiyet açısından sakıncalı buluyorum. Bu konuda dini hükümler bellidir. Geçmişte bu sınırlara dikkat edilirdi. Şimdi bu mesafeyi korumak zorlaştı.*” (Selma)

Mahremiyet kapsamında kılık kıyafeti(görünürlük) ele alan katılımcımıza göre; “*Kılık kıyafet mahremiyet kapsamında ele alınması gereken bir konudur. İnsanlar artık bu konuda fazlasıyla teşhirci. Bulunduğumuz çevrenin yerleşik kültürü, inancımız ve sahip olduğumuz normlar mahremi sınırlarımızı belirlemektedir. Başkalarını rahatsız etmeden ve bakışları üzerimize çeken aşırılıklardan uzak durmak insana ait asil bir tavidir.*” (Azra)

3.1. Ev/Mekân Mahremiyeti

Türkiye’de kentleşme tecrübesiyle dindar kadındaki değışen mahremiyet algısını tespit etmek için katılımcılarımıza yönelttiğimiz sorulardan bir diğeri “ evin mahremi

alan olup olmadığı, çevresindeki insanların evin içini görmesinin kendisini rahatsız edip etmeyeceği, yakın çevresinde ve toplumda bu konuda bir değişimin olup olmadığına dair”dir. Görüşmeciler kendilerine ait düşünce ve davranışlarıyla birlikte toplumdaki değişimi değerlendirmişlerdir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu ev içinin dışarıdan görülmesinin rahatsızlık oluşturacağını söylemiştir. Gün içinde perdelerini kapalı tuttuklarını belirtmişlerdir. Dört katılımcı evinin içinde, kendi kişisel mahrem alanını oluşturan yatak odasına izinsiz girilmesinden rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir.

Evin içini mutlak mahremi alan olarak gören bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Evet, rahatsız eder. Evimin perdelerini genellikle kapalı tutarım. Gelen misafirlerin ya da akrabalarımın yatak odama girmesini istemem.” (Seher)

“Evet, rahatsız eder. Evimin tüllerini hiç açmam. Akşamları ise kalın perdeleri kapatmadan ışıkları açmam.” (Nezahat)

“Aile içindeki kişilerin odamı görmesi beni rahatsız etmez. Ancak dışarıdan bir insanın görmesini uygun bulmam.” (Leyla)

Ev içini mahrem bir alan olarak gören, ancak perdelerin açıklığını yerleşim yerinin görünürlüğü açısından değerlendiren katılımcımız düşüncelerini şu şekilde ifade ediyor: *“Ev benim için mahremi bir alandır. Perdelerimi kapalı tutarım. Ancak bu durum evin yerleşim yeriyle değişebiliyor. Evimin ya da bulunduğum yerin gözetimden uzak olduğunu düşündüğüm yerde perdeleri açık tutabiliyorum.”* (Aylin)

İstanbul üniversitesi işletme bölümü mezunu olan katılımcımız düşüncelerini şu sözlerle dile getiriyor: *“ Evimin perdelerinin açık olması beni rahatsız etmez. Ama direkt gözetime açık olmak beni rahatsız eder. Bu konuda katı sınırlarım yoktur. Ben bakmadığım için başkalarının da bakacağını düşünmüyorum.”* (Ayfer)

Dini düşünce ve tutumlarından dolayı mahremiyetin yaşamında daha da önem kazandığını vurgulayan katılımcımızın düşünceleri şu şekildedir: *“Evimin içinin görülmesi beni rahatsız eder. Mahremiyet, yaşamımda çokça fark edilen bir olgudur. Bırakın dışarıdan gözetlenmeyi ev içinde, yani aile bireyleri arasında bile mahrem sınırları gözetmekteyim. Bu tutumumun şekillenmesinde dini değerlerim güçlü bir etkiye sahiptir. Bu noktada İslam’ın mahremiyet ölçülerini referans alarak aile içi ilişkilerim gelişmiş olmakla birlikte, kılık kıyafetim şekillenmiştir.”* (Azra)

Görüşmeye katılanların hemen hemen hepsi, ev içini mahremi alan olarak değerlendirmiştir. Katılımcılara ev mahremiyeti ile ilgili toplumda geçmişten bugüne herhangi bir değişim olup olmadığı sorulduğunda ise çoğunluğu yakın çevresinde yaşayanların ev mahremiyeti açısından herhangi bir değişim yaşamadığını ifade etmiştir. Ancak yerleşim yerleri çevreden merkeze doğru ilerledikçe bu durumun değişiklik gösterdiğini söylemişlerdir. Kentin daha merkezi yerleşim yerlerinde ev içinin daha görünür bir hal almasını sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapıdaki farklılıklara dayandırarak açıklamışlardır.

Ev içi mahremiyetin yerleşim yerlerine göre farklılık gösterdiğini ifade eden katılımcılarımız düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Bu durum bölgeden bölgeye değişiyor. Daha merkezi yerleşim yerlerinde yaşayan insanlarda çözülme ve değişim görülürken göç alan bölgelerin bu duruma dikkat ettiklerini düşünüyorum. Çünkü bu yerleşim yerlerinde geleneksel alışkanlıklar devam etmektedir.” (Arzu)

“Yakın çevremde çok bir değişim yok. Ancak toplumun bütününe değerlendirdiğimizde değişim vardır. Özellikle merkezi yerleşim yerlerinde bu değişim daha belirgindir. Mesela bizim yaşadığımız bölgede insanların genelde perdeleri örtülüken şehir içinde böyle değildir.” (Leyla)

“Oturduğum yerleşkede aslında çok değişim yok. Ancak toplumun genelinde bir değişim var. İnsanlar artık yaşadıkları alanları mahrem olarak görmüyor. Ev içlerini sosyal medyada paylaşıma açık hale getiriyorlar.” (Hacer)

“Bence “ev mahremiyeti” algısı toplumdaki ekonomik ve kültürel farklılıklara göre değişmektedir. Göç alan, kentleşmeyi tecrübe eden yerleşkelerde geleneksel tutumlar hala etkisini devam ettirmektedir. Buradaki insanlar için ev, mahrem alandır. Ancak merkezi yerleşkelere ilerledikçe değişen kültürel ve ekonomik yapıyla birlikte mahremiyet algısı da değişmiştir. İnsanlar evlerinin içinin görülmesinden rahatsızlık duymamaktadır. Birçok yerde perdelerin açık olduğunu görmekteyim.” (Ayfer)

“Değişimi toplumun her kesiminde gözlemlemek mümkün. Bu değişim yerleşkelerin konumuna ve niteliğine göre farklılık göstermektedir. Geleneksel alışkanlıklarını sürdürmeye çalışan bireyler ev içini mahrem olarak görüp perdelerini kapalı tutmuş olsalar da artık ev içlerini sosyal medyada paylaşmaktan çekinmiyorlar. Kentin merkezi yerlerinde yaşayan ve ekonomik durumu iyi olan bireyler evin içinin görülmesini sakıncalı bulmamaktadırlar. Ayrıca evin konumu manzaraya göre konumlanmış yerleşkelerde de perdelerin açık tutulduğu görülmektedir.” (Azra)

Katılımcımız Nilgün Hanım’ın ev içi mahremiyetin toplumsal tabanda gösterdiği değişim hakkındaki tespiti önemli bir noktaya temas etmektedir. Zira ev içi mahremiyetinin kentleşmeyi tecrübe eden yerlerde şeklen devam ettiği görülse de bu konuda çok taviz verilmektedir. Toplumun bu kesiminde ev içi mahremiyetin öneminin değişmesini sosyal medya araçları üzerinden açıklayarak, evlerinin içlerini gözetime açık hale getirdiklerini söylemektedir. Katılımcımız düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Toplumda mahremiyet olgusuyla ilgili bir değişim var. Şu anda çevremdeki insanlara sorsanız herkes evin içini mahrem alan olarak tanımlar. Bu insanlar mahremi açıdan evlerinin perdeleri kapalı tutsalar da sosyal medyada evlerinin içini hatta yatak odalarını bile paylaşmaktan çekinmeyen davranışlar sergilemektedir. Burada çelişki var. Mahremiyeti evin perdelerini kapalı tutacak kadar dikkat ederken sosyal medyada paylaşmak çelişkinin göstergesi. Sanırım bunun cevabı psikolojik açıdan tatmin olma isteğidir. Teşhir etmek, göstermek ve beğenilmek hoşumuza gidiyor.”

Toplumda ev mahremiyetinin değişimini televizyon programları ile açıklayan katılımcımız görüşlerini şu şekilde ifade ediyor: *“Toplumdaki değişimin fitili “Biri Bizi*

gözetliyor” programı ile gerçekleşti. Birbirimizin yaşantılarını gözetleme davranışı bu programla topluma öğretildi, böylece bu davranış toplumda normalleşti. İletişim kanallarının artması toplumda ciddi oranda dejenerasyona neden oldu. Bizim toplumumuzda enformasyon alanında gelişme, sanılanın aksine, amacının dışında bir gelişim gösteriyor. Bütün zamanını sosyal medyada geçiren bir yığın oluştu. Hatta günlük programlarını takip ettikleri diziye göre planlayan insanlar var.” (Emine)

3.2. Söz Mahremiyeti

Mahremiyetin görünümlerinden bir olan söz mahremiyeti, bireylerin yakınlık duyduğu kişilerle olan ilişkilerinden, kamusal alandaki ilişkilerine kadar uzana geniş bir alanı kapsamaktadır. Bireyler iletişim kurarken duygu ve düşüncelerini paylaşma isteği ile kimi zaman bunun gizli kalmasından yana bir davranış sergilerlerken kimi zaman açıkça konuşmaktan çekinmezler. Bu noktada sınırı belirleyen kişinin mahremiyet algısıdır. Her bireyin mahremiyet duygusu farklılık arz ettiği gibi bu durum kişilere, zamana ve mekâna göre değişiklik göstermektedir.³⁵⁹

Katılımcılara mahremiyet kapsamında yöneltilen sorulardan biri de söz mahremiyetiyle ilgilidir. Bu doğrultuda “insanlarla iletişim kurarken (sözel/internet/sosyal ağlar) herhangi bir sınır gözetip gözetmedikleri ve toplumda bu konuda geçmişten bugüne değişimin ne yönde olduğu” sorulmuştur.

Bu sorular çerçevesinde katılımcıların hepsi ilişkilerinde sınır gözettiğini ifade ederken, ilişki sınırlarını belirleyen kimi belli ölçütlerden söz etmişlerdir. Genel olarak kişilere duyulan güven, yakınlık derecesi ve kişilerin anlayış şekli konuların sınırlarını ve niteliğini belirlemiştir. Bazı katılımcılar sosyal ağlarda kişisel verilerin sınırı üzerinden mahremiyeti ele alırken, bazı katılımcılar düşünce mahremiyetine vurgu yaparak siyasi konuları telefonda konuşmadığına vurgu yapmıştır. Bu konuyla ilgili bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“İlişkilerimde sınır gözetirim. Özellikle günümüzde etkinliğini arttıran sosyal ağları kullanırken düşünce yapıma uygun kişilerle görüşürüm. Kişisel bilgilerim sınırlı

³⁵⁹ Çelikoğlu, s. 173.

düzeydedir, hakkımdaki her veriyi herkesle paylaşmam. Özellikle bilgi paylaşımının yoğunluk kazandığı sosyal medya benim için “daha çok ilgilerimi paylaştığım alandır, bilgilerimi değil.” (Arzu)

“Önemli konuşmalarımı yüz yüze gerçekleştiririm. Telefon konuşmalarının dinlenme ihtimali bu şekilde davranmamıza neden oluyor. Sosyal medya görünüme açık olduğu için kişisel verilerimi sınırlı tutuyorum. Son günlerde insanlara karşı olan güven eksikliğim samimi dostlarıma bile kendimi açmamı engellemektedir. Yine kısıtlı da olsa kişisel bilgilerimi kendisiyle yakınlık ve güven ilişkisi kurduğum kişilerle paylaşıyorum.” (Zeynep)

“Fikrîsel anlamda paylaşımcı biriyim. Ancak bu aralar adalet duygumu kaybettiğim için ilişkilerimde bazı sınırlar oluştu. Herkesle her konuyu konuşmuyorum. Sanırım bu durum güven duygumun azalmasıyla gerçekleşti.” (Emine)

“Aile yaşantıma ait kişisel verilerimi herkesle paylaşmam. Konuştuğum konular bireylere göre değişmektedir.” (Hülya)

“İlişkilerimde sınır gözetirim. Özellikle günümüzde bilgi akışının hızlı olduğu sosyal medyada siyasi, duygusal ve kişisel bilgilerimi paylaşmamaya özen gösteririm. Böyle düşünmememin iki nedeni var: birincisi ülkemizde düşünce özgürlüğü yok, düşünce mahremiyeti güvence altında değil. Düşüncemin çeliştiği insanlar manevi olarak bir cezalandırma görevini üstleniyorlar. İkinci ise herkesin hayatımla ilgili detaylı bilgi sahibi olmasından rahatsızlık duymaktayım.” (Nilgün)

“İlişkilerimde sınır gözetirim. İlk tanıştığım insanlarla daha mesafeli diyalog kurarken, samimiyet ilerledikçe dostça hitaplar, yakınlık içeren ifadeler kullanırım. İletişimdeki sınırimi belirleyen bir diğer kriter ise, dostlarım dediğim insanlar arasında bile konunun niteliği, kişinin kapasitesi ve dünya görüşüdür.” (Aylin)

Kendileriyle görüşülen katılımcıların iletişim sınırlarıyla ilgili verdikleri bilgilerden sonra, katılımcıların toplumdaki söz mahremiyeti ile ilgili değişimi ve özelde dindar kadınların bu konuda yaşadıkları değişimi tahlil etmeleri istenmiştir.

Katılımcıların tamamı toplumun mahremiyet algısında ve şeklinde değişim olduğunu söylemiştir. Geçmişte mahremi alanda değerlendirilen konuların bugün aleniyet kazandığı, rahatlıkla konuşulabilen konular haline geldiğini ifade etmişlerdir. Özelde dindar kadınların mahremiyet tasavvurlarını değerlendiren katılımcılarımız, her bireyin olduğu gibi dindar kadınların da değişimin unsurlarından etkilendiğini, kendi desenlerini oluşturduğunu söylemişlerdir.

Dindar kadınların mahremiyet algılarındaki değişimi kendini kanıtlama ve eşitlik duygusu altında değerlendiren katılımcılarımızın düşünceleri şu şekildedir:

“Toplumun mahremiyet algısında olumlu ve olumsuz yönde ciddi bir değişim var. Olumlu yönü bireylerin mahremiyet olgusuna yönelik bilincin artmasıdır. Bilinç düzeyi artarken insanlarda güvensizlik görülmüştür. Ancak bu bilincin zıttı olan davranışlar da sergilenmektedir. Eskiden daha özel ve dar dairede kalan şeyler bugün gözler önünde yaşanmaktadır. Burada söylem ve eylem arasında bir çelişki var. Bu kadar güvensizken neden her şey bu denli göz önünde? Her insan gibi dindar kadınlar da bu sistemin bir parçasıdır. Değişim onlar için de kaçınılmaz. Dindar kadınların eskiden mahrem saydıkları şeyler bugün aleniyet kazandı. Yani onlarda kent yaşamında çözüldü. Dindar çevrede entelektüel bir çizme adına bir teşhircilik çabası var. Buna eşit hissedeme duygusunun sebep olduğunu düşünüyorum. Kendilerini ispat etmek istiyorlar. Bunu hedef ulaşmak için modern dünyanın araçlarını kullanmaktadırlar. Mesela artık lüks butiklerden giyiniyorlar, hugo gibi ekonomik düzey vurgusu öne çıkaran cafelerde vakit geçirmektedirler. Bunun altında yatan düşünce “belli zümreye ait tüketim davranışlarını ve sosyalleşme biçimlerini bizde yapabiliriz” algısıdır. Mütedeyyin insanlardaki bu davranışların sebeplerinden biri de insanların belirlediği dindar kimlik ölçütlerinin aksine, dünyevi olarak kendilerini inşa etme çabalarıdır”. (Arzu)

Dindar kadınların mahremiyet algılarındaki değişimi enformasyon araçları ve göstergeler üzerinden değerlendiren katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Bu konuda toplumsal değişimi iki açıdan değerlendiriyorum. Birincisi teknolojik araçları daha yoğun kullanıyor olmamız. Özellikle sosyal medya aracılığıyla her şey aşikar hale getirdiğimiz günümüzde mahremiyetin sınırları incelmıştır. Kişiler kendi

değerlerini başkalarının görüşlerine göre belirlediği için sosyal medyaya yönelmektedir. İkinci olarak geçmişte insanlar arasında daha samimi ve güçlü bağlar vardı. Kişiler kendi tarzında insanlarla iletişim kurarak sosyalleşiyorlardı. Şimdi ise sosyal ağlarla daha geniş kitlelerle iletişim sağlanarak beklide hiç tanımadığımız kişilerin bizimle ilgili bilgi sahibi olmasını sağlıyoruz. Bu durum mahremiyetin sınırlarını daraltmıştır. Dindar veya seküler fark etmeksizin her insanı etkilemektedir”. (Seher)

“Toplumda değişim var. Özellikle teknolojik araçların hayatımızın merkezine yerleşmesiyle iletişim sınırlarımız değişmiş, bilgi kirliliği artmış ve mahremi sınırlar daralmıştır. Değişim herkesi etkilediği gibi dindar kadınları da etkilemiştir. Artık “dindar kesimi” daha fazla medyada, sosyal ağlarda, farklı mekânlarda görmekteyiz. Görünürlükleri arttığı gibi mahremiyet algısı ve şekli değişmiştir.” (Neslihan)

“Toplumsal değişimi yoğun bir şekilde görüyorum. Mesela eskiden insanlar başörtüsü için, dini değerleri için savaş veriyorlardı. Şimdi ise dindar kesim kendini sergileme savaşı veriyor. Bu sergileme araçları sosyal medyadır. Artık sınırlar kolay ihlal ediliyor. İnsanlar ev içi yaşamlarını ve bedenlerini sosyal medya araçlarıyla teşhir etmektedirler. Bu mecralarda kendilerini hayallerindeki gibi yansıtmaktadırlar. Mesela moda ikonuymuş gibi”. (Zeynep)

Toplumsal değişimi geleneklerin çözülmesi üzerinden değerlendiren katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Toplumda değişim var. Geçmişte geleneklerde, örf ve adetlerimizden gelen normlar bizim kimi davranışımızın sınırlarını belirlerdi. Şimdi ise eskiye dair bu normların koruyuculuğu ortadan kalktı. Bireyler kimi etkinlikler konusunda yarış haline girdiği için had kavramı unutuldu. Dindar kadınlar da bu toplumun bir parçasıdır. Onlar da değişimi herkes gibi yaşamaktalar”. (Hacer)

Toplumsal değişimi, dinin mahrem saydığı konular üzerinden değerlendiren katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Önceden dinin mahrem saydığı konular konuşulmazdı. Şimdi ise bu bakış açısı değişti. Artık ilmi açıdan bilgilenmek adına bu konular rahatlıkla konuşulmaktadır. Dindar kadınlar da herkes gibi bir değişim yaşamaktadır. Bugün onların toplum içinde daha görünür olmaları, kendileriyle ilgili bilgileri daha rahat konuşmalarını sağladı”. (Hülya)

Toplumsal değişimi karşı cinsele konuşulan konular üzerinden değerlendiren katılımcımız artık bu alanın genişlediğini dile getirerek düşüncelerini söyle dile getirmiştir:

“Geçmişle bugünü değerlendirdiğimizde mahremi alana dahil edilen konuların azaldığını görmekteyim. Özellikle cinsel konular, kadın erkek fark etmeksizin herkesin rahatlıkla konuşabildiği şeyler arasına girdi. Eskiden bu konuda rahatça kendini ifade edemeyen dindar ya da muhafazakâr kesim, gerek günlük yaşamda gerekse sosyal medyada bu konuların konuşulmasından bir rahatsızlık duymuyorlar. Ancak bu konuda mahrem sınırlara dikkat eden bir kesim de var”. (Leyla)

Söz mahremiyeti kapsamında toplumsal değişimi, davranış ve üslup üzerinden değerlendiren katılımcımızın düşünceleri şu şekildedir:

“Toplumun dindar kesiminde gözlemlediğim değişimlerden biri, nezaket sınırının ortadan kalkmasıdır. Nezaket ve inceliği zayıflık olarak algılayan, ahlaksızlık yapmayı yada yanlış davranmayı mubah gören bir zümre oluştu. Oysa ki dindar insanlardan beklenen bir zarafet ve edep var. İnsan hayatına yön veren din, yasa, sosyal normlar ve öğretiler, yaşamın kıyısına itildiğinden ahlaki yozlaşma yaşamaktayız”. (Aylin)

Söz mahremiyeti kapsamında toplumsal değişimi değerlendiren katılımcımız değişimi, bilinç, ahlak ve kitle iletişim araçları üzerinden şu şekilde açıklıyor:

“...Toplumda kötüye doğru giden bir değişim var. Mahremiyet algısındaki değişim öncelikle bilinçaltı işlem süreciyle gerçekleşti. Sosyal medya, televizyon ve diziler etkisiyle, saklı kalması gereken özel konular mahrem alandan çıkartılarak normalleştirildi. Önceden anne babanın yanında izlenmekten utanılan görüntüler şimdi

hep birlikte ailecek izleniliyor. Özelde dindar kadınlardaki değişimi ele aldığımızda da durum bundan farksız değil. Onların da görsel ve iletişimsel sınırları değişti. Dindar bir kimlik görüntüsü sergilemiş olsalar da eylem planında dini karşılığı olmayan davranışlar görmekteyiz. Yalan konuştuklarına ve adalet duygusundan yoksunluklarına çok kere şahit oldum. Davranışları dindar insanların sergilemesi gereken eylemlerle uyuşmuyor”. (Nilgün)

Dindar kadınların değişimini ekonomik değişimle açıklayan katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Dindar kadınları toplum içinde eskiye nazaran daha girişimci ve özgüvenli buluyorum. Bu durumun nedeni ekonomik özgürlüklerini elde etmeleridir. Sosyal ve bireysel yaşamlarındaki elde ettikleri değişim, onları paylaşıma daha açık hale getirmiş, duygusal açıdan tatmin sağlamıştır”. (Ayfer)

Genel olarak katılımcıların söz mahremiyeti kapsamında verdikleri cevaplar toplumda değişimin olumsuz yönde olduğudur. Değişimin kaçınılmaz bir süreç olduğunu ifade eden katılımcılarımız, mahremiyet olgusundaki değişen algının sebebinin bazı unsurlara dayanarak açıklamışlardır. Teknolojik ilerleme, sosyal ağların etkin şekilde kullanımı ve bu araçların değiştirdiği bilinç bu konudaki evrilmenin unsurları olarak görülmüştür.

Sonuç olarak, kişiler (sosyal medya, telefon ve internet gibi ağlar) iletişim kurarken, mahremiyet sınır ve algılarında değişim yaşamışlardır. Verilen cevaplar, mahremiyet algısının dönüşümüne neden olan unsurları, sosyal ağların etkin kullanımı, ekonomik özgürlük, kültürel değişim, toplumda görünürlük kazanma, ahlaki değişim, dini öğretilerin dışarıda bırakılması, kendini kanıtlama ve eşitlik duygusu olarak sıralamamızı sağlamıştır.

3.3. Cinsel Mahremiyet

Mülakat esnasında “cinsel mahremiyet” kapsamında sorulan sorulardan birisi de katılımcıların “flört eden dindar kişilerin el ele tutuşması ve öpüşmesinde herhangi bir

sakınca görüp görmediği, bu konuda toplumda değişim olup olmadığı ve dindar kadınları bu değişimin içinde nasıl değerlendirdikleridir.

Katılımcılarla yapılan görüşmede cinsellik konusunun mahremi alanda kalması yönünde bir yoğunlaşma var. Görüşmecilerin on yedisi flört eden dindar insanların el ele tutuşmaması ve öpüşmemesi yönünde bilgi verirken, bu konuda dini, ahlaki ve toplumsal değerlere vurgu yapmışlardır. İki katılımcı ise bu konuda bireylerin davranışlarıyla ilgilenmediklerini belirtmiştir. Bir katılımcı ise el ele tutuşmanın olabileceği ancak öpüşmenin dinen ve ahlaken uygun olmadığını söylemiştir.

Görüşmede “dindar kişilerin el ele tutuşması ve öpüşmesinde sakınca gören” ve bunu dini hüküm ve ahlaki değerlerle dayandıran katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Bu konu, bana veya sana göre değişen bir durum olmayıp, dinde kesin hükmü olan bir konudur. Dini olarak uygun olmayan bu davranış, kişilerin inancından ve değerlerden verdiği tavizdir”. (Arzu)

“Kesinlikle sakınca görüyorum. Bu tip yakınlaşmaların daha dar bir dairede kalması, helal ve haram sınırlarına dikkat edilmesinden yanayım. Karşı cinsler arasında nikâh olmadan bu tip yakınlaşmaları uygun görmüyorum”. (Seher)

“Ben bu tip davranışları sakıncalı buluyorum. Özellikle dindar insanların böyle davranış sergilemesini kabullenemiyorum. Çünkü din, bu insanların kimlikleri üzerinde temsil ediliyor. İnsanlar dindar kişilerin bu tutumları üzerinden dini kötüleyip, kutsal sayılan duygu ve inançları değersizleştirilebiliyorlar”. (Nilgün)

“Nikâhsız ilişkiler dinen haramdır. Bu konularda kuralları ve sınırları belirleyen Allah’tır...” (Aylin)

“Ben bu davranışları sakıncalı görüyorum. Sakallı, başörtüsü ya da dini simgesiyle öne çıkan bireylerde bu davranış normal karşılanmıyor. Çünkü dini öğretilerde mahremiyet vurgusu vardır. Dindarlıkla çelişen bir durum bu...” (Selma)

Katılımcılarımızdan iki kişinin bu konudaki değerlendirmesi, dindar ya da seküler kimliğin dışında, olgunun ahlaki yönüyle ilgilidir. Onların düşünceleri şu şekildedir:

“Bence iki insan arasındaki münasebetler özel ve mahremidir. Bu münasebet, bireylerin seküler ya da dindar olmasından ziyade, ahlaki duruşlarıyla ilgilidir”. (Leyla)

“Bu konuda dindar ya da seküler ayrımı yapmıyorum. Kesinlikle beni rahatsız eder bir davranış. Herkesin sınırları ve çizgileri var”. (Ayfer)

Cinsel mahremiyeti, dindar insanların eleştiri kültürü üzerinden açıklayan katılımcımızın görüşleri şu şekildedir: *“Ben bu konuda sakıncadan ziyade dindar olanların başka insanların davranışlarını eleştirirken kendilerinin de bu eylemi yapmasını garip buluyorum. Aslında önemli olan kimin ne yaptığından çok senin karşıdaki insanları eleştirmeden, empati kurarak onlara yaklaşman. Kısacası kimin ne yaptığıyla hiç ilgilenmem. Sınırım bu durum rahatsız etmez”.* (Emine)

Cinsiyet mahremiyeti kapsamında toplumsal değişimi değerlendiren ve özelde dindar kadınların değişimini tahlil eden katılımcılarımız, dindar ya da seküler fark etmeksizin herkesin değişim yaşadığını ve olumsuz yönde seyreden bir dönüşüm olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşmeler esnasında dindar kadınların bu konudaki değişimi irdelendiğinde, bu durumu modern unsurlar, teknolojik gelişmeler, eşitlenme duygusu, kültürel değişim, geleneklerin çözülmesi gibi sebepler etrafında açıklamışlardır.

Geçmişle bugün arasındaki sevgililerin durumlarını mahremiyet açısından değerlendiren katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Bu konuda geçmişten günümüze ciddi bir kırılma var. Mesela benim öğrencilik dönemimde erkeklerle kızların el ele tutuşması çok azdı. Dindar bireyler bu durumu aralarında dini nikâh kıyarak çözmeye çalışıyorlardı. Şimdi ise her şey normal algılanıyor. Kadın erkek ilişkileri arasındaki sınırın korunmasında bir duyarsızlaşma

oluştı. Bu duyarsızlaşmayı büyük şehirlerde daha fazla görmekteyiz. Küçük yerlerde insanlar nispeten daha dikkatli davranıyor”. (Arzu)

Toplumdaki değişimi dindar kadınların toplum içindeki görünürlülüğünün artmasıyla ilişkilendirerek değerlendiren katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Önceden dindarlık tanımı bu kadar yerleşik miydi bilmiyorum. Sanki dindarlık daha şekilseldi; namaz kılmak, oruç tutmak gibi. İnsanlar alkol alırlardı, aynı zamanda cumaya da giderdi. Ancak üniversiteye giderken dindarlık düzeyleri arasındaki farklılıklarla yüzleştim. Özellikle büyük şehre geldikten sonra toplumdaki değişikliklerin farkına vardım. Önceden geleneksel anlayıştan kaynaklı farklılıklar yok gibiydi ya da görünmezdi. Son dönemlerde cemaatlerin etkisiyle birlikte dindarlık görünümünde artış var. Eskiden günler vardı. Şimdi Kur'an okuma günleri var. Toplumda daha önceden dini görüntü bu kadar yoktu. Ama şimdi toplumda mütedeyyin görünmenin popüleritesi arttı. Birçok kişi şekilsel olarak örtünmektedir. İçerik olarak bunu bilemiyorum. Tesettürün moda haline gelmesiyle örtünmeyi tercih eden bir kesim doğdu. Kimi dindarlar bu akıma kapıldı. Son dönemlerde dindarlığın görünümünün artmasıyla birlikte bu kesimde el ele ya da daha samimi davranışlar sergilediğini görmekteyiz”. (Emine)

Dindar kadınların değişimi kaçınılmaz bir süreç olarak değerlendiren katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Günümüzde birçok gelişme değişmeyi mecburi kılmaktadır. İnsan toplumsal bir varlıktır. Bulunduğu toplumun deseni, kültürü, sahip olduğu unsurlar değişimin genel karakterini oluşturmaktadır. Kuşkusuz dindar kadınlar da bu toplumun bir parçası olduğu için, toplumun her ferdi gibi değişimi tecrübe etmektedir. Dindar kadınların cinsel mahremiyet konusunda, geçirdikleri değişimi değerlendirdiğimizde eskiye oranla muhafazakâr tutumlarının çözüldüğünü görmekteyiz. Onlar da her birey gibi sevgilileriyle el ele sosyal yaşamda bulunmaktalar. Önceden dindar kesim karşı cinsle olan münasebetini dinin ve kültürün etkisiyle daha saklı ve daha dikkatli yaşardı. Şimdi ise durum bunun aksine bir seyir izliyor.” (Azra)

Dindar kadınların değişimini modernleşme, sosyal paylaşım ağları ve eşitlenme güdülerinden değerlendiren katılımcılarımızın görüşleri şu şekildedir:

“Toplumda değişim var. Önceden bizleri sınırlayan kurallar, değerler ve normlar vardı. Şimdi ise bu kuralların dışında sınır tanımaz bir haldeyiz. Dindar kadınlarda artık sınır tanımıyor. Özgürlük adı altında eşiyle ya da sevgilisiyle herkesin görebileceği platformlarda özel görüntülerini paylaşıyorlar.” (Hülya)

“Toplumda geçmişten bugüne değişim görmekteyiz. Eskiden utanma vardı. Modernleşme ve teknolojik gelişmeler mahremiyeti sokaklara taşıdı. Dindar, tesettürlü bayanlar artık başörtülerini dindarlığın göstergesi ya da sınırı olarak görmüyorlar. Onlarda her şeyi yapabileceklerini göstermek için, toplumun diğer kesimiyle eşitlenme duygusuyla pek çok sınırı ihlal ediyorlar”. (Zeynep)

“Toplumda değişim var. Önceden insanlar geleneklere bağlı ve daha dikkatli yaşarlardı. Şimdi ise insanlar birçok temel kaynaktan doğru bilgiye ulaşmış olsalar da ahlaki bir yozlaşma yaşanmakta. Bu konuyu dindar kadınlar açısından değerlendirdiğimizde eskiden dini öğretiler etrafında davranışlarını sergilerlerken, şimdi modernlik adı altında, dinden bağımsız yeni davranış kalıpları geliştiriyorlar. Dindarlık artık şekilden ibaret oldu. Dindarlığın görünümü artsa da niteliği azaldı. Artık dindar ve başörtülü kadınları erkek arkadaşlarıyla sosyal yaşamın her alanında görmekteyiz.”

Dindar kadınlardaki değişimi televizyon programları ve popüler insanların hayatları üzerinden değerlendiren katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Toplumun cinsel mahremiyet algısında değişim görülmektedir. Bu algının yönetimi daha çok televizyon programları, diziler ve medyatik insanların yaşamları üzerinden gerçekleşti. Sürekli bu araçlarla servis edilen örüntüler insanların bilincini etkiledi ve mahrem olan konuların normal bir şeymiş gibi algılanmasına neden oldu. Kuşkusuz dindar kadınlar da diğer insanlar gibi bu unsurların etkisi altında kaldı. Artık onlar da sevgilileriyle el ele ya da daha samimi hallerde görünüyorlar. Hatta Bunu sosyal medyada paylaşmakta beis görmüyorlar”. (Sermin)

Görüşlerini aktardığımız katılımcılara göre, toplumun genelinde cinsel mahremiyet algısı çözülmüştür. Artık sakınılan ya da özel alanda kalan bir davranış olarak görülmemektedir. Geçmişten bugüne anlayışın değişiminde etkili olan unsurlar ise modernleşme, özgürlük, eşitlenme, geleneklerin çözülmesi, dini etkinin zayıflaması, popüler insanların yaşamları, televizyon, tv programları ve sosyal medya unsurlarıyla açıklamışlardır.

Türkiye’de mahremiyet algısı yerleşim yerlerinin niteliğine göre değişim göstermektedir. Nitekim araştırma örneklemimiz kırsaldan göç alan, geleneksel ve dini öğretilerin hala etkisini sürdürdüğü yerleşim yerinde gerçekleştiği için muhafazakar tutumlarını sürdürmeye çalışan bir kesimi görmekteyiz. Merkezi yerleşkelere doğru gidildikçe ve eğitim düzeyi farklılaştıkça bu durumun değiştiğini, muhafazakar mahremiyet algısının yerini kişisel mahremiyet algısının aldığını görmekteyiz. İnsanlar mahrem sınırlarını dinin, ahlakın ya da hakim kültürün etkisinden uzakta, kendi tercihleri ve modern unsurların şekillendirmesiyle oluşturur hale gelmiştir.

3.4. Beden mahremiyeti

3.4.1. Ses

Beden mahremiyeti kapsamında ele aldığımız konular ses, el ve görünürlülüktür. Katılımcıların bu konular etrafında değerlendirdiği beden mahremiyeti, bireysel ve toplumsal yaşamdaki değişimi görmeye yöneliktir. İlk olarak görüşmecilere sesin mahrem olup olmadığı, bu konuda bir sınır gözetip gözetmedikleri, toplumda ve özellikle dindar kadınlarda bu konuda bir değişim olup olmadığı yönünde sorular sorulmuştur. Görüşmecilerden on beş tanesi sesin mahremiyet kapsamında olduğunu ifade ederken, iki katılımcı sesin mahremiyet kapsamında değerlendirilemeyeceğini söylemiştir. İki katılımcı ise sesin bazı koşullarda mahrem olabileceğini söylemiştir.

Sesin, kişinin mahremiyet alanına girdiğini, yakınlık derecesinin üslup ve ses tonunu belirlediğini düşünen katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Ses mahremiyet alanına girmektedir. Hitap önemlidir. Yabancılarla resmi üslupla konuşurken, yakın olduğum kişilerle ses tonumda ve ifadelerimde daha

samimiyimdir. Yakın saydığım insanlarla dahi mahremiyetimi korurum. Her şeyde olduğu gibi bu konuda da geçmişten günümüze değişim var. Eskiden kadınlar daha kısık bir sesle az ve öz konuşmaktaydı. Şimdi ise daha yüksek sesle sakınmadan konuşulmaktadır". (Arzu)

Sesin tonlamasını mahremiyet açısından ölçü kabul eden katılımcılarımızın görüşleri şu şekildedir:

"Ses" mahrem alana girer. Sen tonu sözlerin etkisini değiştirebilir. Çevremde ya da sosyal medyada son zamanlarda başörtülü kızların şarkı söylemesini görmekteyim. Geçmiş dönemlerde kadınların sesini diğer odadaki insanlar duymazken şu an bu sınırlar gözetilmiyor. Bu durum birçok şeyin değiştiğinin bir göstergesidir". (Seher)

"Ses mahrem alana girer. Sesteki tonlama konuştuğun şeyin anlamını değiştirebilir. Geçmişte erkekler kadınların sesini duymazdı. Harem ve selamlık vardı. Şimdi ise sınırlar daraldı. Erkekler ve kadınlar bu ölçülere dikkat etmemektedir". (Neslihan)

Sesin ancak bazı durumlarda mahrem sayılacağını söyleyen katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

"Sesin mahremiyeti duruma göre değişen bir şeydir. Aslında biraz da yakınlık derecesi belirliyor. Evde konuştuğum ses tonlamasıyla diğer erkeklerle konuşmam. Eğer bir yerde cinsel kimlik ön plana çıkıyorsa dikkatli davranırım". (Emine)

Ses ve mahremiyet ilişkisini dini açıdan ele alan katılımcımızın değerlendirmesi şu yöndedir:

"Ses mahrem alana girer. Dinen kadın sesinin erkek tarafından duyulmaması gerekir. Fakat ben bunu kadına karşı engelleme olarak görmekteyim. Burada mahremiyet açısından sınırı oluşturan şey erkeklerde cinsel bir dürtü oluşturmamaktır. Bu konuda yeterince bilgim olmasa da belli normlar çerçevesine kendi anlayışım var. Eskiden toplumda kadın sesi mahrem olarak görülürken şu an değil. Kadınlar yüksek

sesle kahkaha atabiliyor, şarkı söyleyebiliyorlar. Bu durum dindar kadınlar için de geçerli”. (Selma)

Ses mahremiyetini toplumsal değişim ve özelde dindar kadınlar üzerinden değerlendiren katılımcılarımızın görüşleri şu yöndedir:

“Kadının sesi mahrem alana girmektedir. Erkeklerin bulunduğu ortamda veya yabancı ortamlarda kadınlar ses tonuna dikkat etmelidirler. Toplumda değişim var. Özellikle dindar kadınları ele aldığımızda diğer kadınlarla eşitlenme duygusuyla birçok eylemi gerçekleştirmekten çekinmediklerini görmekteyiz. Davranışların ahlaki norm ve değerlerle, dini öğretilere uyumluluğuna bakılmaksızın bu davranışlar sergilenmektedir.” (Hacer)

“Ses mahrem alana girer. Mesela kadınların sosyal yaşamadaki ses tonlaması mahremiyet açısından önemlidir. Karşı cinsin nefsinin uyandıracak bir ses tonu mahremi açıdan sakıncalıdır. Pek çok değiştiği gibi bu konudaki sınırlar da değişmiştir. Dindar insanlar için dinin öğretileri bir sınırı belirler. Eylemlerimizdeki ölçüyü belirleyen normları ortaya koymaktadır. Sanırım dünyevileşmek bu sınırı daralttı. Mesela günümüzde tesettürlü youtuberlar var. Başörtülü kadınlar şarkı söylemektedir. Bunlar değişimin dünyevi bir yansımasıdır.” (Zeynep)

Ses mahremiyetini ahlaki normlar ve geleneksel davranış örüntüleri üzerinden ele alan katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Ses mahrem alana girer. Büyüklerimizden öğrendiğimiz bizden yaşça büyüklerin ve erkeklerin yanında kadınların sesinin çok yüksek olmamasıdır. Kadın ve erkek arasındaki ölçüyü ahlaki sınırlarımız belirlemekteydi.”

Sesi mahrem olarak kabul etmeyen, bu konudaki sınırları başkasını rahatsız etmemek yönünde belirten katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Bence ses mahrem değildir. Tabi burada bir sınır var. Ses yüksekliği ve tonu başkasını rahatsız etmeyecek düzeyde olmalı. Bence konuyu dindar ya da seküler olarak ayırmamak gerekli. Herkes bir başkasının hukukuna, sınırlarına saygı göstermeli.

Toplumda değişim var. İnsanlar yüksek sesle konuşuyor, başkalarını rahatsız edecek şekilde kahkahalar atıyorlar. Önceden bu tip durumları çok nadir görüyorduk. Şimdi dindarı seküleri fark etmeksizin herkes aynı şekilde davranıyor.” (Leyla)

Yapılan mülakatlarda katılımcıların verdiği cevaplar çerçevesinde sesin mahremiyet kapsamında değerlendirilmesi bazı unsurlara bağlanmıştır:

Kadınlar için,

- Cinsel kimliğin yada dişiliğın ön planda olması,
- Ses tonunun cazibeli ve şuh olması,
- Kişilerin iletişim halindeyken ciddiyetini korumaması.

Katılımcılara sesin mahremiyetiyle ilgili yönelttiğimiz sorular neticesinde toplumda ve özellikle dindar kadınlarda değişim olduğu yönünde cevaplar alınmıştır. Mutlak manada değişimin kaçınılmaz olduğunu vurgulayan katılımcılarımız, özelde dindar kadının değişimini belli saptamalarla ortaya koymuşlardır. Dindarlığın simgesi olan başörtülü kadınların şarkı söylemesi, yüksek sesle kahkaha atması ve youtober olarak sosyal medyada yer almaları mahremiyet açısından değişimin göstergesi olarak sunulmuştur.

Dindar kadının değişimini kuşaklar arası farklılıklar üzerinden değerlendiren katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Bir kuşak öncesi dindar kadın, toplum içinde sesiyle ve görüntüsüyle bu kadar görünür olmamıştı. Önceden dindar kadınlar gerek erkeklerle gerek toplum içinde konuşurken ses tonuna ve üslubuna dikkat ederdi. İletişim kurarken bu sınırlar içinde kalmalarının nedeni ahlaki ve dini kuralların etkinliğindendi. Şimdi ise bu durumun tersi bir davranış sergilenmektedir. Kuşkusuz bu durumun değişmesinde eğitim, kentleşme, bilimin ilerlemesi ve teknolojik gelişmeler etkili olmuştur. Ama en etkili olan dini ve ahlaki yaptırımın günümüz kuşaklarının üzerindeki etkinliğini kaybetmesidir.

Bugün dindar kadınların ses mahremiyeti kapsamında en belirgin gördüğüm değişimi youtobeda şarkı söylemesidir”. (Azra)

Dindar kadınların ses mahremiyeti kapsamındaki yaşadığı değişimi iş hayatına dahil olmalarıyla açıklayan katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Ses bence mahremdir. Ses mahremiyetinde toplum içinde değişim olmuştur. Özelde dindar kadınların yaşadığı değişimi iş hayatına katılımlarıyla açıklayabiliriz. İş hayatında aktif olmaları kadınların sesini erkeklerden saklamasına mani olmuştur. Burada ölçü ses tonunun karşındakini etkilememesidir. Ancak bu sınır günümüzde çok dikkate alınmamaktadır. Şuan şarkı söyleyen tesettürlü kadınlar görmekteyiz.” (Aylin)

3.4.2. Beden Görünümü (Kılık ve Kıyafet)

Görüşmecilere yönelttiğimiz sorulardan bir diğeri, beden mahremiyeti kapsamına kılık kıyafetin nasıl olması gerektiğidir. Katılımcılarımıza şu soruları yönelttik: Bu bağlamda bireyin kılık-kıyafeti nasıl olmalı, evin içindeki kıyafetinizle dışarıda bulunur musunuz, toplumda ve özelde dindar kadınlardaki değişimi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Görüşmede on bir kişi vücudun görünürlüğü konusunda mahremi sınırı dini değerlerin belirlediğini söylerken; altı kişi giyimin, vücudu belli etmemesi, aşırılıktan, cinsellikten ve teşhirden uzak olması gerektiğini vurgulamış; bir katılımcı kılık kıyafetteki ölçünün cinselliği geri planda bırakıp kimliği ön plana çıkaran bir tarzda olması gerektiğini söylerken, üç kişi ise kimseyi rahatsız etmeyecek şekilde herkesin her şeyi giyebileceğini söylemiştir. Ayrıca katılımcılarımız genel olarak bulundukları ortamın kıyafetteki sınırları belirlediğini ifade etmiştir.

Bedenin görünürlüğüünün dinin sınırları içinde düzenlenmesi gerektiğini düşünen ve toplumdaki değişimi değerlendiren katılımcılarımızın görüşleri şu şekildedir:

“Giyim mahremiyet açısından önemlidir. Şeriatın koyduğu kurallar, beden mahremiyeti için bir sınır teşkil eder. Önceden kadınların pantolon giydiğini, dış kıyafetini almadan dışarı çıktığını görmezdik. Şimdi ise bunun aksine modern yaşamın

çizgisinde, modanın ölçülerinde bir değişim yaşıyoruz. Ancak ben ev içi kıyafetiyle dışarı çıkmam ve dar giyinmem. Bulduğum yerin niteliği kıyafetlerimdeki sınırı belirlemektedir". (Seher)

"Kılık kıyafet mahremiyet açısından önemli bir ölçüdür. Beden görünürlülüğümdeki sınırları dini inancım belirlemektedir. Ancak kendi beğenilerim de tercihleri yapmamda etkili oluyor. Bulduğum yerin niteliği kılık kıyafetimdeki sınırları belirlememde etkin rol oynamıştır. Mesela ev içi kıyafetiyle dışarıda bulunmam. Dışarıda yabancı bakışlara ve düşüncelere karşı daha korunaklı olmam gerektiğini düşünüyorum. Toplumda bu konuda değişim var. Özellikle dindar insanlar önceden kılık kıyafet noktasında çok hassas ve dikkatli idiler. Şimdi ise özellikle kapalı bayanlar görünürlülük açısından "kapalı açık" şekline dönüştü". (Nezahat)

Beden mahremiyeti kapsamında dinin belirleyici etkisiyle birlikte kültürel durum ve değer yargılarının belirleyiciliğine değinen katılımcılarımızın görüşleri şu şekildedir:

"Dini öğretiler ve toplumsal normlar ve özellikle Kur'an'ın ölçüleri dindar kadınların ve tüm dindar insanların kılık kıyafetinin sınırlarını oluşturmaktadır. Ayrıca bulduğum yerin konumu da bu sınırı belirlemektedir. Dışarıya çıktığımda mutlaka dış kıyafeti giyerim. Toplumda bu konuda değişim var. Ama bu değişime direnen bir kesim de var. Mesela dindar kadının değişimini ele aldığımızda, artık başörtülü kadınlar içini gösteren, dar ve çekici kıyafetler giyinebiliyor". (Zeynep)

"Beden mahremiyeti kişisel değer yargılar ve inançlara göre olmalı. Fakat toplumsal huzur için birey, yaşadığı toplumun değer yargılarına ve mahremiyet ölçülerine dikkat etmelidir. Toplumsal yapı ve kültür bu minvalde birçok yerde bireylerin önüne geçmektedir. Mesala İran'da başörtülü kadınlar devletin ve hâkim kültürün isteği üzerine giyim kuşamını sınırlamaktadırlar". (Arzu)

Katılımcıların kılık kıyafet sınırını belirleyen ölçütlerden bir diğeri, bulunulan ortamın niteliğidir. Beden mahremiyetini buna göre değerlendiren bazı katılımcılarımızın düşünceleri şu şekildedir:

“Kılık kıyafet mahremiyet açısından önemlidir. Çevredeki insanları rahatsız edecek, bedenleri teşhir eden kıyafetleri mahremiyet açısından sakıncalı buluyorum. Bulunduğum yerin ortamı kıyafetlerimde sınır oluşturmaktadır. Buna örnek vermek gerekirse, ev içi kıyafetimle dışarıda giyindiğim kıyafet arasında mutlaka fark vardır. Dışarı çıkarken mutlaka üzerime kap alırım. Bu benim sınırlarımın bir göstergesidir”.
(Nebahat)

“Kılık kıyafetimdeki mahremi sınır, dar olmayan, bedeni teşhir etmeyen ve karşı cinsi tahrik etmeyen giysilerdir. Ayrıca her kıyafet her yerde giyilmeyeceği gibi bulunduğum ortamlar da bunun niteliğini şekillendirmektedir. Mesela ev içi kıyafetimle dışarıda bulunmam, dışarı çıkarken mutlaka bedeni kapatacak kıyafet tercih ederim”.
(Nilgün)

Kılık kıyafetin mahremi boyutunu ‘çevremizdekileri rahatsız etmedikten sonra herkesin her şeyi giyebileceğini’ söyleyen katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“Karşıdaki insanı rahatsız etmemek kaydıyla isteyen istediğini giyebilir. Ben her ortamda her şeyi giyinmem. Hoş ve güzel görünmek önemlidir. Bunu yerine göre yapmak gerekir. Mesela tatil kasabasında giyindiğim kıyafeti günlük hayatımda tercih etmem”. (Emine)

Mülakatta katılımcılarımız kişisel düşüncelerini dile getirmekle birlikte bu konudaki toplumsal değişimleri de değerlendirmişlerdir. Özelde dindar kadınların beden mahremiyeti kapsamında kılık kıyafetini değerlendiren katılımcılarımız, dindar kadınların da tüm kadınlar gibi, zamanın şartlarına uygun bir değişim yaşadıklarını söylemişlerdir. Ayrıca bu değişimin kaçınılmaz olduğuna vurgulamışlardır. Bazı katılımcılar ise değişimi eleştirel bir dille yorumlamışlardır.

Dindar kadının değişimini modernitenin etkisiyle değerlendiren katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

“...Başörtülü kadınlar kılık kıyafet noktasında daha modern bir görünüm sergiliyorlar. Bu durumun değişmesinde sanırım çalışma hayatı ve kent kültürü etkili

oldu. Önceden gerek siyasi gerek hâkim kültür dindar kadını ev yaşamına hapsedmişti. Şimdi ise bu anlayış değişti. Sosyal yaşamın her alanında dindar kadınları görmekteyiz. Yeni görünimleri hem modern hem de mahremiyete uygun. Bence herkes nasıl görünmek istiyorsa o şekilde giyinme kakına sahiptir". (Leyla)

"Günümüzde dindar kadınlar yaşamın her alanında aktifler. Kılık kıyafet konusunda eski geleneksel kalıplar kırılmış, daha modern, farklı renk ve desenlerde kılık kıyafet tercih etmektedirler. Hatta şunu söyleyebilirim: "Başını açsalar benimle aralarındaki farkı ortadan kalkmış olur". Onlarda artık moda uymaktalar..." (Ayfer)

Dindar kadınların değişimini moda üzerinden değerlendiren katılımcılarımızın görüşleri şu şekildedir:

"Şık olmak için bir takım şeyleri göze sokmak gerekmez. Şıklık ile şuhluğu karıştırmış bir nesil var. Herkes vücudunun anatomisini gözler önünde sergilemekte. Görünürlük başkalarını rahatsız edecek ve onların duygularını uyandıracak şekilde olmamalı. Dindar kadınlar modern yaşamın içinde kabul edilmek için İslami sınırların dışında bir varoluş yarattılar. Onlar da modern söylemin içinde kendi desenlerini oluşturmaya çalıştılar. Bu yapılırken dini referansı dışarıda bırakıldı. Bu sayede dindar kadının bedeni de obje olarak piyasada yerini aldı. Modacılar, başörtülü modellerle bunu sergiliyorlar". (Aylin)

"Dindar kadınlar görünüm açısından çok değiştirdiler. Artık çevremizde başı örtülü ancak, kısa, dar giyinen, makyajlı, ojeli kadınlar görmekteyiz. Bu durum onların da modernliği hayatlarına yerleştirdiklerinin bir göstergesidir. Dindar bir görünüm sergilerken, dünyevi yaşam içinde kendilerini konumlandırmışlardır. Bu görüntü şu gerçekliği ortaya koymaktadır; başörtülerini çıkardıklarında örtüsüz kadınlarla aralarındaki fark kaybolmaktadır." (Nilgün)

"... Dindar görünümlü kadınlar, moda unsuruyla dini görüntünün dışında yeni bir oluşum yaşamaktadırlar. Dindarlıkta bu sınırları belirleyen din, artık devre dışı kalıp beğeniler ön plana çıkmıştır. Bunun sonucunda dar giyinen, makyajlı, kendini teşhir eden bir kesim oluştu." (Muhterem)

Yukarıda moda kapsamında dindar kadının değişimini değerlendiren katılımcılarımız, dinin sınırlarının dışarıda oluşan yeni dindar görüntüyü modernliğin ve dünyevileşmenin bir sonucu olarak değerlendirmişlerdir.

3.4.3. El

Görüşmecilere son olarak benden mahremiyeti kapsamında ‘el’in konumu sorulmuştur. Aynı zamanda kadın ve erkeğin tokalaşmasını mahremiyet açısından nasıl değerlendirdikleri, bu konuda özelde dindar kadınların yaşadığı değişimi tahlil etmeleri istenmiştir. Katılımcılardan on sekiz kişi elinin mahrem alan içinde olduğunu söylerken, iki kişi elin mahrem alana girmediğini söylemiştir.

Eli mahremiyet kapsamında değerlendiren katılımcılarımızdan bazılarının düşünceleri şu şekildedir:

“El mahrem alana girmektedir, ancak pratik hayatta bunu uygulamak zor. Eskiden kadın ve erkeğin tokalaşması nadir görülen bir durumken şu an insanlar selamlaşma ritüeli olarak bunu yapmaktadırlar”. (Seher)

“El mahrem alana girer. Tokalaşmak bence özellikle dindar kesim için bir sınırdır, mahremdir. Bu konudaki değişim kuşkusuz çok fazla. Önceden kadınlar bu tip selamlaşma şekillerinden uzak dururlardı. Şimdi ise bu sınır yok gibi”. (Nezahat)

“El görünürlük açısından mahrem olmaz, ancak tokalaşma noktasından mahrem alan girer. Toplumda değişim var. Ama hala eski anlayışını sürdüren de var. Ya da şöyle diyebiliriz; bu konuda sınırlarını bilen bilinçli bir kesim var”. (Selma)

“El görüntü olarak mahrem alan girmez, ancak tokalaşmak mahremi bir durumdur. Kadın ve erkeğin tokalaşması dini açıdan uygun olmadığı için mahremiyet açısından uygun değildir. Benim mahremi sınırlarımı dini hükümler belirliyor”. (Muhterem)

“El görüntü olarak mahrem değildir ama tokalaşmak mahremdir. Ben dini, ahlaki ve adabı muaşeret kuralları gereği kadın ve erkeğin tokalaşmasını uygun bulmuyorum”. (Aydan)

Elin mahremiyet kapsamında değerlendirilemeyeceğini düşünen katılımcılarımızın görüşleri şu şekildedir:

“Bence el mahrem değildir. Eskiden yaşlıların eli öpülürdü. Dindarların da bunu saygı gereği yaptığını görmekteyiz. Bu durum kişiden kişiye değişebilir”. (Emine)

“El mahrem alana girmez. Tokalaşmak selamlaşmaktır. Toplumda değişim var tabi. Önceden kadınlar erkeklerle selamlaşırken tokalaşamazlardı, şimdi ise daha rahatlar bu konuda”. (Leyla)

Katılımcılarımıza el mahremiyetiyle ilgili anlayışlarında meydana gelen değişim sorulmuştur. Görüşmede, bir nesil önceki insanların tokalaşmayı dini normlar ve ahlaki öğretiler nedeniyle mahremiyet alanında kabul ederken, bugün selamlaşma adı altında değişim yaşadıklarını söylemişlerdir.

Görüşmede, günümüzde eli mahremiyet kapsamında değerlendirmeyen katılımcılarımızın görüşleri şu şekildedir:

“ Tokalaşmanın bireyler için mahrem olup olmaması düşünce yapısıyla gelişen bir durumdur. Ben tokalaşmayı selamlaşmak olarak görüyorum. Bu konuda dindar kadınlar eskiye nazaran daha rahat davranıyorlar. Onları da erkeklerle selamlaşma adı altında tokalaşırken görmekteyiz. Başka bir örnek vermek gerekirse, başörtülü olup sevgilisiyle el ele tutuşan çiftler görmekteyiz”. (Ayfer)

Katılımcılarımızdan, toplumda ve özellikle dindar kadınlarda bu sınırın daraldığı ve toplumdaki hakim algının değiştiğini ifade edenlerin görüşmecilerin düşünceleri şu şekildedir:

“...Tokalaşmak bence özellikle dindar kesim için bir sınırdır, mahremdir. Bu konudaki değişim kuşkusuz çok fazla. Önceden kadınlar bu tip selamlaşma şekillerinden uzak dururlardı. şimdi ise bu sınır yok gibi.” (Nezahat)

“Tokalaşmak artık genel anlamda normal görülüyor. Tokalaşmamak noktasında direnen ya da sınırlarını koruyan kadınlar da var. Ama bu kişiler toplum içinde anormal gibi algılanıp, dışlanıyorlar. Bu grup azınlıkta olan kesimdir. Dindar görüntüye sahip olan ya da kimliğini din ekseninde tanımlayan bazı insanlarda ise ‘her şeye dikkat ediyoruz, bir bu mu kaldı?’ diye bir bakış açısı var. Kısacası değişim toplumun genelinde var. Dindarlar arasında bu değişime kayıtsız kalmasa da direnen bir kesimde mevcuttur”. (Nilgün)

“...Bu konuda sınırları daraltı. Bunun sebebi dinin yaşamımızdaki etkinliğini kaybetmesidir. Çünkü buradaki mevcut sınırları din belirler. Bu anlamda sınır tanımaz bir kitle oluştu. Mesela ben akrabalarla bile tokalaşmayı dini inancım ve mahremiyet anlayışımdan dolayı uygun görmezken, bu davranışımın onlardaki karşılığı yobazlıktır...” (Aylin)

“Toplumun geneli ve özellikle dindar kadınlar, artık el’i mahremiyet kapsamının dışında tutarak, bu davranışı selamlaşma olarak görmektedirler. Oysaki mahremi konularda dinin hükmü nettir ve eylemler bu sınırlar etrafında gerçekleşmelidir. Din günümüzde etkinliğini kaybettiği için bu konuda ölçü kendi tercihlerimiz olmuştur. Dindar bireylerde de durum aslında aynı. Böyle olmadığını sylesele de söylem ve eylemleri birbirini inkr etmektedir. Artık başörtülü olup, tokalaşan, el ele tutuşan çiftler görmekteyiz. Bu durumu toplumsal farklılıklar üzerinden de ele alabiliriz. Kırsal yerleşkelerde yaşayan ve geleneksel anlayışını sürdüren bölgelerde kültürel açıdan kadın ve erkek tokalaşmamaktadır. Daha merkezi yerleşim yeri olan kentlerde ise bu durum normal görünmektedir. Kente göçle gelen, değerlerini devam ettirmeye çalışan kesim, bu noktada sıkıntılar yaşamaktadır.” (Azra)

Son olarak katılımcılarımızdan, beden mahremiyeti kapsamında ele aldığımız ses, kılık kıyafet ve el unsurlarının bütününü dikkate alarak dindar kadınların değişimini değerlendirmeleri istenmiştir.

Değişimi toplumsal ve bireysel boyutuyla değerlendiren bazı katılımcılarımızın görüşleri şu şekildedir:

“Değişmeyen, taviz vermeyen bir kesimin olduğunu düşünmekteyim. Ama değişime direnseler de, çocuklarında bu direnci görmemekteyiz. Çünkü insan yaşadığı toplumdan kendini soyutlayamıyor. Çarşaf giyinen kadınların bile makyaj yaptıklarını görmekteyiz. Başörtülü kadınların oje sürmesi de son zamanlarda sıkça karşılaştığımız bir durum.” (Seher)

“Moda unsuruyla dindar kadınlar çok fazla görünür oldular. İnternet, sosyal medya, tv programları mahrem unsurları ve ahlaki değerleri eritti. Dindar insanlarda bu dünyanın bir parçası olduğu için değişim onları da içine aldı. Çünkü insan sosyal bir varlık”. (Nezahat)

“Kadınların toplumda daha çok yer aldığı bir dönemi yaşamaktayız. Öte yandan kadınlar kendilerini cinsel bir obje gibi sunmaktan ve bundan haz almaktan geri duramadılar. Psikolojik tatminsizlik olduğu için eksiklikler bu şekilde aşılmaya çalışıldı. Kadın bu durumdan zarar görmüştür”. (Emine)

“Her şeyin değişmesi gibi düşünce yapılarımızda değişti. Dindar kadınlar da bu değişimden bağımsız bir hayat sürememektedir. Onlar da bu değişimin içinde kendilerini yeniden inşa etmişlerdir. Mahrem alanlarını yeniden tanımlayarak sınırlarını çizmişlerdir. Daha esnek bir hale aldı her şey. Mesela dindar kadınlar daha fazla görünür oldular. Bunu modayla yeni formuna soktular. Daha dar giyinmeler, modern örtünme biçimleri örnek verilebilir. Değişimin başka yönü erkek arkadaşlarıyla rahatlıkla sosyal ortamlarda bulunabiliyor ve el ele tutuşabiliyorlar”. (Nebahat)

“Evet değişim görüyorum. Önceden gelenekler ve dini kurallar sosyal yaşamalarında daha hakimdi. Şimdi ise dindar kadınlar, modern konjonktürün içinde belli sınırları göz ardı ederek kendilerine uygun yeni giyim tarzları ve kimlikler oluşturmaktadırlar. Şimdi seküler bir kimlik ortaya koymaktadırlar”. (Leyla)

“Modern öğretiler hayatımıza yerleşirken birçok ahlaki değer gibi mahrem olan konular da değişti. Geçmişte mahremiyetin içine dahil ettiğimiz konular, bugün aleniyet kazandı. İnsanlar da sınır tanımamazlık oluştu. Ancak bir kesim bu değişime hala direnmektedir”. (Hacer)

“Değişim çok var. Dindar insanların yaşamını şekillendiren dini normlar, günümüzde etkisini kaybetmiştir. Artık davranışlardaki belirleyicilik kişilerin haz duyguları ve imaj algılarıyla gerçekleşmektedir”. (Zeynep)

“Dindar kadınlarda değişim var. Üniversite hayatına dahil olmalarıyla birlikte yerleşik kültürleri çözülerek kalıp yargıları değişti. Aileler bu değişime direnç göstermiş olsa da, yeni kuşak dindar kesim değişimi her alanda yaşıyor. Gerek mahremiyet algısı gerek giyim kuşam olmak üzere birçok alanda değişim yaşayan dindar kadınlar, yaşamlarındaki birçok unsuru modern hayatın dinamikleri etrafında değiştirdi.” (Ayfer)

“Kadın özel bir varlıktır. Kadının ayrıcalıklı olan konumu, mahremi ayrıntılarını teşhir etmeyle önemini yitirerek üstünlüğünü kaybetti. Şu an kadınlar sadece annelik rolleriyle üstün görülmektedir”. (Nilgün)

Mahremiyet kapsamında ele aldığımız ses, kılık/kıyafet ve el unsurları hakkında katılımcılara yönettiğimiz sorular, belli bir kesimi merkeze almadan cevaplandığında, verilen yanıtlar daha esnek olmuştur. Ancak soruları ‘dindar kadını’ merkeze alarak yönettiğimizde, cevaplarda mahremiyet vurgusu ve dini sınırlar öne plana çıkmıştır. Katılımcıların görüşleri neticesinde insanın sosyal bir varlık olduğu, yaşadığı toplumun şartlarından bağımsız olarak varlık gösteremeyeceği anlaşılmıştır. Bu minvalde dindar kadınlar da modern unsurların temelinde kendi desenlerini oluşturarak, kendilerini seküler yaşamın içinde konumlandırmışlardır.

4. Kent Yaşamının Mahremiyet Algımıza Yansıması

Katılımcılara yönelttiğimiz sorulardan bir diğeri, ‘kent yaşamının mahremiyet algımıza yansımasının hangi yönde gerçekleştiği’dir. Kuşkusuz kentin sahip olduğu unsurlar, kültürel yapı ve sosyo-ekonomik dinamikler değişime kaynaklık etmiştir. Bu

değişimin içinde mahremiyet olgusunun yaşadığı dönüşüm, dindar kadınların yaşamında da aynı oranda gerçekleşmiştir. Katılımcılarımız değerlendirmede bulunurken, kimi zaman kendisini konunun içine dahil ederek soruları ele almış, bazen de kendisini kapsam dışında tutarak, dışarıdan bir gözle konuyu değerlendirmiştir.

Kent yaşamında, dindar kadının mahremiyet algısındaki değişimini değerlendiren katılımcılarımızın düşünceleri şu şekildedir:

“Kent yaşamında, eskisine nazaran düşüncelerimi daha rahat ifade etme ortamı oluştu. Ya da kendimde bu hakkı görmeye başladım. Bu rahatlık belli tavizlerde oluşturdu. Dün mahrem alanın içinde değerlendirdiğim cinsellik konusunu dahi rahat konuşur hale geldim. Davranış yönüyle, giyim kuşam şekliyle, ilişkilerdeki boyut yönüyle her şey dönüştü diyebiliriz”. (Nebahat)

“ Kent yaşamında belirgin olarak hissettiğimiz özgürlükçü ve demokratik şartlar her insana özgür bir ortam sunmuştur. Küçük yerlerde geleneklerin denetimci yapısı, kent yaşamında kırılarak ahlaki eylemlerimizi yoruma kapalı hale getirmiştir. Mahrem ve ahlaki konulardaki sınırlarımızı kendimiz belirler olduk”. (Selma)

“Ben şahsen kent yaşamında ahlaki yönde ve mahremi açıdan çok değişim yaşamadım. Sahip olduğum değerleri korumaya çalışıyorum. Tamamen aynı olduğumu söyleyemem. Çözümler oldu. Ancak yerleşik davranış ve anlayış kalıplarını sürdürmeye çalışıyorum. Çevremde ve toplumda değişim var. Öncelikle kent yaşamı, eski zihniyeti dönüştürdü. Algılar değiştikçe pratik hayatta da değişim yaşandı”. (Hülya)

“Kent yaşamı ahlaki normları dönüştürmüş, dini algılayış ve yaşama biçiminizi yeniden şekillendirmiştir. Bu doğrultuda mahremiyete dair tasavvurumuzda değişiklik oldu. Kent yaşamında mahremiyetin anlamını oluşturan ahlaki ve dini normlarım yeniden tanımlamış ve sınırları değiştirmiştir. Bireysel olarak yaşadığımız bu değişim mahremiyete dair bütünsel ve bireysel algıların değişimini sağlamıştır.” (Zeynep)

“Büyük şehre geldiğimde İslam hakkındaki bilgim arttı ve inancım daha güçlendi. Dini faaliyetlere katılarak sosyal yaşamın içinde olma fırsatı yakaladım. Dini bilgi ve anlayışımın artması mahremiyet algımda olumlu bir değişime neden oldu. Mahremiyet bilincim İslam’dan güç alarak karakterini kazandı”. (Gülcan)

Kent yaşamı sosyal yaşamımı değiştirdiği gibi, hayatın içinde birçok konuya olan mesafemi yeniden belirledi. Bunlardan birisi de mahremiyet algımdır. Kent yaşamının sunduğu olanaklar; özgür ortam, demokratik yapı, bilgiyi elde etmedeki hız, teknolojik gelişme ve farklı düşüncelere sahip insanlarla birlikte olma, önceden mahrem saydığım konuları daha rahat ifade etmemi sağladı. Bu durum mahremi sınırlarımızı daralttı ve birçok özel konuyu kamusal alanda konuşmamızı sağladı”. (Azra)

“Günümüzde mahremiyetin mevzi kaybetmesinin en önemli nedenlerinden bir sosyal medyadır. Artık sosyal medya o kadar yaşamın kendisi oldu ki, kırsal veya kent hayatı fark etmeksizin herkesi etkisi altına alan bir güce sahip. Mahremiyetteki asıl kırılma burada başlıyor. Artık dindar ya da seküler fark etmeksizin herkes özel yaşamına ait bilgileri, ev içi mahremi ilişkilerini paylaşır hale geldi. Ve bunu herkes kendi rızasıyla yapmaktadır.” (Nilgün)

“Bu çağda mahremiyetle ilgili değişimi kır ve kent ayrımı üzerinden açıklamayı doğru bulmuyorum. Ahlaksızlığın, teşhirciliğin mekanı yoktur, kötü her yerde kötüdür. Kent yaşamında, mahremiyet olgusuna yönelik değişimi sıklıkla görmemizin neden nüfus yoğunludur. Eskiden kültür bile mahremi sınırlar içinde şekillenirdi. Şimdi ise mahremiyete uymayan bir kültür inşa edilmektedir. Bunu sağlayan en önemli araç sosyal medyadır.” (Aylin)

Katılımcılar, kent yaşamının mahremiyet algımızda yarattığı değişimi kentin bazı unsurlarına dayandırarak açıklamışlardır. Kentin özgürlükçü yapısı, demokratik ortamı, çok kültürlü olması bu unsurlar arasında sıralanmıştır. Bazı katılımcılarımız ise bu konuda kır ve köy ayrımı yapmaksızın, teknolojik gelişmenin dönüştürücü gücünde vurgu yaparak yaşanan değişimi açıklamışlardır. Özellikle sosyal medyanın mahremiyet sınırlarını giderek daraltan bir güce sahip olduğu ifade edilmiştir.

5. Kent Yaşamının Dindar Kadının Mahremiyet Algısına Yansıması

Kent yaşamını tecrübe eden dindar kadınların, mahremiyet tasavvurlarındaki değişimi tahlil etmek için, katılımcılarımıza kent yaşamının dindar kadınların mahremiyet algısında nasıl bir değişim oluşturduğu sorulmuştur. Katılımcılarımız, şehir hayatının dindar ya da seküler fark etmeksizin herkesin mahremiyet algısında değişim yarattığının söylemiştir.

“Dindar kadınlarda diğer insanlar gibi aynı oranda değişim yaşamaktadır. İnsan toplumsal bir varlıktır. Bulunduğu ortama uyum sağlar. Bu nedenle değişim onlar için de kaçınılmazdır.” (Arzu)

“Tabi var. Eskiden dışarıda bile yemek yemek yoktu. Şimdi ise daha rahat şekilde, birçok sosyal alanda dindar kadınları görmekteyiz. Belki de bu durum birazda buna engel olan insanlarla eşitlenme duygusundan kaynaklanmaktadır. Biz de sizin yaptıklarınızı yapabiliyoruz düşüncesinin neticesidir. Kılık kıyafet noktasında da ciddi bir dönüşüm var. Modanın belirlediği çizgi üzerinden dindar kadınlar için defileler gerçekleşmektedir.” (Seher)

“Tabi, değişim var. Bunu çok yoğun şekilde görüyoruz. Giyim, kuşam ve kültürel olarak onlar da diğer insanlar gibi değişim yaşamışlardır. Bu değişimi sergileme ihtiyaçları onların da her şeyi göz önünde yaşamalarına neden oldu. Kişiler birbiriyle kıyasıya gösteriş yarışındalar. Bunu soysal medya aracılığıyla gerçekleştiriyorlar.” (Nebahat)

“Bence değişim var. Dindar kadınlar da artık benim gibi. Modernleşme ve kent yaşamı onların da mahremiyet algılarında değişim yarattı. Sosyal yaşamda dindar hanımların tokalaştıklarını, erkek arkadaşlarıyla flört ettiklerini görmekteyiz.” (Leyla)

“Kent yaşamı dindar kadınları mahremiyet açısından zorlamaktadır. Onları da değişime uğratmaktadır. Bu değişimin oluşmasındaki önemli etkenlerden biri kendilerini geliştirebilecek eğitim imkânları ve sosyal faaliyetlerde bulunmalarındır. Bu

durum fırsat olduğu gibi mahremi sınırları korumada dezavantaj oluşturmaktadır...”
(Selma)

“Kent yaşamında sergilenen eylemler sanki gösteri şeklinde gerçekleştiriliyor. Gösteriş adı altında insanlar kendilerini teşhir etmektedir. Dindar kadınları da bu gösterinin dışında tutmuyorum. Onlar da diğer insanlar gibi kendilerini ya da mahrem alanlarına yönelik tüm görselliği sergilemekten çekinmiyorlar”. (Hacer)

“Değişmeyen kimse olmadığı gibi dindar kadınlar da değişim yaşadı. Kılık kıyafetten tutun konuştukları özel konulara kadar birçok alanda değişim yaşamışlardır”. (Hülya)

“Kent yaşamının insanın günlük hayatında yarattığı değişim kuşkusuz dindar kadınları da etkilemiştir. Özellikle moda konusunda dindar kadınlarda değişimi fazla görmekteyim. Bunun temelindeki neden özenme ya da toplumsal olarak hem cinsleriyle eşitlenme düşüncesidir. Artık dindar kadınlar için tesettür defileleri düzenleniyor”. (Zeynep)

“Dindar kadınlar, yeni çıkan tesettür firmalarıyla modern giyim tarzıyla buluştular. Bu yeni varoluşsal tarzla birlikte toplum içinde görünümleri arttı. Bu değişim özellikle yeni kuşak tarafından çok olumlu karşılandı. Değişime uyum sağlama onları psikolojik olarak da tatmin etti. Bu yeni oluşan durum dindar ya da mütedeyyin kesimi hızlı bir şekilde dnyevileştirdi.” (Nilgün)

“Göçle kente gelmiş dindar kadınlar, kentleşmeyle birlikte modernizmi tecrübe etmişlerdir. İnsan toplumsal varlıktır ve toplumun gerçekliğinden bağımsız bir yaşam süremez. Nitekim bu durum onların mahremiyet algılarında da değişim yaratmıştır. ncede dindarların, yaşamlarıyla ilgili ayrıntıları bu kadar gözler önünde yaşadığını görmemiştik. Ev içi halleri olsun, çocukları ve eşleriyle olan ilişkileri olsun, sakınca görmeden herkesin görebilmesine olanak sağlamışlardır. Bu durum mahremiyet sınırlarının incelđiđini gösterir”. (Azra)

Katılımcıların, dindar kadının kent yaşamındaki dönüşen mahremiyet algısıyla ilgili değerlendirmeleri, moda, sosyal medya, ev içi halleri, eş ya da sevgilileriyle olan ilişkileri ve bu durumların gösterisi üzerinden şekillenmiştir. Zamanla değişen toplumsal şartların, diğer insanlar gibi dindar kadınları da değiştirdiği ifade edilmiştir.

6. Mahremiyetten Teşhire

Katılımcılarımıza son olarak, toplumda mahremiyetten teşhire doğru bir evrim olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılarımızın hepsi bu konuda toplumda değişim olduğu, insanların özel yaşamlarına ait verileri herkesin görebileceği platformlarda sergiledikleri söylenmiştir. Teşhirciliğin en fazla sosyal medya araçlarıyla gerçekleştiğini ifade eden katılımcılarımız, artık mahrem alanın kamusal alanda varlık gösterdiğini söylemişlerdir.

“Toplumda, mahremiyetten teşhirciliğe yönelik değişimi değerlendiren katılımcılarımızın düşünceleri şu şekildedir:

“Muhakkak var. Artık mahremiyetin dönüşmesinden ziyade, özel yaşamın sergilendiği bir dönemi yaşamaktayız. Bu durum seküler veya dindar fark etmeksizin toplumun genelinde hakim olan bir davranış oldu. Sosyal medyada, sofra ilişkilerinden nişan düğün törenlerine, gittikleri mekanların paylaşımından arkadaşlık ilişkilerine kadar bir çok durumu, bireyler kendi rızalarıyla paylaşmaktadır. Bir nevi yaşamlarını teşhir etmektedirler.” (Arzu)

“Maalesef evet. Bu durumu toplumun tüm kesimlerinde görmekteyiz. Günümüzde insanlar kendilerini sergileyebilecekleri araçlara sahipler. Bu durum duygusal ihtiyaçtan kaynaklanabiliyor. Her insan beğenilmekten haz duyar. Her anımızı paylaşır hale geldik. Hatta öyle bir durumdayız ki manevi duyguları, ibadet ritüellerimizi bile sergilemekten kaçınmıyoruz.” (Seher)

“Evet, var. Kendi rızamızla özel yaşamımızı sergiler hale geldik. Ayrıca önemli noktalardan biri de kendimizi olduğumuzdan farklı göstererek sergiliyoruz”. (Neslihan)

“Muhakkak. Bunu her gün bizzat tecrübe ediyoruz. Herkes bir şeyleri paylaşma derdinde. Bunun temel sebebi beğenilmek duygusudur. İnsanlar, kendini teşhir edecek araçları bularak beğeni toplama derdindeler”. (Emine)

“Evet var. Sosyal medya araçlarıyla bunu gerçekleştiriyor. Son zamanlarda kıyasıya bir yarış var. Kendini gösterme, ya da kendi hayal ettiği şekilde yansıtmak”. (Nebahat)

“Muhakkak. İnsanlar giyim ve kuşamıyla, gittikleri mekânları ve gördükleri yerleri sosyal medya aracılığıyla teşhir etmektedir. Tesettürlü youtuberler var artık. Onlar da kendi bulundukları çevreleri etkilemeye çalışıyorlar”. (Leyla)

“Teşhir çok fazla var. Sosyal medya bu konudaki önemli araçlardan bir tanesidir. Bu eylemi gerçekleştirmenin altında, kendini kabul ettirmek, belli gruba dahil olmak gibi psikolojik ve sosyolojik etmenler yatmaktadır. Bunu olabildiğinde abartılı ve gösterişli şekilde yapmaktadırlar. İnsanlar kendileri gibi kalamıyorlar, arada kalmışlıkta çok fazla var”. (Selma)

“Toplumda teşhire doğru bir evrilme var. Hatta insanlar daha ileriye gidip, mahrem uzuvlarını bile paylaşabiliyorlar. Bu davranışların temel sebebi bireylerin tatmin olma ihtiyacıdır. İnsanlar bakışları üzerinde toplayarak bundan haz alıyorlar. Teşhircilikte öne çıkan bir diğer durum, bireylerin eksik olan yönlerini gizleyip, olmak istedikleri gibi bir hayali tarz yaratarak tatmin olma istekleridir. Ortaya çıkan bu duygusal bozukluğun teşhircilikle giderilmesi amaçlanıyor”. (Nilgün)

“Değişim var. Teşhirciliğin temelinde güzel olanı sergileme düşüncesi vardır. Bu durum sadece bedenlerin paylaşımından ibaret olmayıp, kılık, kıyafet, mekânlar ve dini duygular gibi birçok unsurların paylaşımıyla gerçekleşmektedir. İnsanlar yapmaktan ziyade yapıyor olduklarını göstermeye doğru bir evrim yaşadı. Bu durum belli bir grup ya da yaşa ait bir davranış değil, artık herkes yapıyor. Gösteri toplumundayız ve hepimiz kendi hayatlarımızın şovmeni olduk”. (Aylin)

“Toplumda bu konuda değişim var. Mahremiyetten teşhire evrilmenin körükleyici kuşkusuz sosyal medyadır. İnsanlar artık öyle bir durumu yaşıyorlar ki her anlarını paylaşmaktan çekinmiyorlar. Bu durumun altında yatan sebep, kişinin önemli bir insan olduğunu vurgulamak istemesidir”. (Azra)

Bireylerde mahremiyetten teşhire yönelik bir evrilmenin olup olmadığını yoklamak için sorulan sorularda, katılımcıların verdiği cevaplar, beğenilme ve haz duygusu, belli gruba kendini kabul ettirmek, olmak istediği beden ya da kimliği sergilemek şeklinde kategorize edebilir. Özellikle teşhir ya da kendini dikizletmenin sosyal medya araçlarıyla gerçekleştiğini ifade eden katılımcılarımız, teşhir etme güdümüzün mahremiyet duygusunun önüne geçtiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların önemle vurguladıkları bir diğer husus, teşhirciğin altında yatan psikolojik nedenlerdir. Bu sebeplerden biri kişinin kendini değerli ve önemli gösterme isteği, diğeri ise kendini olmak istediği kimlikle sunmak arzusudur. Bu duygunun sağladığı haz teşhir etme isteğimizi, mahremiyet duygusunun üzerine çıkarmıştır.

SONUÇ

Kent ve mahremiyet kavramları, sosyokültürel unsurların etkisiyle şekillenen dinamik olgulardır. Bu iki kavram toplumsal, kültürel, siyasal, ekonomik ve dini unsurların etkisiyle, zamanın şartlarına uygun değişkenlik göstermektedir. Bu unsurlara ilaveten, bilgi ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmeler de toplumsal yaşamda yeni anlam kümeleri oluşturmuş, birey ve toplumları yeni mecraların içine çekmiştir.

Kent yaşamının bireysel ve toplumsal hayattaki dönüştürücü etkisi, mahremiyet alanında da karşımıza çıkmaktadır. Kentin ve modern unsurların merkezinde yeniden anlam bulan kavram, kapsamı, sınırları ve boyutlarıyla yeni bir form kazanmıştır.

Bu araştırmada, kentleşmeyi tecrübe eden dindar kadınların mahremiyet anlayışı ortaya konmakla birlikte, kendilerinden bir önceki nesil ile kendi kuşakları arasındaki değişimin belirlenmesi de amaçlanmıştır. Bu bağlamda, değişime kaynaklık eden dinamiklerin dünden bugüne, dindar kadının mahremiyetle ilgili algı ve uygulamalarındaki etkileri tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma teorik ve uygulamalı kısım olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmaya yönelik genel çerçeve çizildikten sonra birinci bölümün ilk kısmında kent, kentleşme, kentlileşme süreçleri kavramsal ve olgusal olarak ele alınmıştır. Kentin dinamiklerinin yarattığı etkiler bireysel ve toplumsal bağlamda incelenerek, Türkiye’de kentleşmeyle birlikte dini yaşamdaki dönüşümler kadın öznesi üzerinden incelenmiştir. İkinci olarak bu bölümde öne çıkan başlık mahremiyet kavramıdır. Mahremiyet, kavramsal ve olgusal olarak incelenmiş, toplumsal etkenler içinde yaşadığı değişim ele alınmıştır. Mahremiyet algısının değişmesine neden olan modernleşme, sanayileşme, kentleşme ve bilişim teknolojilerindeki gelişim gibi etmenler, değişimin unsurları olarak mahremiyetin dönüşümünde değerlendirilmiştir. Ayrıca modern dönemin önemli kavramları olan ‘gösteri toplumu’ ve ‘popüler kültür’ kavramları mahremiyet bağlamında incelenmiş, kavramın zaman ve mekâna göre değişen görünümüleri ortaya konmuştur. Sonrasında kavram, özel alan ve mahrem alan şeklinde değerlendirilerek toplumsal süreçte yaşadığı dönüşüm incelenmiştir. Son olarak da mahremiyetin boyutları ve İslam’ın mahremiyete bakışına yer verilerek

araştırmanın ikinci kısmı sonlandırılmıştır. Bu bölümün üçüncü başlığı olan ‘*Kentleşmenin Kadın Mahremiyetine Yansımaları*’, araştırmanın ana temasına kaynaklık etmiştir. Kentleşmenin kadın mahremiyetine yönelik etkileri değişime kaynaklık eden unsurlar etrafında ele alınmıştır. Ayrıca kentleşmenin kadın mahremiyetine yansımaları toplumsal cinsiyet bağlamında araştırılarak, dindar kadının kent yaşamındaki görünümü ve mahremiyet anlayışı, modern unsurlar etrafında incelenmeye çalışılmıştır.

Kentleşme, mekânsal inşasının ötesinde hayatın derinine nüfus eden bir gerçekliği de ihtiva etmektedir. Geçmişten günümüze şehirler, fertleri ve toplumları biçimlendirmiş, kendi dinamikleri etrafında yeni toplumsallaşma şekilleri oluşturmuştur. Kentleşmenin odağında yeniden anlam bulan “*mahremiyet olgusu*”, bireylerin özel yaşamında sır ve sınırlar konusunda duyarlılıkları arttırdığı gibi, diğer taraftan modern unsurlar, teknolojik gelişmelerle bu sınırların daraldığını da ortaya koymaktadır. Kimi zaman bu durumun daha anlaşılabilir bir hale dönüştüğü de gözlenebilmektedir. Görüşmelerde mahremiyete vurgu yaparak, sınırlar ve içerik konusunda kesin ölçüler koyan katılımcıların sosyal medya kullanımında bu ilkeleri koruyamadıkları anlaşılmıştır. Mülakatlar esnasında, teşhirciliği, mahremi sınırların ihlali noktasında sakıncalı bulan muhafazakar/dindar bireylerin, uygulamada bu söylemin berisine düştükleri tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular araştırmanın alt hipotezlerinden olan “*Kişilerin mahremiyet algılarındaki değişim/dönüşümde sosyal medyanın büyük payı vardır*” hipotezini doğrulamıştır. Bu hipotezin doğrulandığını gösteren başka bir nokta da şudur:

Günümüzde her şey gösteri kültürünün bir nesnesi haline dönüşmüştür. Sosyal, bireysel, kültürel ve fiziki olarak her şeyin anlam ve içeriğinde yaşanan değişim, kuşkusuz mahremiyet olgusunda da dönüşüme neden olmuştur. Bu değişim analiz edilirken belli bir iz sürmek veya yöntem takip etmek pek mümkün görünmemektedir. Zira bu durum, seküler yaşamda oldukça zorlaşmıştır. Değişen konjoktür özellikle dindar kadınların, dünyevi yaşam içinde mahremiyetini nasıl konumlandığı sorusunu akıllara getirmektedir. Teknoloji çağının içinde dini, kültürel ve metafizik meseleleri merkeze alarak bir mahremiyet tasavvuru geliştirmek elzemdir. Kuşkusuz katılımcılardan elde ettiğimiz verilerde bu bilgileri doğrulamaktadır. İslam inancı

mahremiyete, kişiye, sınırlara ve gizliliğe özel bir önem atfetmiştir. İslam mahremiyeti yakınlık ve uzaklık yönüyle iç içe işlenmiş, ‘haram’ kavramıyla bireyleri korumuş, mahrem kavramıyla fertlere özel alan çizmiştir. Özellikle yeni teknolojik araçların kullanımı ve yaşamımızdaki konumu, mahrem ve haram olguları iç içe sokmuş, ben ve öteki, ben ve yabancı arasındaki mahremi sınırları daraltmıştır. Katılımcılar bu durumu bir bozulma olarak değerlendirmiştir.

Kadının mahremiyet algısındaki değişim sosyolojik zeminde değerlendirildiğinde, geçmişle bugün arasında anlamsal ve fonksiyonel olarak bir farklılık yaşandığı görülmektedir. Bu durum, gerek kent yaşamının dinamikleri gerekse teknolojik gelişmenin yaşamımızdaki etkinliğiyle açıklanabilir. Özellikle enformasyon teknolojilerindeki hızlı gelişim, kentleşmeyi deneyimleyen fertlerde, modern ve postmodern süreçlerin iç içe yaşanmasını sağlamıştır. Bu birlikteliğin mahremiyet olgusuna etkisini gözlem araçlarının kullanımındaki çeşitlilikte görebiliriz. Modern yaşamda tek bir merkezden gözetlenen birey ve toplumlar, postmodern süreçte çok merkezli gözetleme araçlarıyla gözlenmekte, kendi rızalarıyla özel yaşamlarını, kişisel bilgilerini, eylemlerini ve bedenlerini teşhir etmektedirler. Herkes birbirini birçok kanalla izleyebilmekte, genç veya yetişkin fark etmeksizin toplumun her kesimi, bu gözetleme araçlarıyla birbirini gözetlemekte, eskiden mahrem olan, özel alanda kalması gereken tüm konular bugün sosyal mecralarda teşhir edilmektedir. Bu veriler, “*Bireyler kişisel ve özel hayatlarıyla ilgili bilgilerini rahatlıkla çevresindekilerle paylaşmaktadırlar*” şeklindeki alt hipotezimizi doğrulanmıştır.

Mahremiyet sosyo-kültürel yapı içinde, gelenek, görenek, töreler ve hukukun etkisiyle sınırları daralıp genişleyen bir olgu olmuştur. Geçmişte kadın ve erkeğin selamlaşması harem ve selamlık ayrımında gerçekleşirken, bugün bu sınırların dışında bir anlam kazanmıştır. Kadın ve erkeğin tokalaşmasını selamlaşma üzerinden değerlendiren günümüz kuşağı, tokalaşmayı mahremi bir sınır kabul etmemektedir. Ancak bu anlayışın dışında, tokalaşmayı mahremi bir sınır olarak kabul eden, bu konudaki yerleşik etik ve değerleri korumaya çalışan bir grup da mevcuttur. Değişime direnç gösteren bu kesim, yenilikleri özümsemekle birlikte yerel değer ve anlayışını sürdürmeye devam etmektedir. Araştırma verileriyle elde ettiğimiz bulgular

doğrultusunda eskiden ‘*haram, mahrem*’ olarak hayatımızda karşılık bulan eylemlerin, bugün değişen dünya görüşü ve yeni etik kodlarla birlikte anlam kaymasına uğradığını söylemek mümkündür.

Mahremiyet konusundaki tartışmalar genellikle kamusal-özel alan çerçevesinde gerçekleşmiştir. Sanayileşmenin gelişmesi ev ile iş alanlarını birbirinden ayırmış, kadını evin içinde konumlandırmıştır. Bu durum kadını evin içine çekmekle birlikte cinsiyetler arasındaki rolleri belirginleştirerek mahremi ayrımı daha derinleştirmiştir. Ancak, kadının çalışma hayatında aktif rol almasıyla bu durum değişmiş, yerleşik anlayışlar çözülmüştür. Modern dönemde eğitim, teknolojik ilerleme, moda ve imaj gibi unsurlarla kamusal alanda yer alan kadınlar, toplumsal yaşamda görünürlük kazandığı için geleneksel mahrem anlayışı çözülmüştür. Özellikle teknolojik araçların yaşamın içine nüfuz etmesi kamusal alanın doğasını değiştirmiştir. Dolayısıyla geleneksel yaşamda dokunulmazlık, dışa kapalı olan mahrem tasavvuru bugünün konjoktüründe yeni bir form kazanmıştır. Görünerek var olma anlayışı hâkim olmuştur. Yaşanan bu toplumsal değişim, özelde dindar kadının yaşamında da görünür bir etki yaratmıştır. ‘*Görünerek var olma anlayışı*’ onların yaşamında da belirgin şekilde etkinlik kazanmış, gerek giyim, gerek örtü, gerek beden olarak birçok alanda tezahür etmiştir. Mahremiyet ve giyim/beden/örtü arasındaki ilişkiyi dindar kadınlar üzerinden değerlendiren katılımcılar bu konudaki değişimi modern yaşama eklenme ve toplumsal eşitlik üzerinden değerlendirmiştir. Dindar /tesettürlü kadınların başlarını örterek dini hükümlere uydukları anlaşılırken, renkli ve vücut hatlarını ortaya çıkaran kıyafet tercihleri, dinin belirlediği sınırların dışına çıktıklarını göstermektedir. Bu durum onların geleneksel yaşamdan koptuklarının göstergesi olmakla birlikte modern yaşama eklemlendiklerinin ispatıdır. Beden mahremiyeti kapsamında ele alınan ses, el ve kılık kıyafet ile ilgili elde edilen bulgular bu açıklamaları doğrulamaktadır.

Araştırmada yeni kuşak ve geçmiş toplumlar arasındaki mahremi değişimi değerlendiren katılımcılarda bu durumu doğrulayan veriler paylaştırmıştır. Bu dönemde dindar/seküler farketmeksizin herkesin görünerek var olma anlayışına sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu bilgiler araştırmanın alt hipotezi olan “*bedenin görünürlülüğü her geçen gün artmaktadır*” önermesini doğrulamaktadır.

Ev mahremiyetiyle ilgili anlayışın değişimine kaynaklık eden unsurlar mülakat esnasında elde edilen veriler ışığında daha da netleşmiştir. Birçok katılımcı evin mahremi alan olmasıyla ilgili ortak düşünce beyan etmiş olsa da, bu konuda toplumsal ve bireysel değişim yaşandığını inkar etmemişlerdir. Yerleşim yeri merkezileştikçe ev mahremiyetinin daraldığını ifade eden katılımcılar, sosyal medyanın değişime kaynaklık ettiğini belirtmişlerdir. İnsanların aile yaşamı ve özel hayatlarıyla ilgili verileri sosyal mecralarda paylaşmaktan çekinmedikleri gözlenmiştir. İnsanlar her ne kadar aile yaşamı ve evleri hakkında bilgileri paylaşmaktan çekinmese de bu alan tüm katılımcılar tarafından ‘mahrem alan’ olarak kabul edilmiştir. Bu bilgiler araştırmamızın alt hipotezi olan “*İnsanların ev ve aile yaşamı artık mahrem alan olarak kabul edilmemektedir*” düşüncesini kısmen doğrulamaktadır.

Cinsellik teması, geçmişten günümüze ahlaki zemin ve özel alan içinde değerlendirilen bir konu olmuştur. Yaşanan toplumsal değişim cinsellik konusunu mahrem alandan kamusal alana taşımış olsa da cinsellik, günümüzde hala mahremi alan içinde değerlendirilmektedir. Ancak geçmişte cinsellik hakkında konuşmalar sınırlı iken, günümüzde bu sınır ihlal edilmiştir. Yaşanan bu toplumsal değişimi modernleşme, televizyon programları ve enformasyon teknolojilerinin gelişimiyle açıklayan katılımcılar, bunu geleneklerin ve dinin etkinliğinin kırılmasıyla da gerekçelendirmiştir. Ayrıca yaşanan yerleşkenin niteliği, eğitim düzeyindeki artış bu konudaki değişimi etkilen diğer nedenler olmuştur. Göç alan ve kentleşmeyi hala tecrübe eden yerleşkelerde, gelenek ve dinin etkinliğinin devam ettiğini görülmektedir. Daha merkezi yerleşkelere gidildikçe ve eğitim düzeyi farklılaştıkça muhafazakar mahremiyet algısının yerini kişisel mahremiyet algısının aldığı görülmektedir. Bu değişim dindar/seküler fark etmeksizin tüm kimliklerde anlamsal ve fonksiyonel olarak kendini göstermektedir. Ancak dindar kadınlarda bu davranış eşitleme duygusu ile de açıklanmıştır. Araştırmamızın alt hipotezi olan “*Günümüzde insanlar cinsel konuları rahatlıkla konuşabilmektedirler*” önermesi büyük ölçüde doğrulamaktadırlar.

Sonuç olarak, kentleşmenin değiştirdiği bireysel ve sosyal yaşam, pek çok olgu gibi mahremiyet kavramının da içeriğini değiştirmiştir. Görüşme sonucu elde edilen verilerden hareketle, bu araştırmanın “*Kentleşmeyi tecrübe eden dindar kadınların*

mahremiyet algılarının esneklik kazanmasıyla beraber, mahrem alan sınırları daralmaktadır” şeklindeki temel hipotezinin doğrulandığı görülmüştür.

EKLER

Ek 1: Mülakat Formu

Sorular

- 1- Adı-Soyadı:
- 2- Doğum tarihi:
- 3- Medeni durumunuz nedir?
 - a- Bekar b- Evli
- 4- Eğitim Durumunu
 - a- İlkokul /Ortaokul
 - b- Lise
 - c- Üniversite
 - d- Yüksek Lisans
- 5- Nerede yaşıyorsunuz? (köy/kent)
- 6- Kimliğinizi nasıl tanımlarsınız? (dindar/seküler)
- 7- Ne zamandır kenette yaşıyorsunuz?
- 8- Şehir hayatı gündelik yaşamınızda nasıl bir değişim oluşturdu?
- 9- Mahremiyet kavramı hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 10- Sizce mahremiyetin kapsamına giren alanlar nedir?
- 11- **Ev içi mahremiyet**
 - a- Çevrenizde yaşayan insanların sizin odanızı veya evin içini görmesi sizi rahatsız eder mi?
 - b- Etrafınızda bu konuyla ilgili tutumları nasıl değerlendiriyorsunuz?
 - c- Toplumda sizce bu konuda değişim var mı?
- 12- **Söz mahremiyeti**
 - a- Çevrenizdeki insanlarla iletişim kurarken(sözel ya da telefon/internet/sosyal ağlar) herhangi bir sınır gözetir misiniz?
 - b- Hangi konuda hangi bilgileri kimlerle paylaşırsınız?
 - c- Geçmişle bu gün arasında bir değişim görüyor musunuz? Dindar kadınların bu konuda bir değişim yaşadığını düşünüyor musunuz?
- 13- **Cinsiyet Mahremiyeti**
 - a- Flört eden dindar kişilerin el ele tutuşması ve öpüşmesinde herhangi bir sakınca görüyor musunuz?
 - b- Toplumda geçmişten bugüne bir değişim görüyor musunuz? Dindar kadınların bu konuda bir değişim yaşadığını düşünüyor musunuz?
- 14- **Beden Mahremiyeti**
 - a- Sizce kişilerin 'ses' kişilerin mahremiyet alanına girer mi? Bu konuda bir sınırlamanız var mı? Bu konuda yakın çevre ve toplumda dindar kadınlarda herhangi bir değişim görüyor musunuz?

- b- Sizde bireylerin görünürlülüğü(Kılık/kıyafet) mahremiyet açısından nasıl olmalıdır? Örneğin ev içi kıyafetiyle dışarıda bulunduğunuz kıyafet arasındaki değişiklik mahremiyet açısından sizin için ne ifade ediyor? Bu konuda geçmişten günümüze bir değişiklik görüyor musunuz?
 - c- Sizce 'el' bireylerin mahrem alanına girer mi? Kadın ve erkeğin tokalaşmasını mahremiyet açısından nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu konuda yakın çevremizde ve toplumumuzda geçmişten günümüze bir değişiklik görüyor musunuz?
 - d- Sizce baden mahremiyeti kapsamında değerlendirdiğimiz 'ses, kılık/kıyafet ve el ' konularında dindar kadınlarda bir değişim görüyor musunuz?
- 15-** Kent yaşamının mahremiyet algınıza yansması ne yönde gerçekleşti? Bu konuda kendinizde ve çevrenizde bir değişim gözlemlediniz mi?
- 16-** Kent yaşamında dindar kadınların mahremiyet algılarına yönelik nasıl bir değişim gözlemliyorsunuz? Sizce toplumda bu konuyla ilgili bir değişim var mı?
- 17-** Sizce toplumda mahremiyetten teşhire yönelik bir evrim var mıdır?
- a- Bu konuda geçmişten günümüze bir değişim görüyor musunuz?
 - b- Dindar kadınların bu konuda bir değişim yaşadığını düşünüyor musunuz?
 - c- Bu değişimin hangi alanlarda, nasıl gerçekleştiğini düşünüyorsunuz?

KAYNAKÇA

Kitaplar

Anthony Giddens ve Christopher Pierson, **Anthony Giddens’le Söyleşiler: Modernliği Anlamlandırmak**, Çev. Serhat Uyurkulak ve Murat Sağlam, 1.Baskı, İstanbul: Alfa Yay., 2001.

Anthony Giddens, **Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizim**, Çev. İdris Şahin, 1.Basım, İstanbul: Ayrıntı Yay.,1994.

Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Çev. Ersin Kuşdil, 1.Basım, İstanbul: Ayrıntı Yay.,1994.

Anton Zijderveld, **Soyut Toplum**, Çev. Cevdet Cerit, 2.Baskı, İstanbul: İnsan Yay., 1985.

Beybin Kejanlıoğlu,” Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı”, **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, 1.Baskı, İstanbul: Hil Yay., 2004.

Celalettin Çelik, “Kentsel Dindarlık”, **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi**, Ed. Enver Günay ve Celalettin Çelik, 1.Baskı, Adana: Karahan Kitapevi, 2006.

Celalettin Çelik, **Din Sosyolojisi El Kitabı: Göç, Kentleşme ve Din**, Ed. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, 1.Basım, Ankara: Grafiker Yay., 2012.

Celalettin Çelik, **Geleneksel Şehir Dindarlığından Modern Kent Dindarlığına**, 1.Basım, İstanbul: Hikmetevi Yay., 2013.

Celalettin Çelik, **Şehirleşme ve Din**, 1.Basım, Konya: Çizgi Yay., 2002.

David Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, 1. Basım, İstanbul: Metis Yay., 2003.

Erol Sungur, **Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri**, 1.Basım, Ankara: Araştırma Yay., 2016.

Ertan Özensel, “Kültürün Popülerleşen Bir Alanı: Popüler Kültür”, **Kültür Sosyolojisi**, Ed. Köksal Alver ve Necmettin Doğan, 2.Basım, Ankara: Hece Yay., 2011.

Fatma Barbarosoğlu, **İmaj ve Takva**, 11.Baskı, İstanbul: Profil Yay., 2015.

- Fatma Barbarosoğlu, **Şov ve Mahrem**, 4.Basım, İstanbul, 2015.
- Fatma Odabaşı, **Gençlerde Din ve Sivil İtaatsizlik**, İstanbul: Rağbet Yay., 2016.
- Fatmagül Berktaş, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, 1.Basım, İstanbul: Metis Yay., 1996.
- Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 2.Baskı, Ankara: Aydın Kitapevi, 1970.
- Halil Aydınlı, **Din ve Dünyevileşme: Kuzey Kıbrıs Örneği**, 1.Baskı, İstanbul: Çamlıca Yay., 2018.
- Hilmi Yavuz, **Söz'ün Gücü**, 1.Basım, İstanbul: Dünya Yay., 2003.
- İbn-i Haldun, **Mukaddime 1**, 4.Baskı, Zakir Kadiri Ugan, İstanbul: M.E.B. Yay., 1997.
- İlkay Şahin, “Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı: Boğazlayan Örneği”, **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi**, Ed. Ünver Günay ve Celaleddin Çelik, 1.Basım, Adana: Karahan Kitapevi, 2006.
- İrfan Erdoğan, **Popüler Kültür: Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadele**, Der. Nazife Güngör, 1.Basım, Ankara: İnsan Yay., 1999.
- Jean Baudrillard, **Tam Ekran**, Çev. Bahadır Gülmez, 2.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2002.
- Jürgen Habermas, “Kamusal Alan”, **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, 1.Baskı, İstanbul: Hil Yay., 2004.
- Kur'an-ı Kerim**, İsrâ Suresi, Ayet 36.
- Kürşat Bümin, **Demokrasi Arayışında Kent**, 4.Baskı, Konya: Çizgi Kitapevi, 2010.
- Martin Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, Çev. Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz, 2.Basım, İstanbul: Sentez Yay., 2008.
- Mehmet Altan, **Kent Dindarlığı**, 2.Basım, İstanbul: Timaş Yay, 2010.

- Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 4.Baskı, İstanbul, 2013.
- Meral Özbek,” Kamusal-Özel Alan, Kültür ve Tecrübe”, **Kamusal Alan**, Ed. Meral Özbek, 1.Baskı, İstanbul: Hil Yay., 2004.
- Murat Canpolat, **Türkçe Sözlük**, 7.Basım, Cilt: 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- Murray Boockin, **Kentsiz kentleşme**, Çev. Burak Özyalçın, 1.Baskı, İstanbul: Sümer Yay., 2014.
- Mustafa Nihat Özön, **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, 1.Basım, Ankara: Bilgi Yay., 1971.
- Nalan Çelikoğlu, **Mahremiyet: Kişiyeye Ait Özel Alan Tartışmaları**, 1.Basım, İstanbul: İskenderiye Yay., 2008.
- Nazife Şişman, **Mahremiyet: Hayatın Sırları ve Sınırları**, Ed. Nazife Şişman, 2.Baskı, 2019.
- Nilgün Çelebi, **Kadınlarımızı Cinsiyet Rolü Tutunmaları**, Konya, 1990.
- Nilüfer Göle, **Mahrem Gölü**, 2.Baskı, İstanbul: Hayy Kitap, 2014.
- Nilüfer Göle, **Melez Desenler**, 4.Basım, İstanbul: Metis Yay., 2011.
- Nilüfer Göle, **Modern Mahrem**, 12.Basım, İstanbul: Metis Yay., 2014.
- Nilüfer Göle, **Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar**, 3.Basım, İstanbul: Metis Yay., 2017.
- Nurdan Gürbilek, **Vitrinde Yaşamak: 1980’lerin Kültürel İklimi**, 3.Basım, İstanbul: Metis Yay., 2001.
- Ömer Türker, “İslam Düşünce Geleneğinde Mahremiyet Kavramı”, **Mahremiyet: Hayatın Sırları ve Sınırları**, Ed. Nazife Şişman, 2.Baskı, İstanbul: İnsan Yay., 2019.
- Peter L. Berger, **Dinin Sosyal Gerçekliği**, Çev. Ali Coşkun, 1.Basım, İstanbul: İnsan Yay., 1993.

PhilippeAries, Georges Duby, **Özel Hayatın Tarihi Roma İmparatorluğu'ndan 1000 Yılına**, Çev. Turhan Ilgaz, 1.Baskı, Cilt 1, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2006.

Richart Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz, 3.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2010.

Semra Hacıoğlu, **Sekülerlik ve Muhafazakar Kadın**, 1.Basım, Ankara: Araştırma Yay., 2017.

Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür**, 3.Basım, İstanbul: Metis Yay., 2012.

Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, 1.Basım, İstanbul: İletişim Yay., 1991.

Tuncer Baykara, **Türk Kültür Tarihine Bakışlar**, 1.Basım, Ankara: Aydın Kitapevi, 2001.

Uğur Dolgun, **Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna**, 1.Baskı, Bursa: Ekin Kitapevi Yay., 2005.

Zeki Arslantürk ve E. Hamit Arslantürk, **Uygulamalı Sosyal Araştırma**, 2.Baskı, İstanbul: Çamlıca Yay., 2011.

Zygmunt Bauman, **Postmodern Etik**, 1.Baskı, Çev. Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı Yay., 1998.

Süreli Yayınlar

Adem Yılmaz, “Sosyal Medya Kullanımında Güncel Tartışmalar: Üniversite Öğrencileri Örneğinde Mahremiyet-Kamusal Alan İlişkisi”, **Yeditepe Üniversitesi Global Media Journal**, S: 5, Güz 2012, s.249.

Ahmet Gökçen, “Homo-Screenus: Bir Teşhir Olarak Sosyal Medya Kullanıcısı”, **Sosyoloji Divanı**, Sayı.11, Ocak- Haziran 2018, ss.179-183.

Ahmet Koyuncu, “Sosyoloji Kuramlarında Kent”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı. 25, 2011, s.33-34-37-38.

Alışkanlıklarındaki Değişimin Mahremiyet Açısından İncelenmesi (Kazakistan Ve Türkiye Örneği), e-Journal of New World Sciences Academy, Number. 2, Volime. 5, 2010, s.114

Almagul Zhumagazyeva ve Fatma Koç, **Kültürel Etkileşimde Kadınların Giysi**

Ayşe Şallı, “Modernlik, Din ve gelenek ilişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi”, **Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.2, Sayı.5, Güz 2017, s.72.

Bekir Hergüner, “İnsanın Kentinden kentin İnsanına: Öykü Kent, Kentleşme, Kentlileşme Görünümleri”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı.9,Bahar 2017, s.220.

Celalettin Çelik ve İlkay Şahin, “Kadın Dindarlığı; Bir Paradoksun Söyledikleri”, **Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı. 1-6, Cilt.1-3,Ocak- Haziran 2006-2009, s.104-142-145-146-147-149-152-156-157-158.

Dilek Doltaş, “Feminizm Açısından Sekizinci Günah ve Bir Cinayet Romanı”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 53, Bahar 1991, s. 83.

Edibe Sözen, “Popüler Kültür Retoriği: Sahiplik İçinde Yokluk, Rağbet İçinde Yokluk, Rağbette Olma ve Sağduyu Bilgisi”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Cilt. 4, Sayı. 15, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, s.57

Ersan Ersoy, “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kültürü”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 19, Sayı. 2, Temmuz 2009, s. 209.

Ersin Diker, Gazete Reklamlarında Kadın ve Mahremiyet Anlayışı, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim fakültesi Elektronik Dergisi*, 2015, Cilt.3, Sayı.1, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/83975m> (21 . 06. 2019), s.98.

Ferhat Ateş ve Tuncer Utkan, “İbn Haldun’a Göre Toplum ve Şehir”, **Uluslar arası Sosyal Araştırma Dergisi**, Cilt.10, Sayı.53, 2017, s. 223, 226,227.

Ferhat Tekin, “Bedenin Teşhiri: Dile Gelen bedenden Duyuma Gelen Beden”, **Divan Sosyolojisi**, Sayı.11,Ocak- Haziran 2018, s.133-134-140-146.

Güler O. Fişek, “Cinsiyet Konumu ve Psikoloji: Eleştirel Bir İnceleme”, **Toplum ve Bilim**, Sayı.50, Yaz 1990, s.82.

Hasan Hüseyin Akgül ve Özgür Öztürk, “Dini Çoğulculuk ve Kamusal Alanda Dindar Tüketim Kültürü”, 2016, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, <http://docplayer.biz.tr/19589236-Dini-cogulculuk-ve-kamusal-alanda-dindar-tuketim-kulturu.html> (21.06. 2019), s. 191-192.

Hülya Öztekin, Ahmet Öztekin, “Modernleşme-Mahremiyet İlişkisi ve Siber Mekânda Mahremiyetin Aleniyete Dönüşmesi”, **e-Journal of New World Sciences Academy**, Volume. 5, Number. 4, 2010, s. 530.

Hüseyin Yılmaz, “Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik”, **İslamiyat**, Cilt. 5, Sayı. 4, Ankara, Ekim- Aralık, 2002, s.62.

İlhami Güler, “Ehl-i Sünnet’in Dindarlık Kriterleri ve Türkiye Dindarlığı”, **İslamiyat**, Cilt. 5, Sayı. 4, Ankara, Ekim- Aralık 2002,s.103.

İrfan Erdoğan, “Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayrimeşruluğu”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Cilt. 4, Sayı. 15, Mayıs-Haziran-Temmuz 2001, s.74-75.

İsmail Güllük, “Avret mahremiyeti Prensipleri Görüntü Gerçeklik, Sanal Âlem ve Cinsellik Üzerine Fıkhi Bir Analiz”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı.23, Nisan 2014, s.106-107-108-109-110-111-113-116-124.

Kenan Çağan, “Post Modern Toplumda Mahremiyetin Dönüşümü”, **Sosyoloji Divanı**, Sayı. 11,Ocak-Haziran 2018, s. 33-37.

Lütfi Sunar, “Weber’in Tarihsel Şehir Sosyolojisi: Modern Toplumun Temeli Olarak Şehir”, **Sosyoloji Dergisi**, Cilt. 3, Sayı. 22, Ekim 2011, s.425.

Mehmet Gültekin, “Georg Simmel’in Düşüncesinde Modern Toplum ve Tüketim”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007,Cilt. 6, Sayı. 20, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000068073/5000063137> (21.06. 2019), s. 231.

Mehmet Meder ve Zuhal Çiçek, “Mahremiyet Anlayışının Yerinden Edilmesinin Aracı Olarak Kadın Programlarının Türsel ve Söylemsel Analizi: Denizli Örneği”, *Pamuk Kale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, Sayı.12, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/411232> (21.06. 2019) , s.10.

Mehmet Ulukütük, Hakikatten Mahrumiyet Çağında Teşhire Teşne Olmak: Mahremiyet Versus Teşhir Manzaraları, **Divan Sosyolojisi**, Sayı.11, Ocak- Haziran 2018, s.72.

Mehmet Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel gelişimi”, **Ankara Üniversitesi İletişim Dergisi**, cilt. 58, Sayı. 1, Kış 2003. S.182.

Mehmet Yüksel, “Modernleşme ve Mahremiyet”, **Kültür ve İletişim Dergisi**, Cilt. 6, Sayı.1, Kış 2003, s.79-106.

Melek Çoşkun, “Popüler Kültür ve tüketim Toplumu”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2012, Cilt. 1, Sayı. 1, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/313608> (21.06. 2010) s.838.

Mustafa Arslan, “Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi üzerine”, **Birey ve Toplum Dergisi**, Bahar 2016, Cilt. 6, Sayı. 11, ss.6-7.

Mustafa Aydın, “Kamusal Dönüşümün Siyasal ve Dinsel Sonuçları”, **Tezkire Dergisi**, Sayı. 13, Mart 1998, s. 105.

Mustafa Aydın, “Mahremiyet ve Örtünmenin Dönüşümü”, **Eskiye Dergisi**, Sayı.12, Mart 2009, s.61-62-63-66-67.

Necdet Subaşı, “Türkiye Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”, **İslamiyat**, Cilt. 5, Sayı. 4, Ekim-Aralık 2002, s.17.

Nesrin Kula Demir ve Zehra Yiğit, “Reklam Fotoğraflarında Kadın Bedeninin Değişimi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2013, Cilt. 8/6, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423932721.pdf> (21.06. 2016) , s.468.

Nevin Meriç, “Değişen Kentte Dini Hayat”, **Bilim ve Sanat Vakfı Bülten**, Yıl: 17, Sayı: 60, Ocak- Nisan 2006, s.13.

Özcan Erdoğan, “Kentsel Yaşam ve Yozlaşma”, *ABMYO Dergisi*, 2016, Sayı. 41, http://abmyod.aydin.edu.tr/makaleler/sayi_41/kentsel-yasam-ve-yozlasma.pdf (21.06. 2019), s.13-17.

Ramazan Bulut, “Türkiye’de İslami Kimliğin Oluşumu ve Değişimini Edebi Metinlerde Okumak”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 10, Sayı. 18, Şubat 2017, s.396-395.

Senem Kurt Topuz ve Hülya Erkanlı, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın ve Erkeğe Atfedilen Anlamların Metafor Yöntemiyle Analizi”, *Alternatif Politika Dergisi*, Cilt.8, Sayı.2, Nisan 2016, ss.301-303.

Sever Işık, “İfşa, İtiraf, Gösteri: Mahremiyet Toplumundan Teşhir Toplumuna”, *Divan Sosyolojisi*, Sayı. 11, Ocak- Haziran 2018, s.82-83.

Tülay Kaya, “Chicago Okulu: Chicago’ya Özgü Bir Perspektif”, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt. 3, Sayı. 22, Ekim 2011, s.374-376.

Ufuk Özdemir, “Türkiye’de Kadın Kıyafetinde Modernleşme Süreci ve Medyanın Etkisi”, *Köprü Dergisi*, Sayı. 84, Güz 2003, s.52.

Yasemin Hayta, “Kent Kültürü ve Değişen Kent Kavramı”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 2, Aralık 2016, s.166.

Zülfüf Kara, “Günahkâr Bedenlerden Referans Bedenlere: İslam’da Beden Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Din Bilileri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt.12, Sayı.1, Ocak- Nisan 2012, s.31.

Tezler

Ayşegül Elif Karagülle, Günümüzde Değişen Mahremiyet Anlayışının Sosyal Ağlar Bağlamında İncelenmesi, (**Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE, 2015), s.8, 36.

Ercan Şen, Hannah Arent ve Modern Toplum Eleştirisi, (**Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi SBE, 1996), s.74.

Esra Aslan, **Şehirleşme ve Din: Diyarbakır'da Kadın Dindarlığı**,(Yayınlanmış **Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2014), s.62-63-64-65-87-88-96- 97-100-101-153, 154, 155.

Gülhanım Karaoğlu, Kamusal ve Özel Alan Ekseninde Medya ve Mahremiyet, (Yayınlanmış **Yüksek Lisans Tezi**, Erzurum Atatürk Üniversitesi SBE, 2010), s. 5-6-37.

Handan Özdemir, Modern ve Postmodern Parametreler Bağlamında Kamusal Alan ve Din, (Yayınlanmış **Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2015), s.6.

Hüsniye Canbay Tatar, Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme,(Yayınlanmış **Doktora Tezi**, İnönü Üniversitesi SBE, 1996), s.46-47-48.

İsmail Kaplan, Üniversite Öğrencisi Sosyal Medya Kullanıcılarının Mahremiyet Algısı, (Yayınlanmış **Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir Anadolu Üniversitesi SBE, 2017),s. 5-6-7- 8.

İzzet Özcan, *Sivil Toplum Ve Kamusal Alan Tartışmaları Çerçevesinde Türkiye'de Devlet ve Sivil Toplum İlişkisi*,(Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2008), Kütahya, 2008, s.15.

Mimar Eda Dedeoğlu, Çağdaş Metropolde Görünmeyen Sınırlar ve Kamusal Alanın Yitimi, (Yayınlanmış **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Teknik Üniversitesi SBE, 2008), s.9.

Özkan Açıkgöz, Küreselleşme, Şehir ve Küreselleşmenin Bir Boyutu Olarak Habitat Toplantılar, (Yayınlanmış **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2006), s.35.

Özlem Sarı, Türkiye Facebook Kullanıcılarının Mahremiyet Algısı ve Kimlik İnşası Üzerine Bir Çalışma, (Yayınlanmış **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi SBE, 2012), s. 55

Sezin Baysal Bergup, Sosyal Ağlarda Bireysel Mahremiyetin Paylaşımı: X ve Y Kuşakları Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz, (**Doktora Tezi**, Ege Üniversitesi SBE, 2015), s.16-17-18-21-22-35-36-37-39-40-42.

Şafak Şimşek, Yaşam Tarzı Üzerinde Popüler Kültürün Belirleyiciliği ve Kitle iletişim Araçlarının Etkisi: Türkiye'de Punk Kültürü Örneği, (Yayınlanmış **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi SBE, 2010), s.7-8.

Tuğba Akpınar, Popüler Kültür İçerisinde Çocukların Tüketime Yönlendirme Süreçleri, (Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2015), s.10.

İnternet Siteleri

https://personel.omu.edu.tr/docs/ders_dokumanlari/4094_22302_1655.pdf, 27.10.2018.

<https://dergipark.org.tr/download/article-file/100952>, 21.06.2019.

<http://www.milliakil.com/turkiyede-dindarlik-tipolojileri/>, 14.11.2018.

<http://www.yorungedergi.com/2018/08/kentlilesen-dindarlik/>, 15.11.2018.

http://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/kadin_goc.pdf, 15.11.2018.

http://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/kadin_goc.pdf, 20.06.2019.

http://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/ai/uploaded_files/file/dergi%2018-19%20yeni/14-%20Alev%20Gozcu.pdf, 19.11.2018.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5be48dd0595287.43560614, 08.11.2018.

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/97604>, 11.11.2018.

<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423881560.pdf>, 25.11.2018.

http://isamveri.org/pdfdrg/D248876/2016/2016_KAHRAMANA.pdf, 21.06.2019.

<https://www.google.com.tr/search?client=opera&q=iffet+nedir&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>, 11.01.2019.

https://www.academia.edu/18197879/POPÜLER_KÜLTÜR_ÖZNELERİ_VE_MAHRE_MİYET, 27.11.2018.

https://www.researchgate.net/publication/267038589_Televizyon_denetim_ve_medya_etigi_uzerine, 12.06.2019.

<https://docplayer.biz.tr/22537002-Kadin-olgusunun-kulturel-gelisimi-ve-islam-da-kadinin-yeri-uzerine-tartismalar-1.htm> ,21.06. 2019.

https://www.academia.edu/25392658/Geleneksel_Dönemden_PostModern_Döneme_Beden_Anlayışının_Değişimi, 21.06. 2019)

